

TURAN
UNIVERSITY

**Ministry of Science and Higher Education
of the Republic of Kazakhstan**

EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

Scientific journal

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЗАҢ ЖУРНАЛЫ

Ғылыми журнал

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Научный журнал

**No. 2(11)
2025
Almaty**

Certificate KZ81VPY00058517 dated 07.11.2022
Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan
Committee for Information

Owner: Establishment
Turan University

Released in December 2022.
once in quarter

EDITORIAL BOARD

Chief Editor

Akimzhanov Talgat Kurmanovich – Doctor of Law, Professor, Turan University (H-index 4)

Responsible Editor

Aldabergenova Nonna Aldabergenovna – PhD in Law, Associate Professor, Turan University (H-index 1)

Editor

Zhappar Karlygash Zinilabidinovna – c.ph.s., PhD, Associate Professor, Turan University

Website Editor

Skuratova Irina Mihajlovna

Members of the editorial board

- 1 Edward Yukhnevich – Doctor of Law, Professor, University of Gdansk, Poland (H-index 2)
- 2 Bukalerovalyudmila Alexandrovna – Doctor of Law, Professor, Peoples' Friendship University of Russia, Russian Federation (H-index 3)
- 3 Zhanuzakova Leila Telmanovna – Doctor of Law, Professor, Turan University (H-index 1)
- 4 Suleymanov Akif Firudinovich – Doctor of Law, Professor, Turan University (H-index 3)
- 5 Alayeva Gulnaz Tursunovna – Candidate of Law, Professor, University Turan (H-index 1)
- 6 Koshkinbayeva Aliya Serzhanovna – PhD, Associate Professor, Turan University (H-index 2)
- 7 Kasymbek Aliya Orynbasarkyzy – PhD, Associate Professor, Turan University (H-index 3)
- 8 Karagusov Farkhad Sergeevich – Doctor of Law, Professor, Caspian University (H-index 3)
- 9 Baymakhanova Dina Muratovna – Doctor of Law, Professor, KazNU named after al-Farabi (H-index 3)
- 10 Bizhanova Aigul Rabkhanovna – Doctor of Law, Associate Professor, KazNPU named after Abaya (H-index 3)
- 11 Khanov Talgat Akhmatzievich – Doctor of Law, Professor, Research Institute of Economic and Legal Research at Kazpotrebsoyuz University (H-index 5)
- 12 Dilbarkhanova Zhanat Rahimzhanovna – Doctor of Law, Professor, M. Yesbulatov Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan (H-index 2)
- 13 Akimbekova Saida Aminovna – Doctor of Law, Professor, Caspian University (H-index 5)
- 14 Lapshin Valery Fedorovich – Doctor of Law, Professor, Yugorsky State University, Russian Federation (H-index 2)
- 15 Seliverstov Vyacheslav Ivanovich – Doctor of Law, Professor, Lomonosov Moscow State University, Russian Federation (H-index 3)

Turan University owns the exclusive rights to reprint
certain materials, publish and use the journal commercially

© Turan University, 2025

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министірлігі
Ақпарат комитетінің
07.11.2022 ж. KZ81VPY00058517 куәлігі

**Меншіктенуші: «Туран»
Университеті» мекемесі**

**2022 ж. Желтоқсаннан бастап
тоқсанына бір рет шығады**

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редактор

Акимжанов Талгат Курманович – з.ғ.д., профессор, «Тұран» университеті (H-index 4)

Жауапты редактор

Алдабергенова Нонна Алдабергеновна – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті (H-index 1)

Редактор

Жаппар Карлыгаш Зинилабидиновна – ф.ғ.к., PhD, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті

Сайт редакторы

Скуратова Ирина Михайловна

Редакциялық алқа мүшелері

- 1 Юхневич Эдвард – з.ғ.д., профессор, Гданьск университеті, Польша (H-index 2)
- 2 Букалерева Людмила Александровна – з.ғ.д., профессор, Ресей халықтар достығы университеті, РФ (H-index 3)
- 3 Жанузакова Лейла Тельмановна – з.ғ.д., профессор, «Тұран» университеті (H-index 1)
- 4 Сулейманов Акиф Фирудинович – з.ғ. д., профессор, «Тұран» университеті (H-index 3)
- 5 Алаева Гульназ Турсуновна – з.ғ.к., профессор, «Тұран» университеті (H-index 1)
- 6 Кошкинбаева Алия Сержановна – PhD, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті (H-index 2)
- 7 Қасымбек Әлия Орынбасарқызы – PhD, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті (H-index 3)
- 8 Карагузов Фархад Сергеевич – з.ғ.д., профессор, Caspian University (H-index 3)
- 9 Баймаханова Дина Муратовна – з.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (H-index 3)
- 10 Бижанова Айгуль Рабхановна – з.ғ.д., қауымдастырылған профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ (H-index 3)
- 11 Ханов Талгат Ахматзиевич – з.ғ.д., профессор, Қазтұтынуодағы университеті экономикалық және құқықтық зерттеулер ҒЗИ директоры (H-index 5)
- 12 Дильбарханова Жанат Рахимжановна – з.ғ.д., профессор, М. Есболатов атындағы ҚР ІІМ Академиясы (H-index 2)
- 13 Акимбекова Саида Аминовна – з.ғ.д., профессор, Caspian University (H-index 5)
- 14 Лапшин Валерий Федорович – з.ғ.д., профессор, Югор мемлекеттік университеті, РФ (H-index 2)
- 15 Селиверстов Вячеслав Иванович – з.ғ.д., профессор, М.В. Ломоносов атындағы ММУ, РФ (H-index 3)

«Тұран» университетінің жеке материалдарды қайта басуға, журналды басып шығаруға
және коммерциялық пайдалануға айрықша құқығы бар

Собственник: учреждение
«Университет «Туран»

Выходит с декабря 2022 г.
один раз в квартал

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Акимжанов Талгат Курманович – д.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 4)

Ответственный редактор

Алдабергенова Нонна Алдабергеновна – к.ю.н., ассоциированный профессор, университет «Туран» (H-index 1)

Редактор

Жаппар Карлыгаш Зинилабидиновна – к.ф.н., PhD, ассоциированный профессор, университет «Туран»

Редактор сайта

Скуратова Ирина Михайловна

Члены редакционной коллегии

- 1 Юхневич Эдвард – д.ю.н., профессор, Гданьский университет, Польша (H-index 2)
- 2 Букалерева Людмила Александровна – д.ю.н., профессор, Российский университет дружбы народов, РФ (H-index 3)
- 3 Жанузакова Лейла Тельмановна – д.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 1)
- 4 Сулейманов Акиф Фирудинович – д.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 3)
- 5 Алаева Гульназ Турсуновна – к.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 1)
- 6 Кошкинбаева Алия Сержановна – PhD, ассоциированный профессор, университет «Туран» (H-index 2)
- 7 Қасымбек Алия Орынбасарқызы – PhD, ассоциированный профессор, университет «Туран» (H-index 3)
- 8 Карагусов Фархад Сергеевич – д.ю.н., профессор, Caspian University (H-index 3)
- 9 Баймаханова Дина Муратовна – д.ю.н., профессор, КазНУ им. аль-Фараби (H-index 3)
- 10 Бижанова Айгуль Рабхановна – д.ю.н., ассоциированный профессор, КазНПУ им. Абая (H-index 3)
- 11 Ханов Талгат Ахматзиевич – д.ю.н., профессор, НИИ экономических и правовых исследований университета Казпотребсоюз (H-index 5)
- 12 Дильбарханова Жанат Рахимжановна – д.ю.н., профессор, Академия МВД РК имени М. Есбұлатова (H-index 2)
- 13 Акимбекова Саида Аминовна – д.ю.н., профессор, Caspian University (H-index 5)
- 14 Лапшин Валерий Федорович – д.ю.н., профессор, Югорский государственный университет, РФ (H-index 2)
- 15 Селиверстов Вячеслав Иванович – д.ю.н., профессор, МГУ им. М.В. Ломоносова, РФ (H-index 3)

Университету «Туран» принадлежат исключительные права на перепечатку отдельных материалов, издание и коммерческое использование журнала

IN THE ISSUE

1 STATE LAW AND MANAGEMENT

Ilyassova S.M., Aldabergenova N.A., Juchnevicius E.

Unlawful actions of contracting authorities in public procurement:
analysis and practice 7

Zhanuzakova L.T., Taitorina B.A., Alimbetova A.R.

Liability of civil servants for violation of official discipline and official ethics:
problems of legal regulation and law enforcement..... 19

2 CIVIL LAW, CIVIL PROCESS

Nurmukhambetova K.K., Ismoilov Sh.A.

Legal regulation of artificial intelligence..... 31

3 CRIMINAL LAW, CRIMINAL PROCESS

Akimzhanov T.K., Koshkinbayeva A.S.

On the reasons for the high latency of modern organized
crime in the Republic of Kazakhstan 45

4 INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW

Dyussebayev Z.S., Alayeva G.T., Dzhumabayeva K.A., StvoL M.

Personal data and digital security: practical approaches to reforming Kazakhstan's
legislation in light of the GDPR..... 53

Kassymbekov D.A., Nurakhmetova G.G., Kosiński E.

Some legal aspects of using desalinated and wastewater in hydrogen energy 63

НӨМІРДЕ. В НОМЕРЕ

1 МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО И УПРАВЛЕНИЕ

Ильясова С.М., Алдабергенова Н.А., Юхневич Э.

Мемлекеттік сатып алудағы тапсырыс берушілердің заңға қайшы әрекеттері:
талдау және тәжірибе 7

Жанузакова Л.Т., Тайторина Б.А., Алимбетова А.Р.

Ответственность государственных служащих за нарушение служебной
дисциплины и служебной этики: проблемы правового регулирования
и правоприменения 19

2 АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ, АЗАМАТТЫҚ ҮРДІС ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО, ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

Nurmukhambetova K.K., Ismoilov Sh.A.

Legal regulation of artificial intelligence..... 31

3 ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ҮРДІС УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Акимжанов Т.К., Кошкинбаева А.С.

Қазақстан Республикасындағы қазіргі заманғы ұйымдасқан қылмыстылықтың
жоғары латенттілігінің себептері туралы 45

4 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚ МЕЖДУНАРОДНОЕ И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

Dyussebayev Z.S., Alayeva G.T., Dzhumabayeva K.A., StvoL M.

Personal data and digital security: practical approaches to reforming Kazakhstan's
legislation in light of the GDPR..... 53

Касымбеков Д.А., Нурахметова Г.Г., Косински Э.

Некоторые правовые аспекты использования опресненной
и сточной воды в водородной энергетике 63

1 STATE LAW AND MANAGEMENT

МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО И УПРАВЛЕНИЕ

FTAMP 10.27.65
ӘОЖ 347.451.031
JEL K13

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2025-1-2-7-18>

ИЛЬЯСОВА С.М.,*¹

докторант.

*e-mail: isamal@mail.ru

ORCID ID: 0009-0009-5165-7671,

АЛДАБЕРГЕНОВА Н.А.,¹

з.ғ.к., профессор.

e-mail: n.aldabergenova@turana.edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-7384-3664

ЮХНЕВИЧ Э.,²

PhD, профессор.

e-mail: e.juchnevicius@prawo.ug.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-7390-4885

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²Гданьск университеті,

Гданьск, Польша

МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУДАҒЫ ТАПСЫРЫС

БЕРУШІЛЕРДІҢ ЗАҢҒА ҚАЙШЫ ӘРЕКЕТТЕРІ:

ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ

Аңдатпа

Мақалада мемлекеттік сатып алу үдерісін жүзеге асыру барысында тапсырыс берушілер жиі жіберетін құқықтық қателіктер, олардың себептері, жауапты қызметкерлердің біліктілік талаптары, қателіктердің жіктелуі, сондай-ақ мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану аспектілері мен олардың құқықтық салдары зерттеледі. Сонымен қатар, сатып алу рәсімдеріндегі кемшіліктерді талдау арқылы олардың алдын алу шараларын әзірлеу мәселелері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – тапсырыс берушілермен жиі жасалатын типтік қателіктерді анықтау, олардың пайда болу факторларын талдау және осы қателіктерді азайтуға бағытталған ғылыми негізделген ұсынымдар әзірлеу мен алдын алу шараларын ұсыну. Сонымен қатар, зерттеу барысында тапсырыс берушілердің жауапкершілігін күшейту және мемлекеттік сатып алудың ашықтығын арттыруға ықпал ететін тетіктерді анықтау көзделген. Зерттеудің ғылыми маңыздылығы мемлекеттік сатып алу жүйесіндегі тапсырыс берушілердің қателіктерін жүйелеуге және олардың себептерін анықтауға бағытталған кешенді талдаумен айқындалады. Ал практикалық маңыздылығы – зерттеу нәтижелерін тапсырыс берушілердің құқықтық сауаттылығын арттыру, заңнаманың сақталуын қамтамасыз ету және сатып алу рәсімдерін оңтайландыру мақсатында қолдану мүмкіндігімен сипатталады. Зерттеу барысында салыстырмалы-құқықтық талдау, жүйелік және құрылымдық әдістер, сондай-ақ нормативтік құқықтық актілерге сараптамалық шолу қолданылды. Зерттеу нәтижелері тапсырыс берушілер жіберетін типтік қателіктер мен олардың мемлекеттік сатып алудың тиімділігіне тигізетін теріс әсерін анықтады. Бұл қателіктердің алдын алу мақсатында тапсырыс берушілердің құқықтық сауаттылығын арттыру, сатып алу

рәсімдерін ұйымдастыру тиімділігін күшейту және бақылау механизмдерін жетілдіру ұсынылады. Сонымен қатар, құқық бұзушылықтарды төмендету үшін мемлекеттік сатып алуға жауапты тұлғалардың кәсіби даярлығын жақсарту қажеттілігі атап өтіледі.

Тірек сөздер: тапсырыс беруші, заңнама, сатып алу қызметі, реттеу, бақылау, бұзушылықтар, жауапкершілік.

Кіріспе

Мемлекеттік сатып алу барысында тапсырыс берушілердің жиі жасайтын қателіктері сатып алу рәсімдерінің тиімділігін төмендетіп, қаржылық шығындар мен заңнамалық бұзушылықтарға әкелуі мүмкін. Бұл мәселе мемлекеттік сатып алу үдерісінің тұрақты дамуына кедергі келтіреді. Өнім берушіні дұрыс таңдау, ақпаратты орналастыру, сатып алу жоспарын құру және шарттарды орындау кезеңдеріндегі қателіктер мемлекеттік сатып алу жүйесіндегі ашықтық пен тиімділікті төмендетеді. Осыған байланысты, тапсырыс берушілер тарапынан жиі жіберілетін қателіктерді ғылыми тұрғыда зерттеу өзекті болып табылады.

Мемлекеттік сатып алу – тауарларды, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді сатып алу арқылы мемлекеттік қажеттіліктерді қамтамасыз етуге бағытталған күрделі экономикалық және құқықтық қатынастар жүйесі. Бұл жүйенің тиімділігі бюджет қаражатын ұтымды пайдалану, ашықтық пен бәсекелестікті қамтамасыз ету, сондай-ақ заңнама талаптарын қатаң сақтау арқылы жүзеге асады. Алайда, тәжірибе көрсеткендей, мемлекеттік сатып алу үдерісіне қатысатын тапсырыс берушілер тарапынан жиі қателіктер жіберіліп, олардың салдары сатып алу рәсімдерінің тиімділігін төмендетуге, қаржылық шығындарға және заңнамалық бұзушылықтарға, соның нәтижесінде тапсырыс берушілердің өздеріне, оның қызметкерлеріне жағымсыз салдар туғызуда.

Қолданыстағы мемлекеттік сатып алу заңнамасында «қателер» институтының заңды конструкциясы қаралмаған сондықтан, бұл мәселені қарастыру және түсіну құқық теориясы саласындағы зерттеулердің объектісіне айналады және тақырыптың өзектілігін көрсетеді.

Зерттеу объектісі – мемлекеттік сатып алу саласындағы тапсырыс берушілердің қызметі.

Зерттеу пәні – мемлекеттік сатып алу үдерісінде тапсырыс берушілер тарапынан жіберілетін типтік қателіктер, олардың себептері, салдары және оларды азайту тәсілдері.

Зерттеудің мақсаты – мемлекеттік сатып алу саласындағы тапсырыс берушілердің жиі жіберетін қателіктерін ғылыми негізде анықтау, олардың себеп-салдарын талдау және оларды болдырмау бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін келесі міндеттер қойылды:

- 1) мемлекеттік сатып алу жүйесінің құқықтық және ұйымдастырушылық негіздерін ғылыми тұрғыдан зерделеу;
- 2) сатып алу рәсімдерінің әртүрлі кезеңдерінде тапсырыс берушілер жиі жіберетін қателіктерді анықтау және оларды жүйелеу;
- 3) аталған қателіктердің туындау себептерін айқындап, олардың мемлекеттік сатып алу тиімділігіне ықпалын бағалау;
- 4) мемлекеттік сатып алу саласындағы бақылау механизмдерін және заңнамада көзделген жауапкершілік шараларын талдау;
- 5) тапсырыс берушілер тарапынан қателіктерді азайтуға бағытталған ұсынымдар әзірлеу және сатып алу рәсімдерінің тиімділігін арттыру жолдарын ұсыну.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу әдістері: зерттеу барысында салыстырмалы-құқықтық талдау, жүйелік және құрылымдық әдістер, нормативтік құқықтық актілерге сараптамалық шолу, мемлекеттік сатып алу саласындағы құқықтық тәжірибені талдау, сондай-ақ статистикалық және эмпирикалық деректерді өңдеу тәсілдері қолданылды.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы мемлекеттік сатып алу саласындағы тапсырыс берушілердің типтік қателерін жүйелеу мен олардың себептерін анықтауға бағытталған кешенді

талдаумен анықталады. Бұл мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдіру бойынша теориялық және әдіснамалық негіздерді дамытуға ықпал етеді.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы зерттеу нәтижелерін мемлекеттік сатып алу саласында қызмет атқаратын тапсырыс берушілердің құқықтық сауаттылығын арттыру, заңнаманы сақтау деңгейін жақсарту және мемлекеттік сатып алу үдерістерін оңтайландыру мақсатында пайдалануға болатындығымен ерекшеленеді. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру тәжірибесінде құқық қолдану практикасын жетілдіруге ықпал етуі мүмкін.

Нәтижелер мен талқылау

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік сатып алу жүйесі мемлекеттік қажеттіліктерді қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттік сатып алудың бірыңғай ақпараттық жүйесінде тіркелген 28 415 тапсырыс беруші арқылы шамамен 14,2 трлн теңге көлеміндегі бюджеттік қаражатты игеруді көздейді [1]. Мемлекеттік сатып алу механизмі бір жағынан ел экономикасын басқарудың тиімді құралы ретінде қарастырылса, екінші жағынан оны сыбайлас жемқорлық деңгейі жоғары сала ретінде бағалауға болады.

2024 жылғы 1 шілдеде қабылданған «Мемлекеттік сатып алу туралы» жаңа заң мемлекеттік сатып алу саласын реттеудің негізгі құқықтық құралы ретінде айқындалып, оның ашықтығын арттыруға және құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған. Бұл құжат мемлекеттік сатып алу процесінде құқық бұзушылықтарға жол бермеуді, сатып алу мерзімдерін жеңілдету, шағымдарды қараудың жаңа механизмін енгізу, өнім берушілердің жауапкершілігін арттыру, қоғамдық мониторингті дамыту, кешенді құрылыс пен офтейк-келісімшарттарды енгізу, сондай-ақ бір көзден сатып алуды оңтайландыру арқылы сатып алу процесінің негізгі мәселелерін шешуді көздейді [2]. Оның қабылдану мақсаты – мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдіру, сондай-ақ бюджеттік мекемелер жүзеге асыратын барлық сатып алу рәсімдерін кешенді бақылауды қамтамасыз ету болып табылады.

Алайда, жоғарыда көрсетілгендей құқық қолдану тәжірибесінде тапсырыс берушілер және мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушылармен жіберілетін қателіктердің салдарынан заң мақсатына сәйкес жүзеге асырылмай қалатын жағдайлар кездеседі. Мемлекеттік сатып алу үдерісінде негізгі субъектілер – тапсырыс берушілер мен мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушылар болғандықтан, олардың әрекеттері мен әрекетсіздігінен мемлекеттік сатып алу саясатының оңтайлы жүзеге асырылуы байланысты екені ақиқат.

Тапсырыс берушілермен жиі жіберілетін қателіктерді сараламас бұрын құқық теориясында қалыптасқан «құқықтық қателік» ұғымына жүгініп, оның құқықтық табиғаты мен пайда болу себептерін анықтаған жөн.

Мемлекеттік сатып алу институты кешенді сала екенін ескеретін болсақ, азаматтық құқықтық, яғни шаруашылық құқықтық қатынастарынан туындайтын мемлекеттік сатып алудағы құқықтық қатынастардың дұрыс орнатылмауы салдарынан оның еңбек қатынастарындағы құқықтық жауапкершілікке, әкімшілік рәсімдік қатынастарындағы, әкімшілік құқықтық немесе қылмыстық құқықтық қатынастарға үлесіп субъектілер үшін түрлі құқықтық салдар туғызуы мүмкін. «Құқықтық қателік» ұғымына келетін болсақ қазіргі уақытта бұл феномен көп жағдайда қылмыстық құқық доктринасында кеңінен қолданылатындығы байқалады.

Бұл құқықтық феноменді зерттеудің тарихи тамыры Ежелгі Римге дейін созылады және құқықтық қателік мәселесін алғаш рет зерттегендер ежелгі римдік заңгерлер деп есептеледі. Рим құқығы доктринасына сәйкес, құқықтық қате – бұл адамның іс мән-жайлары туралы жеткіліксіз хабардар болуы салдарынан оның еркі мен оның көрінісі арасындағы сәйкессіздік [3, 23 б.].

Бүгінгі заман зерттеулеріне жүгінсек, мысалы Ю.Я. Федорчукова «Құқықтық қате» – адамның өз әрекеттерінің құқықтық сипатына қатысты түсініктерінің сәйкес келмеуі деп қарастырылады, яғни субъектінің еркі мен ерік білдіруінің сәйкессіздігі емес, нақты құқықтық қызметтің қатесі ретінде қаралады [4, 52 б.].

Құқықтық қателіктер мәселесін зерттей келе, Ресейлік зерттеушілер М.В. Баранов пен В.М. Сырых өз еңбектерінде қателерді жіктеу критерийі ретінде құқықтық техниканың

ережелерін бұзуды атайды және қателерді құқықтық, логикалық және грамматикалық деп бөледі [5, 388 б.].

Зерттеуші Д.И. Советовтың пікірінше, ең әмбебап қалыптасқан анықтамалардың бірі «Құқықтық қате – бұл адамның жасаған әрекетінің құқықтық сипаты мен оның құқықтық салдарына қатысты жаңсақ пікірі» деп көрсетілуінде [6, 161 б.].

Құқықтық қателіктердің теориялық анықтамасына қатысты құқықтық доктринада түрлі көзқарастар қалыптасуына байланысты авторлар құқықтық қателер субъектінің өз әрекеттерінің құқықтық сипатына қатысты түсініктерінің сәйкес келмеуі туралы көзқарасты ұстанады. Біздің пікірімізше, тапсырыс берушілердің мемлекеттік сатып алу қызметін жүзеге асыру барысында жіберетін құқықтық қателіктер заңнамалық реттеуден тыс қалып қойған, соған сәйкес құқықтық теорияда қалыптасқан тұжырымдамаларға сүйене отырып мемлекеттік сатып алу ісін жүзеге асыруда пайда болатын қателерді «құқықтық қателер» ұғымымен қамтыған жөн.

Тапсырыс берушілер жіберетін қателіктер олардың өздері үшін құқықтық салдар туындататын болғандықтан, қателіктің де өзіндік заңдық құрамы болуы тиіс. В.Я. Рыженков әділ атап өткендей, қателік, біріншіден, белгілі бір заңдық маңызы бар әрекетті (мысалы, мәміле жасауды), екіншіден, тұлғаның өз әрекетіне қатысты психикалық қатынасын (шындыққа жанаспайтынды шын деп қабылдауды) қамтиды.

Кез келген құқықтық құрам секілді, оның жеке алынған бірде-бір элементі тұтас құқықтық салдар туындатпайды. Мысалы, егер әрекет жасалып, бірақ адасу фактісі болмаса, онда бұл әрекет өзінің заңды күшін сақтайды. Ал керісінше, адасу әрекетсіз орын алса, ол құқықтық тұрғыдан мүлдем бағаланбайды, өйткені оның әлеуметтік мәні болмайды [7, 189 б.].

Мемлекеттік сатып алу жүйесіндегі орын алатын құқықтық қателіктер мемлекеттік тапсырыс берушілердің қызметінде пайда болатындықтан теориялық негіздемесін талдау үшін олардың пайда болу себептеріне тоқталамыз.

Құқық теориясында құқықтық қателіктердің негізінде логикалық қателіктер жатады деген тұжырымдар қалыптасқан. Айталық, А.А. Апалькова, А.И. Букрееваның айтуынша логика заңдарының бұзылуы құқықтық қайшылықтарға, сәйкесінше жағымсыз құқықтық салдарға әкеп соғады. Қазіргі заманғы ғалымдар құқықтық және саяси саладағы қызметтің логикалық негіздеріне көбірек назар аудару қажеттігін алға тартады. Өйткені дұрыс әрі жан-жақты түсіндіру тек құқықтық тәртіп пен заңдылықты жақсартуға, мемлекеттің құқықтық негізін нығайтуға ғана емес, сонымен қатар елдің конституциялық құрылымын қорғауға да ықпал етеді [8, 63 б.].

Бұдан басқа, құқық қолдану тәжірибесінде орын алатын құқықтық қателіктер әртүрлі себептерге байланысты туындауы мүмкін. Негізгі себептерге, соның ішінде мемлекеттік сатып алу жүйесінде тапсырыс берушілермен жіберілетін қателіктерге қатысты мыналарды жатқызуға болады: заңнаманың кемшіліктері, яғни қайшылықтар, олқылықтар, ескірген немесе дәлсіз тұжырымдар, заңдардың әртүрлі түсіндірілуі, тапсырыс берушілердің қызметкерлері білімінің немесе тәжірибесінің жеткіліксіздігі, заң нормаларын олардың мағынасын ескермей механикалық түрде қолдану, адами факторлар, яғни шешім қабылдаудағы субъективтілік, бейтарап болмау, субъектілердің шаршауы, үшінші тұлғалардың, яғни пара беру, әкімшілік немесе саяси ықпал нәтижесінде шешім қабылдауға әсер етуі, мерзімдердің бұзылуы және т.б.

Тапсырыс берушілер тарапынан жіберілетін қателіктерді болдырмау мақсатында заң сатып алу үдерісінің барлық кезеңдерін реттеп, сатып алуға қатысушылар үшін міндеттер шеңберін анықтайды.

Айталық, қолданыстағы заңда Қазақстан Республикасының мемлекеттік сатып алу туралы заңнамасының сақталуын бақылау уәкілетті органмен мемлекеттік сатып алу заңына және «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес жүзеге асырылатындығы көрсетілген.

Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру туралы ақпаратты жинау, қорыту, талдау, жүйелеу және бағалау мақсатында уәкілетті орган веб-портал арқылы және онда қамтылған ақпарат негізінде мемлекеттік сатып алуға мониторинг жүргізеді. Қоғамдық бақылау субъектілері де веб-портал арқылы және онда қамтылған ақпарат негізінде мемлекеттік сатып алуға Қазақстан Республикасының «Қоғамдық бақылау туралы» Заңымен белгіленген тәртіпке сәйкес қоғамдық мониторинг жүргізуге құқылы [9].

Яғни, мемлекеттік сатып алу туралы заңнамасының сақталуын бақылау жергілікті Ішкі мемлекеттік аудит департаментімен, қоғамдық бақылаушылармен, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігімен жүргізіледі. Аталған органдар сатып алу саласында жоспарлы және жоспардан тыс тексерулер жүргізу арқылы бақылау функцияларын жүзеге асыруға уәкілетті.

Егер тексеру барысында бақылаушы орган заңнаманың бұзылуын анықтаса, ол әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғауға құқылы, бұл ретте іс жүргізу ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекске (бұдан әрі – ӘҚБтК) сәйкес жүзеге асырылады. Егер комиссия мүшелерінің пікірі бойынша анықталған бұзушылық елеусіз деп танылса, кінәлі тұлғаға тек ауызша ескерту жасалуы мүмкін. Алайда, аталған бұзушылық үшін негізгі жауапкершілік ретінде әкімшілік айыппұл көзделген.

Мемлекеттік сатып алу саласындағы әкімшілік жауапкершілік субъектісі ретінде тапсырыс берушінің лауазымды тұлғасы танылады. Сондай-ақ, сатып алуды жүзеге асыру жөніндегі комиссия мүшелері, электрондық алаң операторы, сатып алуға қатысушылар, мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушының қызметкерлері жауапкершілікке тартылатындығын ескерген жөн.

Тапсырыс берушілермен жіберілетін қателіктер жасағаны үшін қолданылатын құқықтық нормаларды анықтау үшін әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамаға талдау жасайық.

Әкімшілік құқық бұзушылықтың негізгі құрамдары ӘҚБтК-нің 207-бабында көзделген. ӘҚБтК-нің 62-бабына сәйкес, әкімшілік жауапкершілікке тарту мерзімі құқық бұзушылық жасалған күннен бастап 2 айды құрайды [10].

Яғни, мемлекеттік сатып алу процесін жүзеге асыру тәртібі заңнамалық тұрғыда реттелген, ал оның талаптарының сақталуын қамтамасыз ету мақсатында бақылаушы органдар тиісті қадағалау шараларын жүзеге асырады. Егер тапсырыс берушілер қандай да бір себептермен қателіктерге жол берсе, олардың құқықтық жауапкершілігі мәселесі туындап, тәртіптік, азаматтық, әкімшілік немесе қылмыстық жауаптылыққа тартылуы мүмкін.

Осы орайда, мемлекеттік сатып алу саласындағы практик маман ретінде тапсырыс берушілерге қатысты қатаң жаза қолдану, оның ішінде ірі көлемде айыппұл салу немесе бас бостандығынан айыру секілді шаралардың әділдігі туралы сұрақ туындайды. Бұл тұрғыда тапсырыс берушілердің құқықтық мәртебесі, олардың біліктілігі мен даярлығы, сондай-ақ жалақысының өмір сүруге жеткілікті деңгейде болуы мемлекет тарапынан тиісті дәрежеде қамтамасыз етілген бе деген мәселені қарастыру қажет. Егер маманның тиісті кәсіби білімі мен құзыреттілігі жеткіліксіз болса, оны құқықтық жауапкершілікке тарту қаншалықты әділетті деген заңды сұрақ туындайды.

Негізінен, мемлекеттік сатып алу рәсімдерін өткізуде қателіктер жібермей құқықтық жауапкершілікке тартылу ықтималдығын барынша азайту үшін тапсырыс берушілер, олардың қызметкерлері бақылаушы органдар мен Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің нормативтік құқықтық актілерін жүйелі түрде зерделеу қажет, өйткені олар мемлекеттік сатып алу саласындағы жекелеген ережелерге жиі түсініктеме береді.

Сот практикасына жүгінетін болсақ, Қазақстан Республикасының аумағында әкімшілік істерді қарайтын сот органдарымен мемлекеттік сатып алу заңнамасын бұзу фактісі бойынша 2022 ж. – 2240, 2023 ж. – 2080, 2024 ж. – 2120 әкімшілік істер қаралған. Ал, 2025 жылдың наурыз айына, яғни жаңа заң күшіне енгеннен кейін уәкілетті органдармен 9 әкімшілік іс сотқа жолданып қаралуда [11].

Сот материалдарын зерделеу нәтижесімен тапсырыс берушілермен ең жиі жіберілетін қателіктер анықталды. Олардың қатарында: электрондық хабарландыруларды жариялау кезінде конкурстық (аукциондық) құжаттамада әлеуетті өнім берушілерге қатысты өлшенбейтін сандық және (немесе) әкімшілендірілмейтін талаптарды белгілеу, мемлекеттік сатып алу шарттарын заңнама талаптарына сәйкес айқындамау, тауар белгілерін, қызмет көрсету белгілерін, фирмалық атауларды, патенттерді, пайдалы модельдерді, өнеркәсіптік үлгілерді, тауардың шығарылған жерінің атауын және өндірушінің атауын негізсіз көрсету, сондай-ақ сатып алынатын тауардың, жұмыстың немесе қызметтің жекелеген өнім берушіге тиесілілігін айқын-дайтын өзге де сипаттамаларды енгізу бар. Сонымен қатар, мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру тәсілдерінің дұрыс таңдалмауы, конкурстық комиссия төрағасы мен мүшелері, сондай-

ақ конкурстық комиссия хатшысы тарапынан заңмен белгіленген мерзімдердің сақталмауы да жиі кездесетін құқық бұзушылықтар қатарына жатады.

Тапсырыс берушілер жіберетін қателіктердің мәнін толық түсіну мақсатында Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің нормаларын талдау қажет. Бұл тапсырыс берушілерге өздерінің әкімшілік жауапкершілік шеңберін және оларға салынатын айыппұлдардың мөлшерін нақты бағалауға мүмкіндік береді.

Тапсырыс берушілер жіберетін ең кең таралған қателікті қарастырайық. Ол – мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру тәсілін қате таңдауы, бұл Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 207-бабының 10-тармағына сәйкес әкімшілік жауапкершілікке әкеп соғады. Аталған құқық бұзушылық үшін жауапты лауазымды тұлғаға 393 200 теңге көлемінде айыппұл қарастырылған, оның мөлшері жасалған әрекеттің саралануына байланысты сотпен айқындалады [10]. Мемлекеттік сатып алу туралы заңның 10-бабының 7-тармағына сәйкес мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру тәсілін айқындау кезінде заңда көзделген мемлекеттік сатып алудың бәсекелестік тәсілдері басым таңдау болып табылады [2]. Өнім берушілерді айқындаудың бәсекелестік тәсілдері болып конкурс, аукцион, баға ұсыныстарын сұрату және электрондық дүкен қаралады. Әрбір тапсырыс беруші мекеме мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру тәсілін заң талаптарына сәйкес дербес тандайды.

Тапсырыс орналастырудың «тікелей шарт жасасу арқылы бір көзден сатып алу» тәсіліне ерекше назар аудару қажет, себебі бұл әдіс тапсырыс берушілер үшін ең қарапайым және ыңғайлы болып табылады. Көптеген бюджеттік ұйымдар жиі осы тәсілге жүгінеді, кейде сатып алу тиісті негіздемеге ие болмаған жағдайда да оны осы тәсілмен жүзеге асыруға тырысады.

Мемлекеттік сатып алу туралы заңның 16-бабының 28-тармағына сәйкес тікелей шарт жасасу арқылы бір көзден сатып алу егер біртекті тауарлардың құндық мәндегі жылдық көлемі айлық есептік көрсеткіштің бір жүз еселенген мөлшерінен аспаса, осындай біртекті тауарларды, егер біртекті жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің құндық мәндегі жылдық көлемі айлық есептік көрсеткіштің бес жүз еселенген мөлшерінен аспаса, осындай жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді, ал аудандық маңызы бар қалалар, ауылдар, кенттер, ауылдық округтер әкімдерінің аппараттары үшін республикалық бюджет туралы заңда тиісті қаржы жылына белгіленген айлық есептік көрсеткіштің төрт мың еселенген мөлшерінен аспаса рұқсат етіледі [2].

Бұл ретте, біртекті тауарлар бойынша келісім-шарттардың жалпы сомасы жыл ішінде 393 200 теңгеден, ал біртекті жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің құндық мәндегі жылдық көлемі 1 966 000 теңгеден аспауы тиіс екенін ескерген жөн.

Сонымен қатар, кейбір жағдайларда сатып алуды бәсекелі тәсілмен жүзеге асыру қажеттігін де ескеру қажет.

Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру тәсілін уәкілетті орган анықтайтын тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің тізбесіне сәйкес, техникалық-экономикалық негіздеме мен қала құрылысы жобаларын әзірлеу жөніндегі жұмыстар, аккредиттелген сараптамалық ұйымдармен жүзеге асырылатын объектілер құрылысы жобаларына кешенді ведомстводан тыс сараптама бойынша жұмыстар, қауіпті қалдықтарды қайта өңдеу, залалсыздандыру, кәдеге жарату және (немесе) жою жөніндегі қызметтер тек конкурс тәсілімен жүргізілуі қажет болса, құрылыс-монтаждау жұмыстары, жобалау-сметалық (үлгілік жобалау-сметалық) құжаттаманы әзірлеу жөніндегі жұмыстар, құрылыс-жөндеу жұмыстары бойынша техникалық қадағалау және (немесе) жобаларды басқару жөніндегі инжинирингтік қызметтер – рейтингтік-балдық жүйе пайдаланылатын конкурс тәсілімен жүргізілуі тиіс [12].

Тапсырыс берушілердің тағы бір қателігі – сатып алу туралы ақпаратты мемлекеттік сатып алудың бірыңғай ақпараттық жүйесінде орналастыруға қатысты құқық бұзушылықтарға жол беруі. Жиі кездесетін жағдайлар арасында тапсырыс берушінің сатып алу құжаттамасын, сатып алу барысында жасалған хаттамаларды, шарттардың орындалуы туралы есептерді және басқа да міндетті құжаттарды белгіленген мерзімде орналастырмауы немесе орналастыру тәртібін бұзуы байқалады. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 207-бабына сәйкес, конкурстық құжаттаманың (аукциондық құжаттаманың) жобасына ескертулерді, сұрау салуларды қарамау не уақтылы қарамау, алдын ала талқылау хаттамасын, сондай-ақ конкурстық құжаттаманың (аукциондық құжаттаманың) мәтінін мемлекеттік сатып алу веб-порталында орналастырмау не

уақтылы орналастырмау, сонымен қатар өтінімдерді уақтылы қарамау және хаттаманы уақтылы орналастырмағаны үшін 117 960 теңге айыппұл, мемлекеттік сатып алудың жылдық жоспарын мемлекеттік сатып алу веб-порталында орналастырмау немесе уақтылы орналастырмау үшін 58 980 теңге айыппұл қарастырылған [10].

Л.Ю. Буданова тапсырыс берушілермен жіберілетін қателіктер ретінде тауарлық белгіге қойылатын талаптарды баламаны қолдану мүмкіндігін көрсетпестен белгілейтіндігін көрсетеді. Бұл жағдай бәсекелестіктің шектелуіне және келісімшарттық жүйенің қағидаттарының бұзылуына әкелуі мүмкін дей отырып, тауарларға, ақпаратқа, жұмыстарға, қызметтерге қатысты, егер мұндай талаптар немесе нұсқаулар сатып алуға қатысушылар мен үміткерлер санының шектелуіне әкелетін болса, нұсқаулар беруге болмайтынығын атаған [13, 47 б.].

Ал, А.В. Арепьев тапсырыс берушілермен жиі жіберілетін қателіктерді айқындауда, техникалық және қызмет көрсету жағынан байланысты емес тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді бір лотқа біріктіру жағдайларын, жұмыста қажеттілігі жоқ, алайда бағасы жағынан қымбат тауарларды сатып алуды, тауардың сапасына қатысты балл беруді субъективтік көзқарастарды қолдану, алдын ала төлем жасау бойынша талапты белгілеуде 30% дейін сөз тіркесін қолдануды, орындалып қойған жұмыстарға немесе қызметтерге, жеткізіліп қойған тауарларға хабарламалар жариялауды, мемлекеттік сатып алу шарттарын орындалмаған жағдайда өнім берушілерді мемлекеттік сатып алудың жосықсыз қатысушысы деп тануға байланысты тиісті жұмыстарды жүргізбеуді атап көрсетеді [14, 47 б.].

Скоркина Ю.О. келісімшарт бойынша тауарды келісімшартта көрсетілген сипаттамалардан өзгеше жеткізу мәселесін қарастырады және бұл жағдай түрлі объективтік факторларға байланысты кездесетінін көрсетеді.

Зерттеушінің пікірінше, кез келген жеткізушінің жұмысында тауардың уақытша қолжетімсіз болуы, өндірістен алынуы немесе сатып алу бағасының айтарлықтай өсуі сияқты жағдайлар туындауы мүмкін, бұл келісімшарттың орындалуын тиімсіз етеді.

Осындай жағдайда тапсырыс берушінің талаптарына барынша жақын сипаттамалары бар басқа тауарды жеткізу орынды болып саналады [15, 231 б.].

Тапсырыс берушілердің кәсіби біліктілігінен болса керек мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыруда пайда болатын қателіктер көп жағдайда сатып алынатын тауарлардың, орындалатын жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің техникалық ерекшеліктерін дайындауда кездеседі. Техникалық ерекшеліктерді сауатты дайындау – әр салада жоғары біліктілікті, арнайы білімді (танымды) талап ететін шеберлік екенін ескерген жөн. Кейбір жағдайларда тапсырыс берушілер техникалық ерекшеліктерді дайындау қызметтерін сатып алу үшін арнайы сатып алу рәсімін де ұйымдастырады.

Сот практикасына жүгінетін болсақ, 2024 ж. Қызылорда облысы бойынша соттарда қаралған әкімшілік іс материалдарына сәйкес, мемлекеттік сатып алуды жариялау барысында техникалық ерекшелігі ретінде тауардың маркасы көрсетілген жағдайлар кездеседі. Сот талқылауында мекеменің бірінші басшысы кінәсін мойындап, мемлекеттік сатып алу ісімен есепші айналысатындығын көрсеткен. Сот, ҚР ӘҚБтК-нің 64-1 бабына сәйкес, мемлекеттік сатып алулар өтпеді деп танылғанын, қаражат бюджетке қайтарылғанын, бюджетке зиян келтірілмегенін көрсете отырып, жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтың маңызы болмашы болуына байланысты лауазымды тұлғаны жауапкершіліктен босатқан. Дәл сол сияқты тапсырыс берушілер мен мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушылардың бірінші басшылары осы тектес уәж келтіріп, сот 2024 ж. қаралған 41 әкімшілік істің 29 – бойынша әкімшілік құқық бұзушылықтың маңызы болмашы деген негізбен лауазымды тұлғаларды жауаптылықтан босатқан. Бұл көрсеткіш мемлекеттік сатып алу заңнамасын бұзу фактісі бойынша қозғалған әкімшілік істердің 70,7% тоқтатылғанын көрсетеді [11].

Тапсырыс берушілердің мемлекеттік сатып алу саласында жіберетін қателіктері сатып алу рәсімдерінің тиімділігіне айтарлықтай әсер етеді. Бұл қателіктер мемлекеттік ресурстардың тиімсіз пайдаланылуына, әділ бәсекелестіктің бұзылуына, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің артуына және экономикалық шығындардың көбеюіне алып келеді.

Құқықтық реттеудегі олқылықтар мен заңнаманың жиі өзгеруі тапсырыс берушілердің нормативтік талаптарға сәйкестікті қамтамасыз етуін қиындатып, рәсімдердің күрделенуіне әкеледі. Бұл өз кезегінде, мемлекеттік сатып алудың ашықтығы мен болжамдылығын

төмендетіп, әділ бәсекелестік қағидаттарын бұзуға ықпал етеді. Сонымен қатар, тапсырыс берушілердің кәсіби біліктілігінің жеткіліксіздігі мен кадрлық тұрақсыздық шешім қабылдау сапасын төмендетіп, заң бұзушылықтардың артуына себеп болады.

Техникалық және процестік қиындықтар мемлекеттік сатып алу рәсімдерін кешіктіруге, артық әкімшілік шығындарға және сатып алу сапасының төмендеуіне ықпал етеді. Электрондық платформалардағы ақаулар мен функционалдық шектеулер сатып алу процесінің ашықтығы мен тиімділігін әлсіретеді. Сонымен бірге, субъективті факторлар, әсіресе немқұрайлылық пен асығыстық, құжаттамадағы қателіктердің көбеюіне әкеліп, шағымдардың артуына және даулы жағдайлардың жиілеуіне түрткі болады.

Ресурстық шектеулер мемлекеттік сатып алу рәсімдеріндегі сапаны төмендетіп, тиісті мамандардың кәсіби даму мүмкіндіктерін шектейді. Жеткіліксіз қаржыландыру мемлекеттік органдардың қажетті сараптамалық қолдау мен мониторинг жүргізу қабілетін әлсіретеді. Мұның барлығы мемлекеттік сатып алу механизмінің басты мақсаты – бюджет қаражатын тиімді және мақсатты пайдалану қағидатын бұзуға алып келеді.

Осылайша, тапсырыс берушілер жіберетін қателіктер мемлекеттік сатып алудың ашықтығы мен тиімділігіне кері әсерін тигізеді, бұл өз кезегінде жалпы мемлекеттік ресурстарды басқару сапасының төмендеуіне және қоғамдық сенімнің әлсіреуіне әкелуі мүмкін. Бұл проблемаларды шешу үшін заңнаманы тұрақтандыру, кадрлық әлеуетті нығайту, техникалық инфрақұрылымды жетілдіру және сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды күшейту қажет.

Қазақстан Республикасында мемлекеттік сатып алу саласындағы бақылау механизмдері мен жауапкершілік шаралары сатып алу рәсімдерінің заңдылығын қамтамасыз етуге және құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған. Мемлекеттік сатып алуды бақылау көпдеңгейлі жүйе арқылы жүзеге асырылады, оған ішкі ведомстволық бақылау, мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, қоғамдық мониторинг және сот бақылауы кіреді. Тапсырыс берушілердің іс-әрекеттерін мемлекеттік органдар тексеріп, заң бұзушылықтарды анықтау және оларды жою бойынша шаралар қабылдайды.

Мемлекеттік сатып алу саласындағы бұзушылықтар үшін тәртіптік, әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік көзделген. Тәртіптік жауапкершілік аясында лауазымды тұлғаларға қатысты ескерту беру, қызметінен шеттету немесе жұмыстан босату шаралары қолданылуы мүмкін. Әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін заңға сәйкес айыппұлдар салынады, ал аса ауыр бұзушылықтар, соның ішінде сыбайлас жемқорлық әрекеттері үшін қылмыстық жаза қарастырылған. Қылмыстық жауапкершілік пара алу, қызметтік өкілеттіктерді асыра пайдалану және бюджет қаражатын жымқыру сияқты әрекеттерге қатысты қолданылып, мүлкін тәркілеу, мемлекеттік қызметке орналасу құқығынан айыру және бас бостандығынан айыру жазаларын қамтиды.

Қолданыстағы бақылау және жауапкершілік жүйесі мемлекеттік сатып алу саласындағы заң бұзушылықтардың алдын алуға ықпал етеді. Дегенмен, тәжірибеде бақылаушы органдар арасындағы үйлестірудің әлсіздігі, мемлекеттік сатып алу заңнамасының тұрақсыздығы және қоғамдық мониторинг жүйесінің жеткілікті деңгейде дамымауы секілді мәселелер сақталуда. Сондықтан мемлекеттік сатып алу саласындағы бақылау тетіктерін одан әрі күшейту, заңнаманы тұрақтандыру және сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды жетілдіру қажеттілігі туындайды.

Қорытынды

Мемлекеттік сатып алу жүйесі мемлекеттік қажеттіліктерді қамтамасыз ету үшін маңызды экономикалық және құқықтық құрал болып табылады. Оның тиімділігі тек бюджет қаражатын ұтымды пайдалану мен ашықтықты қамтамасыз етумен шектелмей, сонымен қатар заңнамалық талаптардың қатаң сақталуына да байланысты. Зерттеу барысында тапсырыс берушілер тарапынан жиі жіберілетін қателіктердің мемлекеттік сатып алу үдерісіне тигізетін әсері айқындалды. Мұндай қателіктер үнемі қаржылық шығындарға, заң бұзушылықтарға және сатып алу рәсімдерінің тиімділігінің төмендеуіне әкеледі.

Тапсырыс берушілердің қателіктер жіберуіне бірнеше себептер бар. Біріншіден, мемлекеттік сатып алу заңнамасының күрделілігі мен үнемі өзгеріп отыруы тапсырыс берушілердің дұрыс шешім қабылдауын қиындатады. Екіншіден, кейбір тапсырыс берушілердің құқықтық

сауаттылығының төмендігі және сатып алу рәсімдеріне қатысты білімінің жеткіліксіздігі бұл қателіктерді туындатады. Үшіншіден, басқарушылық шешімдер қабылдауда тәжірибенің жетіспеушілігі немесе ішкі бақылау жүйелерінің әлсіздігі де қателіктердің орын алуына себеп болуы мүмкін. Сонымен қатар, кейбір тапсырыс берушілердің уақытша қысым мен бюджеттік шектеулердің әсерінен асығыс шешімдер қабылдауы да қателіктерге алып келеді.

Зерттеу нәтижелері мемлекеттік сатып алу үдерісіндегі типтік қателіктердің себептерін анықтап, олардың салдарын жан-жақты талдауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, қателіктерді азайту және сатып алу үдерістерінің тиімділігін арттыру үшін бірқатар ұсынымдар жасалды. Зерттеу барысында ұсынылған әдістемелер мен ұсынымдар мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдіру, тапсырыс берушілердің құқықтық сауаттылығын арттыру және заңнаманың сақталуын қамтамасыз ету үшін қолданылуы мүмкін.

Зерттеу нәтижесімен мынадай тұжырымдар жасалады:

1. Мемлекеттік сатып алу жүйесіндегі тапсырыс берушілердің қателіктері көбінесе заңнаманың күрделілігі мен өзгерістеріне, сондай-ақ құқықтық сауаттылықтың төмендігіне байланысты болады.

2. Қателіктердің алдын алу үшін тапсырыс берушілердің құқықтық білімін арттыру және сатып алу рәсімдерін жетілдіру қажет.

3. Тапсырыс берушілердің тәжірибесі мен басқарушылық шешімдер қабылдау дағдыларын жақсарту үшін арнайы тренингтер мен әдістемелік қолдау көрсету маңызды.

4. Мемлекеттік сатып алу үдерісінің тиімділігін арттыру үшін ішкі бақылау жүйелерін күшейту, заңнаманы дұрыс орындау және оны түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет.

5. Тапсырыс берушілердің кәсібилігін арттыру және олардың мәртебесін көтеру мақсатында, мемлекеттік сатып алу үдерісіне қатысушылардың біліктілігін үнемі бағалап, оларды лайықты жалақымен қамтамасыз ету маңызды.

6. Тапсырыс берушілердің тәуелсіздігін және оларды шешім қабылдаудағы еркіндігін қамтамасыз ету үшін олардың жұмысындағы сыртқы ықпалдарды шектеу қажет. Бұл олардың кәсіби біліктілігін арттыру мен мемлекеттік сатып алу үдерісінің тиімділігін қамтамасыз ету үшін негіз болар еді.

Осылайша, зерттеу мемлекеттік сатып алу саласын дамыту бойынша теориялық және практикалық негіздерді қалыптастыруға маңызды үлес қосады, әрі құқық қолдану тәжірибесін жетілдіруге және мемлекеттік сатып алу үдерісінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Тапсырыс берушілердің кәсіби деңгейін арттыру, мәртебесін көтеру және олардың қабылдаған шешімдеріне тәуелсіздік беру мемлекеттік сатып алу саласының дамуына елеулі әсерін тигізери сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Мемлекеттік сатып алудың веб порталы. URL: <https://v3bl.goszakup.gov.kz/> (өтініш берілген күн: 24.03.2025)

2 Мемлекеттік сатып алу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2024 жылғы 1 шілдедегі № 106-VIII ҚРЗ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2400000106> (өтініш берілген күн: 24.03.2025)

3 Советов Д.И. Соотношения теорий коллизии и юридических конфликтов с феноменом правовой ошибки в юридической деятельности // Юридическая наука: история и современность. – 2023. – № 2. – С. 22–27. URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_53772032_56640756.pdf (дата обращения: 24.03.2025)

4 Федорчукова Ю.Я. Юридическая ошибка и принципы законности. – М., 2022. – С. 52–55. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskaya-oshibka-i-printsip-zakonnosti> (дата обращения: 24.03.2025)

5 Баранов В.М., Сырых В.М. Законотворческие ошибки: понятие и типология // Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование / Сборник статей в 2 т. Т. 1 / Под ред. В.М. Баранова. – Нижний Новгород, 2001. – С. 388–542. (дата обращения: 24.03.2025)

6 Советов Д.И. Проблемы определения правовой природы причин и условий совершения юридических ошибок в отечественной практике // Теория государства и права. – 2019. – № 4(16). – С. 160–166. URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42488360_38928048.pdf (дата обращения: 24.03.2025)

7 Рыженков А.Я. Ошибка как юридический факт в гражданском праве // Юридическая наука в Китае и России. Московский государственный юридический университет им. Е.О. Кутафина (МГЮА). –

2020. – С. 188–192. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_42953422_92916238.pdf (дата обращения: 24.03.2025)

8 Апалькова А.А., Букреева А.И. Логические ошибки в юридической деятельности // Символ науки. – 2016. – № 12–13. – С. 63–65. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_28322507_40923440.pdf (дата обращения: 24.03.2025)

9 Қоғамдық бақылау туралы Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 2 қазандағы заңы № 30-VIII ҚРЗ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2300000030> (өтініш берілген күн: 24.03.2025)

10 Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235#z207> (өтініш берілген күн: 24.03.2025)

11 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының ресми сайты. URL: <https://office.sud.kz/> (өтініш берілген күн: 24.03.2025)

12 Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2024 жылғы 15 тамыздағы № 546 бұйрығымен бекітілген мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру тәсілін уәкілетті орган анықтайтын тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің тізбесі. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2500035801> (өтініш берілген күн: 24.03.2025)

13 Буданова Л.Ю., Шкорубская С.А. Проблемы описания объекта закупки в контрактной системе государственных закупок в уголовно-исполнительной системе. URL: <https://cyberleninka.ru/article> (дата обращения: 24.03.2025)

14 Арепьев А.В. Типичные ошибки заказчиков при осуществлении государственных и муниципальных закупок по ФЗ-44. Госзаказ: управление, размещение, обеспечение. 2015. URL: <https://scholar.google.ru/> (дата обращения: 24.03.2025)

15 Скоркина Ю.О. Ошибки совершаемые поставщиками и заказчиками в государственных закупках // Инновационное развитие экономики: российский и зарубежный опыт / Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции. – Российская Федерация: Агентство международных исследований, 2018. – С. 230–233. URL: <https://scholar.google.ru/> (дата обращения: 24.03.2025)

REFERENCES

1 Memlekettik satyp aludyń veb portaly. URL: <https://v3bl.goszakup.gov.kz/> (ötinis berilgen kün: 24.03.2025). (in Kazakh).

2 Memlekettik satyp alu turaly Qazaqstan Respublikasynyń Zańy 2024 jylǵy 1 şildedegı № 106-VIII QRZ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2400000106> (ötinis berilgen kün: 24.03.2025). (in Kazakh).

3 Sovetov D.I. (2023) Sootnosheniya teorij kollizii i juridicheskikh konfliktov s fenomenom pravovoj oshibki v juridicheskoy dejatel'nosti // Juridicheskaja nauka: istorija i sovremennost'. No. 2. P. 22–27. URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_53772032_56640756.pdf (data obrashhenija: 24.03.2025). (in Russian).

4 Fedorchukova Ju.Ja. (2022). Juridicheskaja oshibka i principy zakonnosti, M. P. 52–55. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskaya-oshibka-i-printsip-zakonnosti> (data obrashhenija: 24.03.2025). (in Russian.)

5 Baranov V.M., Syryh V.M. (2001) Zakonotvorcheskie oshibki: ponjatie i tipologija // Zakonotvorcheskaja tehnika sovremennoj Rossii: sostojanie, problemy, sovershenstvovanie. Sbornik statej v 2 t. V. 1 / Pod red. V.M. Baranova. Nizhnij Novgorod. P. 388–542. (data obrashhenija: 24.03.2025). (in Russian).

6 Sovetov D.I. (2019) Problemy opredelenija pravovoj prirody pricin i uslovij sovershenija juridicheskikh oshibok v otechestvennoj praktike // Teorija gosudarstva i prava. No. 4(16). P. 160–166. URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42488360_38928048.pdf (data obrashhenija: 24.03.2025) (in Russian).

7 Ryzhenkov A.Ja. (2020) Oshibka kak juridicheskij fakt v grazhdanskom prave // Juridicheskaja nauka v Kitae i Rossii. Moskovskij gosudarstvennyj juridicheskij universitet im. E.O. Kutafina (MGJuA). P. 188–192. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_42953422_92916238.pdf (data obrashhenija: 24.03.2025). (in Russian).

8 Apal'kova A.A., Bukreeva A.I. (2016.) Logicheskie oshibki v juridicheskoy dejatel'nosti // Simvol nauki. No. 12–13. P. 63–65. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_28322507_40923440.pdf (data obrashhenija: 24.03.2025). (in Russian).

9 Qoǵamdyq baqylau turaly Qazaqstan Respublikasynyń 2023 jylǵy 2 qazandaǵy zańy No. 30-VIII QRZ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2300000030> (ötinis berilgen kün: 24.03.2025). (in Kazakh).

10 Äkimşilik qūқық būzuşylyq turaly Qazaqstan Respublikasynyń kodeksı 2014 jylǵy 5 şildedegı No. 235-V QRZ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235#z207> (ötinis berilgen kün: 24.03.2025). (in Kazakh).

11 Qazaqstan Respublikasy Joǵarǵy Sotynyń resmi saity. URL: <https://office.sud.kz/> (ötiniş berilgen kün: 24.03.2025). (in Kazakh).

12 Qazaqstan Respublikasy Qarjy ministriniń 2024 jylǵy 15 tamyzdaǵy No. 546 bııryǵymen bekıtilgen memlekettik satyp aludy júzege asyru tásılın uáııletti organ anyqtaityn tauarlardyń, jumystardyń, kórsetiletin qyzmetterdiń tızbesi. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2500035801> (ötiniş berilgen kün: 24.03.2025). (in Kazakh).

13 Budanova L.Ju., Shkorubskaja S.A. Problemy opisanija ob#ekta zakupki v kontraktnoj sisteme gosudarstvennyh zakupok v ugovno-ispolnitel'noj sisteme. URL: <https://cyberleninka.ru/article> (data obrashhenija: 24.03.2025). (in Russian).

14 Arep'ev A.V. (2015) Tipichnye oshibki zakazchikov pri osushhestvlenii gosudarstvennyh i municipal'nyh zakupok po FZ-44. Goszakaz: upravlenie, razmeshhenie, obespechenie. URL: <https://scholar.google.ru/> (data obrashhenija: 24.03.2025). (in Russian).

15 Skorkina Ju.O. (2018) Oshibki sovershaemye postavshhikami i zakazchikami v gosudarstvennyh zakupok // Innovacionnoe razvitie jekonomiki: rossijskij i zarubezhnyj opyt / Sbornik statej po itogam Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. – Rossijskaja Federacija: Agentstvo mezhdunarodnyh issledovanij. P. 230–233. URL: <https://scholar.google.ru/> (data obrashhenija: 24.03.2025). (in Russian).

ИЛЬЯСОВА С.М.,*¹

докторант.

*e-mail: isamal@mail.ru

ORCID ID: 0009-0009-5165-7671,

АЛДАБЕРГЕНОВА Н.А.,¹

к.ю.н., профессор.

e-mail: n.aldabergenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-7384-3664

ЮХНЕВИЧ Э.,²

PhD, профессор.

e-mail: e.juchnevicius@prawo.ug.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-7390-4885

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

²Университет Гданьск,

г. Гданьск, Польша

НЕЗАКОННЫЕ ДЕЙСТВИЯ ЗАКАЗЧИКОВ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК: АНАЛИЗ И ПРАКТИКА

Аннотация

В статье рассматриваются распространенные правовые ошибки, допускаемые заказчиками в процессе осуществления государственных закупок, причины их возникновения, квалификационные требования к ответственным сотрудникам, классификация ошибок, а также аспекты применения мер государственного принуждения и их правовые последствия. Кроме того, анализируются недостатки закупочных процедур с целью разработки превентивных мер по их устранению. Цель исследования – выявить типичные ошибки, часто совершаемые заказчиками, проанализировать факторы их возникновения и предложить научно обоснованные рекомендации и профилактические меры, направленные на их снижение. Также в рамках исследования ставится задача определения механизмов, способствующих усилению ответственности заказчиков и повышению прозрачности государственных закупок. Научная значимость исследования определяется комплексным анализом, направленным на систематизацию ошибок заказчиков в системе государственных закупок и выявление их причин. Практическая значимость заключается в возможности применения результатов исследования для повышения правовой грамотности заказчиков, обеспечения соблюдения законодательства и оптимизации процедур закупок. В ходе исследования были использованы методы сравнительно-правового анализа, системный и структурный подходы, а также экспертный обзор нормативных правовых актов. Результаты исследования выявили типичные ошибки заказчиков и их негативное влияние на эффективность государственных закупок. В целях их предотвращения предлагается повысить правовую грамотность заказчиков, усилить эффективность организации закупочных процедур и усовершенствовать механизмы контроля.

Кроме того, подчеркивается необходимость повышения профессиональной подготовки лиц, ответственных за государственные закупки, с целью снижения количества правонарушений.

Ключевые слова: заказчик, законодательство, закупочная деятельность, регулирование, контроль, нарушения, ответственность.

ILYASSOVA S.M.,*¹

doctoral student.

*e-mail: isamal@mail.ru

ORCID ID: 0009-0009-5165-7671,

ALDABERGENOVA N.A.,¹

c.l.s., professor.

e-mail: n.aldabergenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-7384-3664

JUCHNEVICIUS E.,²

PhD, professor.

e-mail: e.juchnevicus@prawo.ug.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-7390-4885

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

²Gdansk University,

Gdansk, Poland

UNLAWFUL ACTIONS OF CONTRACTING AUTHORITIES IN PUBLIC PROCUREMENT: ANALYSIS AND PRACTICE

Abstract

The article examines common legal errors made by contracting authorities during the implementation of public procurement processes, the causes of these errors, the qualification requirements for responsible personnel, the classification of mistakes, as well as aspects of applying state enforcement measures and their legal consequences. In addition, the study analyzes shortcomings in procurement procedures with the aim of developing preventive measures for their elimination. The purpose of the study is to identify typical errors frequently committed by contracting authorities, analyze the factors contributing to their occurrence, and propose scientifically grounded recommendations and preventive measures aimed at reducing these errors. Furthermore, the research aims to identify mechanisms that promote greater accountability among contracting authorities and enhance transparency in public procurement. The scientific significance of the study lies in its comprehensive analysis aimed at systematizing the errors of contracting authorities within the public procurement system and identifying their root causes. The practical significance is defined by the possibility of applying the research findings to improve the legal literacy of contracting authorities, ensure compliance with legislation, and optimize procurement procedures. The study employs methods of comparative legal analysis, systemic and structural approaches, as well as expert review of normative legal acts. The research results reveal typical errors made by contracting authorities and their negative impact on the efficiency of public procurement. To prevent these issues, it is proposed to increase the legal literacy of contracting authorities, enhance the effectiveness of procurement organization, and improve control mechanisms. In addition, the necessity of improving the professional training of officials responsible for public procurement is emphasized in order to reduce the number of legal violations.

Keywords: customer, legislation, procurement activities, regulation, control, violations, liability.

Мақаланың редакцияға түскен күні: 27.05.2025

МРНТИ 10.17.25
УДК 342.9
JEL K49

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2025-1-2-7-19-30>

ЖАНУЗАКОВА Л.Т.,^{*1}

д.ю.н., профессор.

*e-mail: l.zhanuzakova.turan-edu-kz

ORCID ID: 0009-0005-0750-2614

ТАЙТОРИНА Б.А.,²

д.ю.н., профессор.

e-mail: binur.a@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-5663-5473

АЛИМБЕТОВА А.Р.,³

PhD, ассоциированный профессор.

e-mail: alimbetova_alida@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-8675-9135

¹Институт законодательства и правовой
информации РК,

г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный
педагогический университет им. Абая

г. Алматы, Казахстан

³Алматинский гуманитарно-экономический
университет

г. Алматы, Казахстан

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ ЗА НАРУШЕНИЕ СЛУЖЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ И СЛУЖЕБНОЙ ЭТИКИ: ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

Аннотация

В представленной к публикации статье рассматриваются проблемы дисциплинарной ответственности государственных служащих за нарушение служебной дисциплины и служебной этики. Авторами проведен глубокий анализ казахстанской и зарубежной юридической литературы и законодательства о государственной службе Республики Казахстан. Изучен в сравнительно-правовом плане положительный опыт зарубежных стран по вопросам дисциплинарной ответственности государственных служащих, работающих в гражданском секторе. Цель научного исследования – определить теоретические аспекты отдельных терминов и вопросов в этой области, выявить внутренние противоречия, неточности, пробелы и иные недостатки в правовом регулировании данных вопросов, на этой основе предложить конкретные меры по их преодолению. Статья подготовлена с использованием общих и частных методов, применяемых в научных исследованиях. Все это позволило авторам критически осмыслить заявленные вопросы и разработать некоторые предложения по уточнению формулировок некоторых терминов в Законе Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года «О государственной службе Республики Казахстан», дополнению его новыми понятиями, а также сформулировать другие рекомендации по совершенствованию данного закона и подзаконных нормативных правовых актов в этой сфере.

Ключевые слова: государственный служащий, дисциплинарная ответственность, дисциплинарное взыскание, дисциплинарный проступок, служебная дисциплина, служебная этика.

Введение

Эффективность системы государственного управления в настоящее время во многом определяется уровнем организационной культуры государственных служащих. От их ответственного отношения к своим обязанностям, качественного исполнения возложенных на них задач, внимательного и своевременного реагирования на запросы общества зависят реализация государственных функций в различных сферах жизнедеятельности, продуктивность работы самого

государственного аппарата, степень вовлеченности граждан в управление делами государства, наконец, уровень жизни населения.

Одной из составных частей обеспечения высокой организационной культуры государственных служащих является их ответственность за соблюдение норм и стандартов служебной дисциплины и служебной этики.

Отношения, связанные с нарушением служебной дисциплины и норм служебной этики, регулируются главой 7 Закона Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года «О государственной службе Республики Казахстан». Здесь закреплены основания, виды и порядок привлечения к ответственности государственных служащих, понятие и виды дисциплинарных проступков, порядок и сроки наложения, виды дисциплинарных взысканий [1].

Государственные служащие за невыполнение или ненадлежащее выполнение своих служебных обязанностей несут также гражданско-правовую, административную и уголовную ответственность. Однако поскольку данные вопросы не входят в предмет данного исследования, основной акцент будет сделан именно на их дисциплинарной ответственности, которая наступает за совершение дисциплинарных проступков.

Материалы и методы

Теоретическую базу исследования составили труды казахстанских и зарубежных ученых по вопросам государственной службы и ответственности государственных служащих.

Нормативной основой работы является национальное законодательство о государственной службе: Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года «О государственной службе Республики Казахстан», Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года, Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года «О правоохранительной службе», Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 152 «О некоторых вопросах прохождения государственной службы» и некоторые другие нормативные правовые акты, касающиеся данной сферы.

В процессе подготовки статьи использовались общие и частные методы научного исследования: анализа и синтеза, логический, системный, структурно-функциональный, сравнительно-правовой, формально-юридический и другие.

Вопросы государственной службы являются постоянным объектом исследования ученых Казахстана, России и других зарубежных стран, причем не только юристов, но и представляющих другие отрасли общественной науки: менеджмента, социологии, политологии, истории, экономики.

Немало из них посвящено организационной культуре государственных служащих. Среди них можно назвать труды Р. Тригуэро-Санчеса, Дж. Матос Ферейра, Д.М. Кима, Б.А. Тайториной и А.А. Каблакатова, А.С. Карсембаевой и Г.А. Джунусбековой, Ж. Байжомартовой и М. Кадыровой и других авторов, в которых организационная культура государственных служащих раскрывается в контексте социально-культурного феномена в целом.

В работах А. Абданбекова и Б. Буралкиевой, Ю. Большаковой и С. Большакова, А.Т. Темиртаевой, А. Болормаа рассматривается кадровая политика при привлечении специалистов на государственную службу.

Большое внимание в научной литературе уделяется проблемам коррупции на государственной службе и борьбы с этим негативным явлением. В этом отношении можно назвать труды Ф.Ф. Смирнова, Ю.В. Трунцевского, Б. Исмаилова и С. Мансуровой, Сборник материалов по исследованию зарубежного опыта противодействия коррупции, Ф. Абдуллаханова и М. Старостиной и другие.

Содержанию понятия «служебная дисциплина», раскрытию видов дисциплинарных проступков на государственной службе, теоретическим и практическим аспектам дисциплинарной ответственности государственных служащих посвящены научные исследования Б. Жумалиной, В.А. Чистовой, Д.Э. Кыргыз, М.Д. Лыковой и Т.М. Нуриева, В.А. Потехина, А.А. Овчинникова, В.А. Очаковского, Я.А. Крутовой, Н.А. Жуковой, А.В. Старовойтова, Э.Л. Лещиной.

Результаты и обсуждение

Дисциплинарным проступком государственного служащего в законе о государственной службе признается «противоправное, виновное неисполнение или ненадлежащее исполнение государственным служащим возложенных на него обязанностей, превышение должностных полномочий, нарушение служебной дисциплины и служебной этики, а равно несоблюдение установленных законами Республики Казахстан ограничений, связанных с пребыванием на государственной службе» [1].

К дисциплинарным проступкам закон относит также увольнение по собственному желанию лиц, совершивших дисциплинарный проступок, влекущий увольнение по отрицательным мотивам, неправомерное назначение лиц на административные государственные должности и (или) освобождение лиц с таких должностей и другие правонарушения [1].

Статья 43 наряду с этим устанавливает дисциплинарную ответственность руководителей за последствия исполнения государственным служащим неправомерного распоряжения в случае его подтверждения, а также за совершение подчиненными им государственными служащими коррупционных преступлений при наличии соответствующих условий [1].

Таким образом, из данных норм можно вычленил следующие виды дисциплинарных проступков:

- 1) неисполнение или ненадлежащее исполнение государственным служащим возложенных на него обязанностей;
- 2) превышение должностных полномочий;
- 3) нарушение служебной дисциплины и служебной этики;
- 4) несоблюдение установленных законодательством ограничений, связанных с пребыванием на государственной службе;
- 5) проступки, связанные с организационно-кадровыми полномочиями лиц, занимающих руководящие должности на государственной службе.

При этом все эти проступки противоречат организационной культуре государственных служащих как определенной системе убеждений, ценностей, идей, сложившихся традиций, профессиональных стандартов поведения. Поэтому любое отклонение от них, которое влечет за собой нарушение прав, свобод и интересов физических и юридических лиц, а также самого государства либо создает условия для такого нарушения, влечет за собой дисциплинарную ответственность. За более серьезные нарушения государственный служащий может привлекаться к административной и уголовной ответственности.

По нашему мнению, понятие дисциплинарного проступка в законе о государственной службе (пункт 1 статьи 44) можно было бы откорректировать в части исключения из него слов «а равно несоблюдение установленных законами Республики Казахстан ограничений, связанных с пребыванием на государственной службе».

Дело в том, что одним из видов дисциплинарных проступков является нарушение служебной этики. К стандартам служебной этики государственных служащих относится соблюдение установленных законом ограничений [2]. Поэтому несоблюдение ограничений – это и есть нарушение служебной этики.

Перечень дисциплинарных проступков, дискредитирующих государственную службу, достаточно обширен и связан с нарушением норм служебной этики и антикоррупционного поведения государственных служащих.

Прежде чем перейти к их анализу, хотелось бы заметить, что 7 глава Закона «О государственной службе Республики Казахстан» именуется «Служебная дисциплина», ее нарушение составляет дисциплинарный проступок. Однако само понятие «служебная дисциплина» в законе не сформулировано, в отличие от термина «служебная этика».

В литературе под «служебной дисциплиной на государственной службе» понимается соблюдение государственным служащим установленных норм и правил, служебного распорядка государственного органа и должностного регламента, обязанность подчиняться и соблюдать требования нормативных правовых актов и служебного регламента [3; 4, с. 83; 5].

Схожее определение данного понятия с дополнением о соблюдении таких требований в соответствии со служебным контрактом дано в российском законе [6].

Как видим, по существу, содержание искомого термина и в научной литературе, и в законодательстве существенно не отличается. В его основе лежит обязательное соблюдение государственными служащими требований правовых норм и правил, касающихся их должностных полномочий, порядка деятельности и иных вопросов служебного характера, установленных законодательством и служебными контрактами.

На этом основании можно предложить следующее определение понятия «служебная дисциплина», которое целесообразно закрепить в статье 1 Закона Республики Казахстан «О государственной службе Республики Казахстан»:

«служебная дисциплина – обязательное соблюдение государственными служащими требований правовых норм и правил, касающихся их должностных полномочий, порядка деятельности и иных вопросов служебного характера, установленных настоящим Законом, иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан и служебными контрактами».

В статье 50 Закона перечислены дисциплинарные проступки, дискредитирующие государственную службу. Поскольку данная статья находится в главе 8 «Служебная этика», то это значит, что такие дисциплинарные проступки – это проступки, нарушающие служебную этику.

Данные проступки можно объединить в 3 группы:

I группа включает дисциплинарные проступки коррупционного характера (подпункты 2), 3), 4), 5), 10), 16), 17), 18), 19) пункта 1) [1].

Рассмотрим данные дисциплинарные проступки на примерах.

Так, использование государственным служащим своих должностных полномочий при решении вопросов, касающихся удовлетворения своих материальных интересов либо близких родственников и свойственников, может выразиться в том, что должностное лицо акимата помогло своему родственнику выиграть тендер на строительство объекта по государственному заказу.

Хотя в данном случае сам государственный служащий может такое содействие оказать безвозмездно, однако его «бескорыстие» прикрывает его материальную заинтересованность, которая остается скрытой. Например, супруга – бизнес-леди выиграла тендер, получила выгодный заказ, реализация которого идет из средств местного бюджета. Государственный служащий, соответственно, пользуется всеми материальными и социальными благами и возможностями, которые становятся ему доступными в связи с увеличением семейного бюджета.

С данным правонарушением тесно связаны и два других дисциплинарных проступка: оказание неправомерного предпочтения физическим и юридическим лицам при подготовке и принятии решений; оказание незаконного содействия любому лицу в осуществлении предпринимательской и иной доходной деятельности. Они могут выразиться в аналогичных действиях, но уже в пользу не родственников, а других лиц. И здесь, как правило, подобная услуга осуществляется на возмездной основе: в виде денежного вознаграждения (взятки), дарения ценного имущества (например, квартиры в новом доме, автомобиля) либо оказания взаимной услуги.

Предоставление не предусмотренных законом преимуществ при поступлении и продвижении по государственной службе может состоять в том, что руководитель государственного органа или его подразделения может назначить то или иное лицо на соответствующую должность вне конкурса или путем формального его прохождения, если речь идет об административной должности.

На политические должности назначение идет уже без конкурса, но возможно по согласованию с другим органом (обычно представительным). На отдельные политические должности идет процедура избрания.

Преобладающую роль здесь могут играть не только корыстные, но и другие мотивы: политическая лояльность, дружеские привязанности и т.д.

Что касается остальных дисциплинарных проступков в этой группе, то они уже в прямой форме являются коррупционными правонарушениями. Поэтому те денежные средства и подарки, которые поступили государственному служащему без его ведома, он обязан передать государству либо выкупить эти подарки, а полученные услуги оплатить также государству. То же самое касается членов семьи государственного служащего. В этом случае такие действия закон не будет расценивать как коррупционное правонарушение.

II группа охватывает дисциплинарные проступки, нарушающие права физических и юридических лиц (подпункты 7), 8), 11), 12) пункта 1 статьи 50). Они выражаются в необоснованном отказе или задержке в предоставлении информации физическим и юридическим лицам, либо предоставлении недостоверной или неполной информации; требовании от них не предусмотренной законом информации; явном воспрепятствовании физическим или юридическим лицам в реализации их прав и интересов [1].

Данные проступки прямо вытекают из неисполнения государственными служащими своих обязанностей по соблюдению Конституции и законодательства Республики Казахстан, обеспечению соблюдения и защиты прав, свобод и законных интересов граждан и юридических лиц, рассмотрения их обращений и принятия по ним необходимых мер, запрету на разглашение получаемых при исполнении должностных полномочий сведений, касающихся личной жизни, чести и достоинства граждан, требование от них предоставления такой информации [1].

Нарушения, связанные с проведением проверок субъектов предпринимательства, в качестве дисциплинарных проступков, дискредитирующих государственную службу, признаются действия, обозначенные в соответствующих нормах Предпринимательского кодекса Республики Казахстан от 29 октября 2015 года. Статьей 151 прописаны ограничения при проведении профилактического контроля с посещением субъекта (объекта) контроля и надзора и (или) проверки. Статья 156 устанавливает недействительность профилактического контроля с посещением субъекта (объекта) контроля и надзора и (или) проверки, проведенных с грубым нарушением требований Кодекса [7].

Указанные дисциплинарные проступки также вытекают из вышеуказанных обязанностей государственных служащих.

III группа включает в себя дисциплинарные проступки, связанные с превышением или злоупотреблением государственными служащими своими полномочиями. Они могут выражаться в неправомерном вмешательстве в деятельность других государственных органов, организаций; предоставлении государственных финансовых и материальных ресурсов в избирательные фонды отдельных кандидатов; передаче контрольных и надзорных функций организациям, не имеющим статуса государственного органа [1].

Данные правонарушения могут быть вызваны разными мотивами и целями: корыстными, политическими, карьеристскими, мести и неприязни, дружбы, а также обусловлены некомпетентностью и непрофессионализмом государственного служащего.

Следует отметить, что данная классификация носит условный характер и может быть оспорена, т.к. в ряде случаев те или иные проступки, в зависимости от мотивов, целей и других факторов, могут быть отнесены к другой группе.

Это обусловлено как внутренней взаимосвязью норм самого закона о государственной службе, так и системным характером национального законодательства в целом, когда нормы одного закона неизбежно порождают соответствующие нормы в других законах.

Статья 43 к дисциплинарным проступкам относит несоблюдение ограничений, связанных с пребыванием на государственной службе. Их соблюдение входит в обязанности государственного служащего. Сами ограничения установлены статьей 13 закона о государственной службе [1]. В основном они касаются совмещения должностей на платной основе и занятия предпринимательской деятельностью, имеют ярко выраженную антикоррупционную направленность.

Некоторые ограничения в отношении отдельных государственных служащих, как правило, занимающих политические должности или должности в правоохранительных органах, органах национальной безопасности, закреплены на конституционном уровне, конституционными и иными законами, определяющими их статус и полномочия.

В Конституции есть ограничения политического характера (к примеру, состоять в партиях, профсоюзах).

В то же время соблюдение данных ограничений входит в стандарты служебной этики, а значит, их нарушение является дисциплинарным проступком, дискредитирующим государственную службу.

Следует отметить, что статья 50 закона о государственной службе не в полной мере охватывают нарушения служебной этики, стандарты которой прописаны в Этическом кодексе государственных служащих Республики Казахстан, но при этом признаются в качестве дисципли-

нарных проступков. В основном они касаются соблюдения общепринятых морально-этических норм в отношениях с гражданами и коллегами при выполнении своих обязанностей, а также личного поведения во внеслужебное время.

Нарушение этих стандартов может выразиться в некорректном, грубом, бестактном обращении с гражданами и коллегами, унижении их чести и достоинства, нарушении правил делового этикета, появлении в нетрезвом виде в общественных местах или при исполнении своих служебных обязанностей, посещении игорных заведений, нескромном внешнем виде государственного служащего и других нарушениях служебной этики, которые, без сомнения, подрывают авторитет государственной службы.

С другой стороны, разве другие дисциплинарные проступки, которые нарушают служебную дисциплину, не дискредитируют государственную службу? Например, неисполнение или ненадлежащее исполнение государственным служащим любых своих обязанностей?

На наш взгляд, некоторые неувязки и внутренние противоречия в Законе «О государственной службе Республики Казахстан» вызваны тем, что сами дисциплинарные проступки прописаны в двух самостоятельных главах: 7 «Служебная дисциплина» и 8 «Служебная этика» [1].

Выше уже говорилось, какие вопросы регулируются главой 7 Закона. Глава 8 содержит только 3 статьи: требования к государственным служащим по соблюдению служебной этики, конфликт интересов, антикоррупционное поведение государственных служащих [1].

При этом процедура привлечения государственного служащего к дисциплинарной ответственности, закрепленная в главе 7, распространяется на дисциплинарные проступки, обозначенные в статье 50 главы 8.

В этой связи целесообразно объединить эти главы в одну главу «Служебная дисциплина и служебная этика».

Сам перечень дисциплинарных проступков, дискредитирующих государственную службу, не должен быть закрытым.

На этом основании пункт 1 статьи 50 целесообразно дополнить подпунктом 20) следующего содержания:

«20) иные нарушения служебной дисциплины и стандартов служебной этики государственных служащих, установленных настоящим Законом и Этическим кодексом государственных служащих Республики Казахстан».

Дисциплинарная ответственность государственных служащих, будучи самостоятельным видом юридической ответственности, наступает за совершение дисциплинарных проступков и выражается в виде наложения дисциплинарных взысканий.

В юридической литературе под дисциплинарными взысканиями в сфере государственной службы понимаются меры принудительного воздействия, предусмотренные действующим законодательством и применяемые уполномоченными на то органами или должностными лицами за совершенный государственным служащим должностной проступок [8, с.7].

В отличие от Уголовного кодекса Республики Казахстан и Кодекса Республики Казахстан «Об административных правонарушениях», которые четко формулируют понятие и цели наказания и административного взыскания, подробно регулируют их виды, а также принципы уголовной и административной ответственности, закон о государственной службе не содержит ни понятия дисциплинарного взыскания, ни цели и принципы дисциплинарной ответственности.

Очевидно, это обусловлено тем, что нормы о дисциплинарной ответственности содержатся и в других нормативных правовых актах: Трудовом кодексе Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года, Дисциплинарном уставе Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан, утвержденного Указом Президента Республики Казахстан от 5 июля 2007 года № 364.

В подпункте 75) статьи 1 Трудового кодекса дисциплинарное взыскание рассматривается как мера дисциплинарного воздействия, применяемая к работнику за дисциплинарный проступок [9].

В Дисциплинарном уставе дано понятие и дисциплинарной ответственности, и дисциплинарного взыскания, регулируются виды дисциплинарных взысканий, порядок и субъекты их наложения, их отмены и другие вопросы дисциплинарной ответственности военнослужащих [10].

Эти же термины содержатся и в Законе Республики Казахстан от 6 января 2011 года «О правоохранительной службе». Если «дисциплинарное взыскание» определяется схожим образом, как «мера дисциплинарной ответственности, налагаемая на сотрудника», то «дисциплинарная ответственность» расшифровывается как «вид юридической ответственности» сотрудников за совершение не только дисциплинарных проступков, но и административных правонарушений в случаях, предусмотренных законом [11].

Между тем в ранее действовавших Правилах наложения дисциплинарных взысканий на административных государственных служащих Республики Казахстан, утвержденных Указом Президента Республики Казахстан от 31 декабря 1999 года № 321, не только закреплялось понятие «дисциплинарный проступок», но и расшифровывались термины «дисциплинарная ответственность» и «дисциплинарное взыскание» применительно к административным государственным служащим [12].

На наш взгляд, следует дополнить статью 1 закона о государственной службе понятиями «дисциплинарная ответственность» и «дисциплинарное взыскание» с указанием их целей. Такие цели, собственно, вытекают из понятия «дисциплинарный проступок», который является основанием привлечения к дисциплинарной ответственности.

Целями дисциплинарной ответственности и, соответственно, налагаемых взысканий являются надлежащее исполнение государственным служащим своих обязанностей, укрепление служебной дисциплины и соблюдение служебной этики.

Что касается соблюдения установленных законами Республики Казахстан ограничений на государственных служащих, то представляется излишним указывать это в качестве цели, поскольку оно входит в стандарты служебной этики.

Таким образом, можно предложить следующие определения рассматриваемых понятий:

- ♦ «дисциплинарная ответственность – вид юридической ответственности, к которой привлекаются государственные служащие за совершение дисциплинарных проступков при исполнении ими служебных обязанностей»;

- ♦ «дисциплинарное взыскание – мера дисциплинарной ответственности, применяемая к государственному служащему за совершение дисциплинарного проступка, должностным лицом, имеющим право назначения на должность и освобождения от должности государственного служащего, в целях надлежащего исполнения им служебных обязанностей, укрепления служебной дисциплины, соблюдения служебной этики и повышения ответственности государственного служащего».

Пункт 3 статьи 44 закона о государственной службе содержит перечень дисциплинарных взысканий [1]. При этом данный перечень остается открытым, т.к. допускается установление законами иных видов взысканий.

Так, пунктом 65 Дисциплинарного устава Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований на военнослужащих, помимо традиционных взысканий, могут налагаться: лишение очередного увольнения из расположения воинской части; лишение нагрудного знака отличия Вооруженных Сил и др. [10].

Законом «О правоохранительной службе» закреплены такие виды дисциплинарных взысканий, как понижение в специальном звании или классном чине на одну ступень; увольнение из правоохранительного органа с лишением почетных званий, нагрудных знаков или с лишением специального звания или классного чина [11].

Интересен опыт зарубежных стран, где используются дисциплинарные взыскания материального характера.

Например, в Германии применяется дисциплинарное взыскание в виде сокращения должностного оклада – в размере до 1/5 части оклада сроком до трех лет; в Японии – до 1/3 жалования за период от одного дня до одного года, в Республике Азербайджан – в размере от 5 до 30% сроком до одного года) [13].

В США за совершение проступка к федеральным служащим могут быть применены такие дисциплинарные взыскания, как отстранение от должности до 14 дней и более чем на 14 дней; понижение в классе; снижение заработной платы (до базовой ставки); принудительный отпуск (без содержания) до 30 дней и др. [14, с. 91].

Закрепленное в казахстанском законе дисциплинарное взыскание в виде понижения в должности тоже имеет материальную сторону, т.к. на нижестоящих должностях в системе государственной службы должностные оклады меньше. Однако практика снижения заработной платы на определенный срок в рамках одной должности заслуживает внимания. Возможность ее применения в Казахстане допустима не только за совершение дисциплинарных проступков, но и за неэффективную работу.

Статья 43 закона подробно регулирует порядок наложения дисциплинарных взысканий в виде понижения в государственной должности, предупреждения о неполном служебном соответствии, увольнения с занимаемой государственной должности [1], т.е. речь идет о наиболее суровых мерах дисциплинарной ответственности.

Можно отметить некоторое несоответствие между подпунктом 3) пункта 8 и пунктом 10 статьи 44 закона о государственной службе.

Первая норма гласит, что дисциплинарное взыскание «налагается в порядке, определяемом законодательством Республики Казахстан», вторая норма устанавливает, что порядок наложения дисциплинарного взыскания определяется Президентом Республики Казахстан [1].

Термин «законодательство» охватывает всю совокупность нормативных правовых актов, издаваемых в государстве, включая законы и подзаконные нормативные правовые акты, включая нормативные правовые указы Президента Республики Казахстан.

Указом Президента от 29 декабря 2015 года № 152 утверждены Правила наложения дисциплинарного взыскания на государственных служащих, которые подробно регламентируют эти вопросы отдельно к политическим и административным государственным служащим: круг должностных лиц и органов, правомочных налагать дисциплинарные взыскания, основания и порядок их наложения, а также снятия. В отношении административных государственных служащих определяются критерии для определения вида дисциплинарного взыскания, процедура проведения служебного расследования, формирования и работы дисциплинарной комиссии [15].

Закреплены критерии, которые учитываются при определении вида дисциплинарного взыскания (например, способ и место совершения проступка, его негативные последствия и пр.).

Сами дисциплинарные проступки подразделяются на незначительные, значительные и грубые в зависимости от налагаемых взысканий. Так, за грубый проступок следует увольнение.

В США для защиты федеральных служащих от злоупотреблений при назначении дисциплинарной меры установлены 12 так называемых «факторов Дугласа», в которых учитываются характер проступка, уровень должности, наличие в прошлом дисциплинарных взысканий, смягчающие обстоятельства и другие факторы [14, с. 91].

Большинство из них совпадают по своей сути с критериями, установленными казахстанским законодательством при назначении дисциплинарных взысканий, но некоторые из них можно было бы заимствовать. Например, учет влияния проступка на способность сотрудника удовлетворительно выполнять свои обязанности и уверенность руководителей в его способности и дальше выполнять свои обязанности, потенциал для реабилитации сотрудника, эффективность альтернативных санкций для предотвращения в будущем такого поведения с его стороны.

Следует подчеркнуть, что многие базовые положения по наложению дисциплинарных взысканий содержатся и в самом законе о государственной службе, а также в других законах и подзаконных нормативных правовых актах, регулирующих статус и полномочия специальных и правоохранительных органов, военнослужащих.

На этом основании предлагается:

♦ подпункт 3) пункта 8 статьи 44 Закона Республики Казахстан «О государственной службе Республики Казахстан» изложить в следующей редакции:

«3) налагается в порядке, установленном настоящим законом и иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан»;

♦ пункт 10 статьи 44 исключить.

Пункт 32 Правил наложения дисциплинарного взыскания на государственных служащих, утвержденных Указом Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 152, дополнить следующими подпунктами:

«5-1) влияние проступка на способность государственного служащего удовлетворительно и эффективно выполнять свои обязанности и уверенность руководителей в его способности в дальнейшем выполнять возложенные на него обязанности;

5-2) известность проступка или его влияние на репутацию государственного органа;

5-3) потенциал для реабилитации государственного служащего;

5-4) достаточность и эффективность альтернативных санкций для предотвращения такого поведения в будущем со стороны государственного служащего или других лиц».

Законом устанавливаются сроки наложения дисциплинарных взысканий, периоды, когда нельзя их применять, гарантии прав государственных служащих при привлечении их к дисциплинарной ответственности [1].

Заключение

Таким образом, Закон «О государственной службе Республики Казахстан», другие законы и подзаконные нормативные правовые акты достаточно подробно регулируют вопросы привлечения государственных служащих к дисциплинарной ответственности. В то же время анализ законодательства показал, что некоторые нормы указанного закона и других актов нуждаются в совершенствовании.

В частности, необходима новая редакция отдельных положений Закона «О государственной службе Республики Казахстан» в части:

- ♦ уточнения понятия «дисциплинарный проступок»;
- ♦ закрепления понятия «служебная дисциплина»;
- ♦ преодоления дистанции между дисциплинарными проступками, налагаемыми за нарушение служебной дисциплины и служебной этики путем объединения глав 7 и 8 закона;
- ♦ открытия перечня дисциплинарных проступков, дискредитирующих государственную службу;
- ♦ закрепления терминов «дисциплинарная ответственность» и «дисциплинарное взыскание» с указанием их целей;
- ♦ более точной формулировки положения статьи 44 о нормативной стороне порядка наложения дисциплинарных взысканий.

Требуется дополнение пункта 32 Правил наложения дисциплинарного взыскания на государственных служащих, утвержденных Указом Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 152, в части закрепления новых критериев, учитываемых при наложении дисциплинарных взысканий.

Информация о финансировании. Данная статья подготовлена в рамках гранта финансирования научных исследований Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан № BR 27195163 «Архитектоника трансформации организационной культуры государственной службы Казахстана».

ЛИТЕРАТУРА

1 Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года «О государственной службе Республики Казахстан». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000416>

2 Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан. Утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 153 «О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000153>

3 Жумалина Б. Дисциплина на государственной службе. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37165472

4 Чистова В.А. Служебная дисциплина как система стимулирования государственных служащих // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2018. – № 3. – С. 82–86.

5 Лыкова М.Д., Нурiev Т.М. Служебная дисциплина на государственной службе в России и зарубежных странах. URL: https://interactive-plus.ru/ru/article/114027/discussion_platform

6 Федеральный закон от 27 июля 2004 г. «О государственной гражданской службе Российской Федерации». URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48601/4c22b2eb80049afc9ad88f643fa48a1f4c1950aa/

7 Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375#z156>

8 Очаковский В.А., Крутова Я.А., Жукова Н.А. Дисциплинарная ответственность государственных гражданских служащих в Российской Федерации // Научный журнал КубГАУ. – 2014. – № 99(05) – С. 1–11.

9 Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414#z1>

10 Указ Президента Республики Казахстан от 5 июля 2007 года № 364 «Об утверждении общевоинских уставов Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан». URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U070000364_

11 Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года «О правоохранительной службе». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000380#z3>

12 Указ Президента Республики Казахстан от 31 декабря 1999 года № 321 «Об утверждении Правил наложения дисциплинарных взысканий на административных государственных служащих Республики Казахстан» (утр.силу). URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U990000321_

13 Старовойтов А.В. Реформирование российской государственной гражданской службы и опыт зарубежных стран. – М.: Фонд «Развитие парламентаризма в России», 2003. URL: <http://www.legislature.ru/>

14 Лещина Э.Л. Дисциплинарная ответственность и дисциплинарный процесс в системе государственной службы США // Вестник ЮУрГУ. Серия «Право». – 2024. – Т. 24. – № 4. – С. 89–97.

15 Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 152 «О некоторых вопросах прохождения государственной службы». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000152>.

REFERENCES

1 Zakon Respubliki Kazahstan ot 23 nojabrja 2015 goda «O gosudarstvennoj sluzhbe Respubliki Kazahstan». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000416>. (In Russian).

2 Jeticheskij kodeks gosudarstvennyh sluzhashhih Respubliki Kazahstan. Utverzhen Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 29 dekabrja 2015 goda No. 153 «O merah po dal'nejshemu sovershenstvovaniju jeticheskikh norm i pravil povedenija gosudarstvennyh sluzhashhih Respubliki Kazahstan». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000153>. (In Russian).

3 Zhumalina B. Disciplina na gosudarstvennoj sluzhbe. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37165472. (In Russian).

4 Chistova V.A. (2018) Sluzhebnaia disciplina kak sistema stimulirovanija gosudarstvennyh sluzhashhih // Severo-Kavkazskij juridicheskij vestnik. No. 3. P. 82–86. (In Russian).

5 Lykova M.D., Nuriev T.M. Sluzhebnaia disciplina na gosudarstvennoj sluzhbe v Rossii i zarubezhnyh stranah. URL: https://interactive-plus.ru/ru/article/114027/discussion_platform. (In Russian).

6 Federal'nyj zakon ot 27 ijulja 2004 g. «O gosudarstvennoj grazhdanskoj sluzhbe Rossijskoj Federacii». URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48601/4c22b2eb80049afc9ad88f643fa48a1f4c1950aa/. (In Russian).

7 Predprinimatel'skij kodeks Respubliki Kazahstan ot 29 oktjabrja 2015 goda. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375#z156>. (In Russian).

8 Ochakovskij V.A., Krutova Ja.A., Zhukova N.A. (2014) Disciplinarnaja otvetstvennost' gosudarstvennyh grazhdanskikh sluzhashhih v Rossijskoj Federacii // Nauchnyj zhurnal KubGAU. No. 99(05). P. 1–11. (In Russian).

9 Trudovoj kodeks Respubliki Kazahstan ot 23 nojabrja 2015 goda. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414#z1>. (In Russian).

10 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 5 ijulja 2007 goda No. 364 «Ob utverzhenii obshhevoinskih ustavov Vooruzhennyh Sil, drugih vojsk i voinskih formirovanij Respubliki Kazahstan». URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U070000364_. (In Russian).

11 Zakon Respubliki Kazahstan ot 6 janvarja 2011 goda «O pravoohranitel'noj sluzhbe». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000380#z3>. (In Russian).

12 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 31 dekabrja 1999 goda No. 321 «Ob utverzhenii Pravil nalozhenija disciplinarnyh vzyskanij na administrativnyh gosudarstvennyh sluzhashhih Respubliki Kazahstan» (utr.silu). URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U990000321_. (In Russian).

13 Starovojtov A.V. (2003) Reformirovanie rossijskoj gosudarstvennoj grazhdanskoj sluzhby i opyt zarubezhnyh stran. M.: Fond «Razvitie parlamentarizma v Rossii». URL: // <http://www.legislature.ru/> (In Russian).

14 Leshhina Je.L. (2024) Disciplinarnaja otvetstvennost' i disciplinarnyj process v sisteme gosudarstvennoj sluzhby SShA // Vestnik JuUrGU. Serija «Pravo». V. 24. No. 4. P. 89–97. (In Russian).

15 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 29 dekabrya 2015 goda No. 152 «O nekotoryh voprosah prohozhdenija gosudarstvennoj sluzhby». URL: // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000152>. (In Russian).

ЖАНҰЗАКОВА Л.Т.,*¹

з.ғ.д., профессор.

*e-mail: l.zhanuzakova@turana-edu.kz

ORCID ID: 0009-0005-0750-2614

ТАЙТОРИНА Б.А.,²

з.ғ.д., профессор.

e-mail: binur.a@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-5663-5473

АЛИМБЕТОВА А.Р.,³

PhD, қауымдастырылған профессор.

e-mail: alimbetova_alida@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-8675-9135

¹ҚР Заңнама және құқықтық

ақпарат институты,

Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық

педагогикалық университеті

Алматы қ., Қазақстан

³Алматы гуманитарлық-экономикалық

университеті,

Алматы қ., Қазақстан

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ҚЫЗМЕТТІК ТӘРТІП ПЕН ҚЫЗМЕТТІК ЭТИКАНЫ БҰЗҒАНЫ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІГІ: ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Жариялауға ұсынылған мақалада мемлекеттік қызметшілердің қызметтік тәртіпті және қызметтік этиканы бұзғаны үшін тәртіптік жауапкершілігі мәселелері қарастырылады. Авторлар Қазақстанның және шетелдің құқықтық әдебиетті мен Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет туралы заңнамасын терең талдады. Мақалада азаматтық секторда жұмыс істейтін мемлекеттік қызметшілердің тәртіптік жауапкершілігі мәселелері бойынша шетелдердің оң тәжірибесі салыстырмалы құқықтық тұрғыдан зерттелген. Ғылыми зерттеудің мақсаты – осы саладағы нақты терминдер мен мәселелердің теориялық аспектілерін анықтау, құқықтық реттеудегі ішкі қарама-қайшылықтарды, дәлсіздіктерді, олқылықтарды және басқа да кемшіліктерді анықтау, және осы негізде оларды жою бойынша нақты шараларды ұсыну. Мақалада ғылыми зерттеулерде қолданылатын жалпы және арнайы әдістерді пайдалана отырып дайындалды. Мұның бәрі авторларға қойылған мәселелерді сыни тұрғыдан ойлауға мүмкіндік берді және Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Заңындағы кейбір терминдердің тұжырымдарын нақтылау бойынша ұсыныстарды әзірлеуге, жаңа ұғымдармен толықтыруға, сондай-ақ осы Заңды және осы саладағы заңға бағынатын нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру бойынша басқа да ұсыныстарды формулирлеуге мүмкіндік берді.

Тірек сөздер: мемлекеттік қызметші, тәртіптік жауапкершілік, тәртіптік жаза, тәртіптік теріс қылық, қызметтік тәртіп, қызметтік этика.

ZHANUZAKOVA L.T.,*¹

d.l.s., professor.

*e-mail: l.zhanuzakova@turanaedu.kz

ORCID ID: 0009-0005-0750-2614

TAITORINA B.A.,²

d.l.s., professor.

e-mail: binur.a@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-5663-5473

ALIMBETOVA A.R.,³

PhD, associate professor.

e-mail: alimbetova_alida@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-8675-9135

¹Institute of Legislation and Legal Information
of the Republic of Kazakhstan,

Almaty, Kazakhstan

²Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

³Almaty Humanitarian and Economic University,
Almaty, Kazakhstan

LIABILITY OF CIVIL SERVANTS FOR VIOLATION OF OFFICIAL DISCIPLINE AND OFFICIAL ETHICS: PROBLEMS OF LEGAL REGULATION AND LAW ENFORCEMENT

Abstract

The present article for publication discusses the problems of civil servants for violations of official discipline and ethics. The authors conducted an in-depth analysis of Kazakhstan and foreign legal literature and legislation regarding public service in the Republic of Kazakhstan. The article examines, from a comparative legal perspective, the positive experiences of foreign countries concerning the disciplinary liability of public servants working in the civil sector. The aim of the scientific research is to determine the theoretical aspects of specific terms and issues in this field, to identify internal contradictions, inaccuracies, gaps and other shortcomings in the legal regulation of these matters, and based on this, to propose concrete measures for overcoming them. The article was prepared using general and specific methods applied in scientific research. All this has allowed the authors to critically reflect on the stated issues and to develop some proposals for clarifying the formulations of certain terms in the Law of the Republic of Kazakhstan dated November 23, 2015, "On the Civil Service of the Republic of Kazakhstan", to supplement it with new concepts, as well as to provide other recommendations for improving this Law and subordinate regulatory legal acts in this sphere.

Keywords: civil servant, disciplinary liability, disciplinary sanction, disciplinary offense, official discipline, official ethics.

Дата поступления статьи в редакцию: 05.06.2025

2 CIVIL LAW, CIVIL PROCESS

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ, АЗАМАТТЫҚ ҮРДІС

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО, ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

IRSTI 10.19

UDC 34.09

JEL K23

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2025-1-2-31-44>

NURMUKHAMBETOVA K.K.,*¹

PhD student.

*e-mail: kimbatjan_986@mail.ru

ORCID ID: 0009-0003-8260-4034

ISMOILOV Sh.A.²

d.l.s., associate professor.

e-mail: ismoilov.shuhrat80@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-0947-6163

¹Kazakh-American Free University,
Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

²Tashkent State University of Law,
Tashkent, Uzbekistan

LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract

The article is devoted to the analysis of the legal nature and regulation of artificial intelligence in the context of rapid digital development. The paper compares approaches to legal regulation of AI in Kazakhstan, the USA, the European Union and China, identifies their fundamental differences and points of intersection. Special attention is paid to the draft Digital Code of the Republic of Kazakhstan and the Concept of Artificial Intelligence Development for 2024–2029, which reflect an attempt to build a holistic legal model combining ethical norms, technical standards and mechanisms of legal accountability. The article reveals differences in regulatory philosophy reflected in national strategies, regulations, and ethical declarations. The conclusion is drawn about the need for flexible, adaptive and multi-layered legal regulation that can take into account both the technical characteristics of AI systems and the risks associated with their autonomy and impact on fundamental rights. The results of the study indicate the importance of moving from declarative norms to operational mechanisms, including the legal status of AI, certification of algorithms, ethical audit, transparency of decisions and allocation of responsibility.

Keywords: artificial intelligence, legal regulation, legal personality, digital code, ethics, AI strategy, regulatory framework.

Introduction

The development of artificial intelligence (AI) technologies in recent decades has become one of the main catalysts for the transformation of modern society. Today, AI covers more and more areas, from healthcare and education to logistics, finance, defense, and public administration. They are able to learn, adapt, and make decisions based on the analysis of large amounts of data – faster, more accurately, and more efficiently than humans. This makes AI not just a technology, but a new

participant in social and economic life. However, such a rapid introduction of intelligent systems causes not only admiration, but also serious legal and ethical concerns.

The main challenge of our time is not so much technical as legal: what should be the legal status of artificial intelligence? Is the existing legal system able to adequately respond to the challenges that the new reality poses to it? Traditional ideas about the subject and object of law, about responsibility, will, legal capacity and legal capacity are insufficient to describe the phenomenon of AI. Legal science is faced with the need to revise the fundamental categories of law in order not only to respond to technological changes, but to direct them towards sustainable and equitable development.

The lack of a unified approach to defining the legal nature of AI generates a wide range of points of view. Some researchers insist on recognizing AI as a legal entity, believing that this will allow for clearer mechanisms of regulation and responsibility. Others believe that AI has only certain elements of legal personality, but cannot be a full-fledged participant in legal relations. Still others are convinced that artificial intelligence should be considered solely as an object of law, like other technologies or tools. Each of these positions has a logical and practical basis, but none has received universal recognition.

International practice is already demonstrating the first attempts at experimental legal recognition of AI. In Saudi Arabia, Sofia's robot was officially granted citizenship, an unprecedented step that caused a wide response [1]. In Japan, a virtual child bot named Shibuya Mirai was registered as a «digital resident» [2]. These examples, despite their symbolic nature, reflect a growing interest in the question: can AI be legally recognized?

The issue of the legal status of AI is not limited to abstract theory – it is directly related to practical tasks: how to regulate the actions of intelligent systems? Who should be responsible in case of harm? How can human rights be protected in an environment where decisions are partially or completely made by machines? These and other issues are relevant not only for lawyers, but also for developers, policy makers, and the general public. The answers to these questions will define the boundaries of what is acceptable in the use of AI and form the basis for the future technological society.

At this stage of development, it is extremely important to find a balanced and forward-looking approach to legal regulation of AI. Legal models are needed that can take into account not only the technical features of algorithms, but also the social, ethical, and philosophical aspects of human-machine interaction. Countries have different approaches to these tasks, and their experience can be a valuable guide.

According to the Stanford University analytical report «AI and Life in 2030» (the Centennial Artificial Intelligence Research Project, 2016) [3], these areas will be the most affected by AI in the next decade. At the same time, the authors of the report emphasize that the existing legal framework lags behind the pace of technological development, hindering not only the introduction of AI, but also the adaptation of society to new conditions. Law is inherently inert, and this makes it an insufficiently flexible tool in the context of the technological revolution.

The issue of creating a separate branch of law – the so-called «law of robots» – is no longer being discussed as futurism, but as a practical necessity. Such an industry could cover the entire range of relations involving AI: from determining its legal status to liability for harm caused, from protecting intellectual property created by AI to its «right» to the integrity of the code and the physical shell.

It is no coincidence that back in 1942, Isaac Asimov proposed three laws of robotics, which, although they were a fantastic element, became unspoken ethical guidelines for developers [4]. Today, with the increasing power and autonomy of AI, these unspoken norms are no longer enough – a clear legal framework is needed.

American professor Jack Balkin, in his article published in the California Law Review in 2015, emphasizes that the development of technology will not stop, no matter how society or the legislator reacts to it [5]. In his opinion, the key challenges lie in two dimensions: responsibility for AI actions, especially when human rights are violated, and the «substitution effect» – a situation in which robots replace humans in social and professional roles. These challenges, in his opinion, will cause a profound legal transformation.

The discussion of the legal regulation of artificial intelligence is not limited to individual states. In the international arena, the topic is becoming particularly important in the field of global security,

respect for human rights and the formation of an ethical architecture for the digital future. The question is not only how to regulate AI, but also on what values and principles this regulation should be based.

One of the notable steps in this direction was The Asilomar Conference on Beneficial AI, held in January 2017 in California [6]. Organized by the Future of Life Institute, Boston, this event brought together more than 100 leading experts in the fields of law, philosophy, ethics, economics, and computer science. The participants, including influential figures such as Stephen Hawking, Elon Musk, as well as representatives of technology giants Google, IBM, Microsoft, Facebook and Apple, formulated a set of key principles for the safe and ethically sustainable development of AI (Asilomar AI Principles).

According to the preamble of the final document, AI is already bringing significant benefits to millions of people around the world today, but in the future – subject to compliance with ethical and legal frameworks – its potential can be realized on the scale of decades and even centuries. The conference participants focused on the key challenges that need to be addressed not only by engineers, but also by legal and social institutions. Among them:

- ♦ How to ensure the reliability and security of AI systems - to protect them from failures, manipulations and hacker attacks?
- ♦ How to achieve economic growth through automation without destroying the social role of labor?
- ♦ How to adapt the legal system to new realities without undermining its fairness and functionality?
- ♦ What value orientations should be embedded in the architecture of AI, and how to determine its legal and moral status?

UNESCO's initiative has become no less significant. In 2019, the conference «Principles of Artificial Intelligence: towards a Humanistic approach» was held, which became a platform for discussing the global consensus on the issues of «human-centered» AI management. UN Representative Fabrizio Drummond rightly noted that relying solely on voluntary international agreements is insufficient in the face of growing competition between states. Market freedom without ethical constraints can lead to technological progress – but at the cost of destroying privacy, increasing inequality, and social polarization.

The result was a decision on the need to develop an international document regulating the ethics of AI. UNESCO has committed itself to form basic ethical standards in this area. Independent experts were involved in the preparation of the document, and intergovernmental meetings were scheduled for 2021, the purpose of which was to finalize the text taking into account universal human rights.

The international community is gradually coming to realize that the development of AI is impossible without global legal and ethical coordination. Technology that knows no borders also requires supranational forms of regulation. At the same time, it is important not only to fix the general principles, but also to build effective mechanisms for their implementation in the legal systems of individual states.

To date, artificial intelligence is not recognized as a subject of civil law. Nevertheless, the issue of his legal personality is already being actively discussed both in academic circles and in government structures. So, in 2017, the European Parliament approved a resolution proposing to consider the possibility of recognizing an «electronic person» – a special legal status for complex robots with the ability to make decisions. However, the final recognition of AI as a legal entity has provoked strong objections from human rights defenders and philosophers concerned about the risk of equating machines and humans.

The main motive for raising the issue of the legal personality of AI is the legal uncertainty regarding the distribution of responsibility for the harm caused. Even today, there are cases when the actions of autonomous systems have led to injuries, accidents and other consequences. With the expansion of the use of AI, such cases will occur more often. This raises a classic legal question: who is responsible – the developer, the owner, the user, or perhaps the system itself?

To complicate the situation, even when AI is controlled by humans, its control is often limited. In the case of self-learning systems, it becomes almost impossible to predict their behavior. This requires rethinking the model of legal responsibility itself in an environment where the cause-and-effect relationships between human actions and the results of AI work can be blurred.

In this regard, different approaches to the civil law regulation of AI are being put forward in legal science:

1. AI as a special type of property.

This approach likens AI, by its legal nature, to animals – objects capable of autonomous behavior, but still things. With this approach, the responsibility falls on the owner. However, there is a problem here: AI is able to act more complexly than an animal, and cause damage not only through the negligence of the owner, but also within the framework of «normal» functioning.

2. AI as an electronic entity.

Proponents of this approach propose to create a new category of legal personality – the electronic personality. This would make it possible to assign independent legal responsibility to the AI. However, there are difficulties here too: unlike legal entities, AI actions cannot always be traced to a specific person or group. Nevertheless, in the future, such a status may become the basis for regulating issues of responsibility, obligations, and even property rights of AI systems.

Proponents of each approach point to the pros and risks. The main task is to find a balance between traditional legal structures and the new technological reality, without abandoning development, but maintaining manageability of processes.

The purpose of this study is to analyze modern concepts of legal regulation of AI, a comparative review of approaches in the USA, EU, China, Russia and Kazakhstan, as well as to develop proposals for adapting the Kazakh legal system to the conditions of the digital age. The focus is not just on formal regulation, but on understanding the profound changes taking place in law under the influence of intellectual technologies.

The issue of legal regulation of artificial intelligence is being actively researched by both domestic and foreign scientists, reflecting the growing importance of this topic in the context of digital transformation of society. Modern publications analyze both theoretical areas of the legal status of AI and practical approaches to the development of a regulatory framework.

In his article, S.V. Nikitenko examines the key issues of AI regulation in the field of digital economy development [7]. He emphasizes that AI is not only an engine of technological progress, but also a source of legal risks that require effective safeguards. Special attention is paid to such challenges as the lack of uniform standards, the risk of discrimination inherent in algorithms, and the need to protect human rights. Minbaleev emphasizes the importance of developing a global regulatory approach that can ensure the safety and sustainable development of technology.

O. Yara systematizes the main problems of legal regulation of AI and its impact on legal relations in the textbook [8]. The included materials cover recognized norms and controversial issues that are actively discussed in the scientific community. Filipova uses the research of both Russian and foreign experts, forming students' holistic understanding of the legal nature of AI and practical mechanisms for solving related problems.

G. Finocchiaro analyze the legal aspects of the use of AI in their joint work [9]. The authors point to the lack of a sufficient regulatory framework in Russia, which makes it difficult to effectively regulate AI technologies. Among the key issues they highlight is the definition of the legal nature of AI, the possibility of its legal personality, the distribution of responsibility and the impact of AI on the legal profession.

P.G.R. De Almeida draws on international experience and explores the role of Finland in the digitalization of legislation [10]. His work raises the issue of the need to create unified international standards for regulating AI in order to ensure its safe and legitimate use. A comparative analysis of the degree of regulatory maturity in different countries is of particular interest.

Hin-Yan Liu, in turn, proposes the concept of «legal disruption» to describe the challenges faced by law in the context of rapid technological development [11]. He criticizes traditional approaches such as cyber law and robo-law, pointing out their inability to embrace the new legal contradictions generated by AI.

Simon Chesterman explores the idea of recognizing AI as a legal entity [12]. He notes that although AI can theoretically perform functions similar to legal entities, its recognition as an independent legal entity remains the subject of intense debate. Chesterman is inclined to believe that AI should be considered as a tool for now, rather than as an independent legal entity.

Margarita Robles Carrillo raises an important question about the need to distinguish between legal and ethical aspects of AI regulation [13]. This is especially acute in areas where AI is involved in decision – making affecting human health and freedom, for example, in medicine or criminal justice. The researcher points out the lack of consensus on the legal status of AI and emphasizes the need to develop a flexible but clear regulatory system that takes into account both technological characteristics and possible social consequences. The presented research demonstrates a wide range of views and approaches to understanding the legal nature of artificial intelligence. Despite the lack of consensus, the accumulated theoretical and empirical material creates the basis for the formation of effective regulatory models that combine technological progress with legal certainty.

Materials and methods

Within the framework of this study, comprehensive methods of legal analysis were applied, including comparative law, content analysis, as well as a systemic and structural approach. The aim was to comprehensively study the legal models of artificial intelligence (AI) regulation in various legal systems – the USA, the European Union, China, Russia and Kazakhstan – with the subsequent identification of their features, advantages and disadvantages.

The comparative legal method made it possible to compare approaches to AI regulation in these countries in terms of such parameters as: the legal status of AI, the distribution of responsibility, the regulatory consolidation of ethical standards, as well as personal data protection mechanisms. The analysis was carried out according to strategic documents (for example, the American Executive Order 13859, the PRC's AI Plan, the EU White Paper), legislative acts, draft codes and programs regulating digital transformation.

The content analysis method has been applied when working with scientific publications, analytical reports of international organizations (in particular, UNESCO, OECD), as well as texts of regulatory documents. This made it possible to identify key concepts, recurring legal constructions, and prevailing discourses concerning the legal personality of AI, responsibility for the actions of autonomous systems, and the limits of permissible interference with individual rights.

The system-structural approach was used in the analysis of the Kazakh legal model: the relationship between the provisions of the draft Digital Code, the AI Development Concept for 2024–2029 and current legislation (including in the field of personal data, intellectual property and digitalization) was considered. Particular attention was paid to identifying legal gaps and potential growth points, taking into account international practice. In addition to foreign experience, the Russian scientific literature was analyzed, which examines both theoretical and applied aspects of legal regulation of AI.

Results and discussion

The relevance of the topic is due to the fact that the legal science of Kazakhstan is just beginning to form a single conceptual framework related to AI technologies, while international practice already offers various regulatory models.

According to article 1 of the draft Digital Code [14], artificial intelligence is understood as:

“a hardware and software system capable of generating output data, including forecasts, recommendations or other solutions, for a given set of human-defined purposes”.

This definition highlights the functional aspect of AI – the ability to process information and make decisions based on set goals. However, it does not disclose issues of autonomy, self-learning, or legal responsibility, which remains a problem area in both Kazakh and foreign doctrine.

For comparison, the initiatives of the European Union, for example, the Artificial Intelligence Act, distinguish different categories of AI in terms of risk, while providing a more detailed classification and taking into account the areas of transparency, accountability and non-discrimination. This underlines that the European approach is more detailed and focused on the protection of human rights.

It is also important to note that the Digital Code defines a broader concept – artificial intelligence technologies (systems). These include:

“technologies based on the use of artificial intelligence, including speech and visual image recognition, analytical decision-making, complex logical operations, and intelligent decision support”.

The draft Digital Code establishes a technological rather than a legal approach to the definition of AI, which indicates the initial stage of the formation of a legal theory in this area in Kazakhstan. The concept of “artificial intelligence” is not associated with subjectivity, legal capacity, or potential responsibility, which distinguishes the Kazakh model from a number of ongoing discussions. For example, a significant step towards institutionalizing legal regulation of artificial intelligence in Kazakhstan was the inclusion in the draft Digital Code of an entire chapter on guarantees for the safe use of AI technologies – Chapter 19. This section is not only It establishes the basic principles, but also forms the basis for a future ethical and legal model for regulating artificial intelligence in national jurisdiction.

An important feature of Kazakhstan’s approach is the integration of ethical principles directly into the legislative text. Thus, article 121 enshrines the basic values: priority of human well-being, transparency, explainability, accountability, non-discrimination, security, legality and responsibility. This approach brings the Kazakh model closer to the developments of UNESCO and the European Commission, where issues of AI ethics are considered as an integral part of legal regulation.

Special attention is paid to the transparency of AI systems (Article 125), including the obligation of developers to disclose information about parameters and training samples, as well as the human right to verify the reliability of decisions made with the participation of AI. In combination with article 126 on “explainability”, this creates the basis for the formation of the principle of accountability, which is actively being developed in international practice.

No less significant is article 127, which establishes the obligation of human control over AI systems. The principle of “human-in-the-loop” is formulated here not in technological terms, but as a legal norm: the user and the owner are obliged to preserve the possibility of canceling or restricting AI actions, especially if human rights are affected.

The chapter also consistently reveals the mechanisms for protecting personal data and non-discrimination (Articles 128 and 129), which fully correlates with the approaches of the EU and the OECD. It is noteworthy that the draft Digital Code focuses on the quality and representativeness of data, as well as the need to prevent unpredictable decisions based on biased algorithms.

At the level of legal status and responsibility, the legislator retains the classical model, according to which responsibility for harm caused (including death, property losses, etc.) is assigned to the developer, manufacturer, user, or other involved person (art. 135). Although the text does not raise the issue of the legal personality of AI as such, the norms indicate the need for a special approach to determining the source of responsibility in complex cases, which allows the legal system to remain flexible in future adaptation.

Article 134 is also of interest, which confirms that the results of intellectual activity obtained during the creation of AI are protected in accordance with the Civil Code. However, it is not specified in which cases a person can be recognized as the author of the result, and in which cases the use of AI will exclude the presence of a protected object. This problem remains open and requires additional doctrinal and legislative study. Riemer, within the framework of the European Parliament (electronic personhood concept).

The Government of Kazakhstan has approved the Concept of Artificial Intelligence (AI) development for 2024–2029 [15]. The strategic goal is to turn AI into one of the drivers of economic and technological growth. Today, Kazakhstan has potential, but faces a number of challenges: weak digital infrastructure, lack of qualified personnel, insufficient availability and quality of data, poor development of scientific research and gaps in legislation.

According to the Oxford Insights Government Readiness Index for AI, Kazakhstan ranked 72nd out of 193 countries in 2023. The strengths are the availability of digital data and the basic digital infrastructure. Weak – lack of strategy, lack of capacity, weak innovation ecosystem, shortage of AI personnel.

Consideration of the Concept of Artificial Intelligence development in Kazakhstan for 2024–2029 allows us to record an institutional shift in government policy towards AI. For the first time, at the level of a strategic document, AI is recognized not just as a technological tool, but as a key driver of the industrial and digital transformation of the economy. This indicates a shift from a fragmented legal response to a systematic regulatory and political elaboration of the topic.

The concept establishes a strategic vector: the formation of a national AI ecosystem based on the principles of responsibility, transparency, non-discrimination, ethics and inclusivity. Unlike previous approaches, the main focus is shifting to creating conditions for the safe and responsible integration of AI into public administration, healthcare, industry, the agricultural sector and other key sectors.

The results of the analysis allow us to identify the following key provisions (table 1):

Table 1 – Key directions and features of legal regulation of AI in Kazakhstan according to the Concept of 2024–2029

№	Key provisions	Description
1	Formation of a regulatory framework	Kazakhstan is starting to formalize the legal framework for the development of AI: it is planned to adopt a law «On the development of artificial Intelligence», create an industry council, and develop standards and compliance assessment mechanisms. However, the text of the document still lacks a clear definition of the legal personality of AI, which limits the possibilities for building a full-fledged model of legal responsibility.
2	Focus on ethical and legal integration	The Concept emphasizes the importance of ethical standards and cautions against discriminatory, opaque or potentially dangerous decisions. This brings the Kazakh model closer to European practice, where human rights are at the center of the approach to AI regulation.
3	Development of the national language model (KazLLM)	The creation of our own LLM model (KazLLM) in the Kazakh language is an important step not only in technological sovereignty, but also in the legal sense, as it involves the localization of AI regulation, taking into account the cultural and linguistic context.
4	Institutionalization of security	The strategy details the technical, ethical, legal, and social aspects of AI security. This confirms the orientation towards an integrated approach similar to the models of the OECD and UNESCO.
5	Economic justification	The estimates of the impact of AI on GDP growth by sector demonstrate that government policy in the field of AI is based not only on a regulatory framework, but also on pragmatic economic motivation. This reinforces the arguments in favor of the early introduction and regulation of AI technologies.
Note: Compiled by the authors.		

The 2024–2029 concept is an important document laying the foundations for the legal regulation of artificial intelligence in Kazakhstan. Together with the draft Digital Code, it forms the foundation for the further development of a full-fledged legal doctrine in the field of AI, which is especially important in a rapidly changing technological environment.

To assess the prospects and timeliness of this approach, it is advisable to consider international experience.: how the legal and strategic development of artificial intelligence is being carried out in other countries that have already made significant progress in this area. Let's start with an analysis of the American model, one of the most well-developed and pragmatic AI development management systems. The concept of artificial intelligence development in Kazakhstan for 2024–2029 represents an important step towards formalizing the national legal system in this area. The document sets out the government's intentions to create a regulatory framework that includes ethical standards, a certification system for AI products, and a definition of the legal status and responsibilities of participants in the technological ecosystem. However, in comparison with the US legal approach, there is a fundamental difference in the strategy and legal philosophy of regulating artificial intelligence.

The concept of artificial intelligence development in Kazakhstan for 2024–2029 represents an important step towards formalizing the national legal system in this area. The document sets out the government's intentions to create a regulatory framework that includes ethical standards, a certification system for AI products, and a definition of the legal status and responsibilities of participants in the

technological ecosystem. However, in comparison with the US legal approach, there is a fundamental difference in the strategy and legal philosophy of regulating artificial intelligence.

The American model, enshrined in the Order of the President of the United States dated February 11, 2019 “On preserving American leadership in the field of artificial intelligence”, is a typical example of flexible, minimally restrictive legal regulation. The United States is consciously abandoning a strict preliminary regulatory framework, betting on stimulating technological breakthroughs and market competition. The main principle underlying the American strategy is “do not interfere”: excessive regulation is perceived as a threat to national technological leadership. This means that the US legal system is being created as a response to technological challenges, and not as a pre-built barrier. In practice, this is implemented in the form of industry self-regulation, grant support, the development of technical standards and ethical recommendations, rather than directive legislation.

Kazakhstan, on the contrary, is moving towards the creation of a centralized legal architecture based on state regulation. The Concept separately emphasizes the need to develop a law on the development of AI, the introduction of a conceptual framework, the introduction of the institution of responsibility, as well as the formalization of ethical standards. Special attention is paid to the creation of institutional structures: the AI Industry Council, the Committee for the Development of AI and Innovation. Kazakhstan is trying to build a comprehensive regulatory model focused on ethics, safety, protection of rights and risk reduction, which brings its approach closer to the European regulatory model.

The US legal philosophy is pragmatic and result-oriented: do not create unnecessary barriers until the technology reaches a stage where the risks become tangible. In American practice, the soft law mechanism is actively used: codes of conduct, recommendations, standards of organizations like NIST (National Institute of Standards and Technology). At the same time, coordination is carried out through the National AI Committee, where both government agencies and the private sector are represented. This model allows you to quickly adapt to technological changes and focus on strategic goals: strengthening the economy, defense and social sustainability. Instead of a single law, the United States offers a network of industry-specific and thematic documents, which creates flexibility, but at the same time potentially leads to legal gaps, especially in the area of responsibility and protection of citizens' rights.

In contrast, Kazakhstan seeks to immediately lay down basic legal definitions and mechanisms. This can give stability to the legal system and make it more predictable for market participants, but at the same time creates risks of excessive regulation, especially against the background of the rapid evolution of technology, where the accuracy of formulations may become obsolete faster than new standards are adopted. Also, as of 2024, Kazakhstan still lacks a full-fledged regulatory system regulating key aspects: the status of AI as a subject, the distribution of responsibility between developers and users, the permissibility of autonomous decision-making, etc. These issues have been identified as priorities so far, but have not received legal formalization.

A comparative analysis shows that the United States and Kazakhstan are at different phases of the legal development of artificial intelligence. The United States is a mature, decentralized model with minimal government intervention and a strong private sector. Kazakhstan is an emerging centralized model focused on legal certainty and state control. Each of the approaches reflects the specifics of the political and economic system of the respective country. With the rapid growth of technology, the key success factor will be not only the availability of standards, but also the ability of the system to adapt them quickly. The United States relies on flexibility and innovation, while Kazakhstan relies on structure and predictability. Time and the dynamics of technological risks will show which way will be more effective in the long term.

The legal regulation of artificial intelligence in China reflects an ambitious, centralized, and state-run model that is fundamentally different from both American pragmatism and the emerging approach of Kazakhstan. Since 2017, since the publication by the State Council of the People's Republic of China of the “Next Generation Artificial Intelligence Development Plan”, the development of AI has been officially declared a strategic national priority. China is not just developing technology, it is building an integrated ecosystem in which legal regulation, standardization, ethics, human resources and the industrial base are synchronized in a single state course.

When compared with Kazakhstan, the main difference lies in the level of integration of AI into the structure of national policy. In the Chinese model, artificial intelligence is seen as an instrument of geopolitical competition, technological dominance, and economic transformation. The legal framework in China is not autonomous – it is fully embedded in strategic programs such as “Made in China 2025” and the military-civilian merger. In this context, law is not just a means of limiting risks, as in Western countries, but an element of planned engineering of the technological future.

Kazakhstan, on the contrary, is at the stage of creating a basic regulatory structure. The 2024–2029 Concept outlines the tasks of developing a law on the development of AI, defining the conceptual framework, and implementing ethical norms, standards, and certification. However, Kazakhstan’s approach is rather “cautious” and declarative: the state only creates conditions for further development and does not claim technological leadership. China is already operating in terms of global dominance, planning to take a leading position in the global AI economy by 2030.

China’s legal system is focused on proactive regulation. It provides not only general principles, but also specific measures for the legal support of breakthrough technologies, from autonomous driving to service robotics. This is a rare case when legislative and ethical components accompany technological planning for growth. At the same time, it is worth noting that the Chinese model focuses very little on the protection of human rights. The use of technologies such as ubiquitous facial recognition demonstrates that in China, legal norms serve primarily the interests of the state, not the individual. In this sense, the Kazakh Concept, despite its rudimentary stage of development, is closer in spirit to the European ethical and legal model: it declares the principles of transparency, non-discrimination and the priority of human rights.

An important element of the legal architecture of the PRC is the active role of academic and private structures in the development of norms. The 2019 Beijing Principles of Artificial Intelligence were formed not only by government agencies, but also by leading universities and companies (Baidu, Alibaba, etc.). This demonstrates the pragmatic union of government, science and business. Kazakhstan also declares the involvement of the private sector and the expert community (creation of an industry council on AI), but so far at the level of future initiatives.

The legal regulation of artificial intelligence in the European Union demonstrates the most balanced and ethically oriented approach among the leading global actors. Unlike the United States, where the priority is to protect technological leadership, and China, where legislation supports a centralized technological breakthrough, the European Union is building an AI legal architecture around human rights, fairness, and transparency. This approach is especially valuable in an era when technological development calls into question the fundamental principles of democracy, personal autonomy, and legal certainty.

Since 2017, the EU has been consistently shaping an AI regulatory strategy, starting with exploring the legal aspects of robotics and ending with creating a comprehensive regulatory ecosystem. Special attention is paid to the harmonization of the legal regimes of the participating countries, which is logical in the context of supranational jurisdiction. Thus, even when national norms are being formed, AI regulation is initially laid down within the framework of pan-European standards - this guarantees legal compatibility and a single digital market.

The main feature of the European model is its rootedness in ethical principles. The principles outlined in the HLEG (Ethics Guidelines for Trustworthy AI) documents include human control, non-discrimination, confidentiality, transparency, and sustainable development. This puts Europe in the position of a moral leader in AI discourse. For Kazakhstan, whose Concept of 2024–2029 also declares the values of responsibility, ethics and human rights, the European model is a relevant guideline. However, there is still a significant gap between the declaration and implementation: the EU already has many regulatory and policy documents in force, while Kazakhstan is just planning to create a fundamental law.

It is interesting to note that the EU, despite the slow approval, has developed the concept of “electronic identity” for AI systems, suggesting the possibility of legal liability of machines. Although this proposal has not yet become the norm, it demonstrates a willingness to transform traditional legal categories. In Kazakhstan, this level of discussion has not yet been reached: the conceptual framework is only being formed, and the legal personality of AI has not been determined.

The European model is based on preventive and “soft” regulation: principles, recommendations and strategies outstrip strict legal measures. This contrasts with the Chinese model of “proactive directive

regulation” and the American attitude towards minimal interference in the business environment. Kazakhstan can learn a lesson in favor of a flexible, step-by-step model - with a strong ethical and human rights component, but without excessive bureaucratization, with a focus on trust in AI and legal certainty for developers. The legal regulation of AI in the EU can be described as a desire to build a legitimate, sustainable and inclusive technological environment. The Kazakh Concept is largely consonant with this model, especially in terms of values and emphasis on security, but requires much more detailed study, both in terms of specific legal mechanisms and in the architecture of regulatory documents. European experience shows that legal regulation of AI should begin with ethics, but end with effective, flexible and adaptive law enforcement practices.

The Kazakh model of legal regulation of artificial intelligence, outlined in the Concept of 2024–2029, is in its infancy and demonstrates ambitions for a systematic approach. At the same time, in comparison with the developed legal systems – the USA, the European Union and China – there are both substantive differences and potential growth points. This requires interpretation in the context of existing scientific views and practices. Comparing with the American approach, we see that the United States relies on minimal government intervention and the priority of market development, as Villasenor (2020) wrote in particular, emphasizing the importance of “smart regulation” to support technological leadership. The US President’s 2019 executive order focuses on freedom of innovation and the protection of national technological superiority. The Kazakh model, on the contrary, involves the gradual introduction of legislative and ethical frameworks, which brings it closer to the European approach.

From this point of view, the work of researchers such as Floridi and Cowls (2019), who have developed ethical principles of “reliable AI” that are widely recognized in the EU, is of interest. They formed the basis of the HLEG Guidelines and the European Commission’s White Paper on AI. The Kazakh Concept declares similar values – non-discrimination, transparency, protection of rights and freedoms, but there are no clear mechanisms for their implementation. We believe that at this stage it is important for Kazakhstan not only to adopt these principles, but also to provide institutional guarantees for their observance.

In contrast, the Chinese model is dominated by state directionism. As noted by Ding (2018), in China, AI is considered as a tool of technological sovereignty and public administration. Despite the existence of ethical declarations such as the Beijing Principles, in reality Chinese practice is characterized by limited attention to privacy and individual rights issues. Kazakhstan takes an intermediate position in this regard, declaring its orientation towards international principles, but retaining elements of centralized control and planning, as can be seen from the creation of an AI Committee and an industry Council.

At the same time, we note that, unlike the USA and the EU, Kazakhstan still lacks a legal definition of the legal personality of AI. Researchers such as Solaiman (2017) and Calo (2015) emphasize that the legal status of autonomous AI systems is a key element for building a model of responsibility. In the Kazakh Concept, this aspect is omitted, which limits the potential for implementing AI in complex areas (for example, autonomous management, healthcare, finance).

We also notice that the issue of distributed responsibility and the need for transparency of algorithms is actively discussed in foreign literature (for example, Bryson et al., 2020). In Kazakh practice, these topics have only been outlined so far. Although the need for labeling AI products and developing standards has been stated, there is no regulatory implementation of these mechanisms. With this in mind, we are convinced that further development of legal regulation should go in the direction of legal certainty and consistency.

Summarizing the above, we draw the following conclusions:

The Kazakh model of AI regulation reflects a hybrid approach combining elements of European ethnocentrism, Chinese planning, and American innovation orientation, but so far mainly at the declarative level.

Unlike foreign systems, Kazakhstan does not yet have:

- ♦ a legal definition of the subjectivity of AI;
- ♦ mechanisms of legal responsibility for the actions of autonomous systems;
- ♦ institutionalized ethical procedures and risk assessment;
- ♦ sufficient conditions for open access to data and the development of local models.

We support the idea of step-by-step implementation of regulation, but we insist on the need for:

- ♦ accelerated adoption of the law “On the development of AI”;
- ♦ a clear division of responsibility between the developer, the owner and the user of AI;
- ♦ development of mechanisms for ethical audit and certification of AI products.

Comparison with international practice shows that Kazakhstan can use its position as an advantage by adapting the best solutions without having to break established systems.

Conclusion

The legal regulation of artificial intelligence in Kazakhstan is still in the conceptual design stage. Despite important strategic statements, regulatory gaps, especially regarding the legal status of AI and the allocation of responsibilities, have not yet been eliminated. The key weakness lies not in the lack of ambition, but in the lack of specificity and elaboration of tools for achieving the stated goals.

We believe that further progress is possible only if we move from the declarative stage to the normative implementation, where the priority will be the development of flexible but legally significant mechanisms. Kazakhstan needs to:

- ♦ clearly define the legal status of AI, even if it is an intermediate category, such as a functional entity or an electronic person;
- ♦ introduce a tiered regulatory model, as is done in the EU, where the approach to legal control depends on the degree of autonomy and risk;
- ♦ create an ethical audit and certification system for AI products based on both technical and legal criteria;
- ♦ consider the distribution of responsibility between the participants of the AI ecosystem - from developers and owners to end users;
- ♦ to consolidate procedures for transparency and explainability of AI decisions at the level of law, and not just as a recommendation;
- ♦ provide conditions for free access to training samples on public platforms, while complying with personal data protection standards.

It is also important to provide mechanisms for rapid adaptation of legislation to changing technologies. In the context of digital transformation, waiting 5–7 years to adjust legal norms means falling behind forever. Therefore, we suggest using the «regulatory sandbox» model to test legal decisions in real time.

Kazakhstan will have to not only catch up with global trends, but also build its own model – pragmatic, flexible and ethically sustainable. This is possible only if the government, the scientific community and business present a united front. We are convinced that the legal maturity of AI in Kazakhstan is not only a matter of legal technique, but also an indicator of the maturity of the country’s digital policy as a whole.

REFERENCES

- 1 Сауд Арабиясының шенеуніктері әйел роботқа ел азаматтығын берді. URL: https://kaz.inform.kz/news/saud-arabiyasynyn-sheneunikteri-ayel-robotka-el-azamattygyn-berdi_a3079687/ (өтініш берілген күн: 18.11.2024)
- 2 Tokyo: Artificial Intelligence ‘Boy’ Shibuya Mirai Becomes World’s First AI Bot to Be Granted Residency. URL: <https://www.newsweek.com/tokyo-residency-artificial-intelligence-boy-shibuya-mirai-702382> (accessed: 03.01.2025)
- 3 Artificial intelligence and life in 2030. URL: https://ai100.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj18871/files/media/file/ai100report10032016fml_singles.pdf?utm_source (accessed: 04.12.2024)
- 4 Isaac Asimov’s Three Laws of Robotics. URL: https://fullsail.libguides.com/ai_beginner/3_laws?utm_source (accessed: 17.12.2024)
- 5 Balkin J.M. As Três Leis da Robótica na Era do Big Data // Revista Direitos Fundamentais & Democracia. 2024, vol. 29, no. 2, pp. 121–126.
- 6 Beneficial AI conference develops ‘Asilomar AI principles’ to guide future AI research. URL: <https://www.thekurzweillibrary.com/beneficial-ai-conference-develops-asilomar-ai-principles-to-guide-future-ai-research> (accessed: 23.01.2025)

7 Никитенко С.В. Международно-правовое регулирование искусственного интеллекта: анализ текущего состояния и перспективы развития // Вестник Волжского университета им. ВН Татищева. – 2021. – Т. 1. – № 2(98). – С. 151–163.

8 Yara O. Legal regulation of the use of artificial intelligence: problems and development prospects // European Journal of Sustainable Development. 2021, vol. 10, no. 1, pp. 281–283.

9 Finocchiaro G. The regulation of artificial intelligence // AI & Society. 2024, vol. 39, no. 4, pp. 1961–1968.

10 De Almeida P.G.R., dos Santos C.D., Farias J.S. Artificial intelligence regulation: a framework for governance // Ethics and Information Technology. 2021, vol. 23, no. 3, pp. 505–525.

11 Liu H. Artificial intelligence and legal disruption: a new model for analysis // Law, Innovation and Technology. 2020, pp. 205–258. URL: <https://doi.org/10.1080/17579961.2020.1815402>

12 Chesterman S. Artificial intelligence and the limits of legal personality // International and Comparative Law Quarterly. 2020, vol. 69, pp. 819–844. URL: <https://doi.org/10.1017/s0020589320000366>.

13 Carrillo M. Artificial intelligence: From ethics to law // Telecommunications Policy. 2020, vol. 44, p. 101937. URL: <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2020.101937>.

14 Досье на проект Цифрового кодекса Республики Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38933548 (дата обращения: 18.11.2024)

15 Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 июля 2024 года № 592 «Об утверждении Концепции развития искусственного интеллекта на 2024–2029 годы». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000592> (дата обращения: 18.11.2024)

REFERENCES

1 Saud Arabiasynyñ şeneunikteri äiel robotqa el azamattyğyn berdi. URL: https://kaz.inform.kz/news/saud-arabiyasynyn-sheneunikteri-ayel-robotka-el-azamattygyn-berdi_a3079687/ (ötiniş berilgen kün: 18.11.2024). (In Kazakh).

2 Tokyo: Artificial Intelligence ‘Boy’ Shibuya Mirai Becomes World’s First AI Bot to Be Granted Residency. URL: <https://www.newsweek.com/tokyo-residency-artificial-intelligence-boy-shibuya-mirai-702382> (accessed: 03.01.2025). (In English).

3 Artificial intelligence and life in 2030. URL: https://ai100.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj18871/files/media/file/ai100report10032016fml_singles.pdf?utm_source (accessed: 04.12.2024). (In English).

4 Isaac Asimov’s Three Laws of Robotics. URL: https://fullsail.libguides.com/ai_beginner/3_laws?utm_source (accessed: 17.12.2024). (In English).

5 Balkin J.M. (2024) As Três Leis da Robótica na Era do Big Data. Revista Direitos Fundamentais & Democracia. Vol. 29. No. 2. (In English).

6 Beneficial AI conference develops ‘Asilomar AI principles’ to guide future AI research. URL: <https://www.thekurzweillibrary.com/beneficial-ai-conference-develops-asilomar-ai-principles-to-guide-future-ai-research> (accessed: 23.01.2025). (In English).

7 Nikitenko S.V. (2021) Mezhdunarodno-pravovoe regulirovanie iskusstvennogo intellekta: analiz tekushhego sostojaniya i perspektivy razvitiya [International legal regulation of artificial intelligence: analysis of the current state and development prospects] // Vestnik Volzhskogo universiteta im. VN Tatishheva. Vol. 1. No. 2 (98). P. 151–163. (In Russian).

8 Yara O. (2021) Legal regulation of the use of artificial intelligence: Problems and development prospects // European Journal of Sustainable Development, vol. 10, no. 1, pp. 281–283. (In English).

9 Finocchiaro G. (2024) The regulation of artificial intelligence // AI & Society, vol. 39, no. 4, pp. 1961–1968. (In English).

10 De Almeida P.G.R., dos Santos C.D., Farias J.S. (2021) Artificial intelligence regulation: a framework for governance // Ethics and Information Technology, vol. 23, no. 3, pp. 505–525. (In English).

11 Liu H. (2020) Artificial intelligence and legal disruption: a new model for analysis // Law, Innovation and Technology, pp. 205–258. <https://doi.org/10.1080/17579961.2020.1815402>. (In English).

12 Chesterman S. (2020) Artificial intelligence and the limits of legal personality // International and Comparative Law Quarterly, vol. 69, pp. 819–844. <https://doi.org/10.1017/s0020589320000366>. (In English).

13 Carrillo M. (2020) Artificial intelligence: From ethics to law // Telecommunications Policy, vol. 44, pp. 101937. <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2020.101937>. (In English).

14 Dos’e na proekt Cifrovogo kodeksa Respubliki Kazahstan. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38933548 (data obrashheniya: 18.11.2024). (In Russian).

15 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 24 ijulja 2024 goda No. 592 «Ob utverzhdenii Konceptii razvitija iskusstvennogo intellekta na 2024–2029 gody». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000592> (data obrashhenija: 18.11.2024). (In Russian).

НҰРМУХАМБЕТОВА Қ Қ.,*¹

докторант.

*e-mail: kimbatjan_986@mail.ru

ORCID ID: 0009-0003-8260-4034

ИСМОИЛОВ Ш.А.,²

з.ғ.д., доцент.

e-mail: ismoilov.shuhrat80@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-0947-6163

¹Қазақстан-Америка еркін университеті,
Өскемен қ., Қазақстан

²Ташкент мемлекеттік заң университеті,
Ташкент қ., Өзбекстан

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Андатпа

Мақала жедел цифрлық даму контекстінде жасанды интеллекттің құқықтық табиғаты мен реттелуін талдауға арналған. Мақалада Қазақстандағы, АҚШ-тағы, Еуропалық Одақтағы және Қытайдағы жасанды интеллектті құқықтық реттеу тәсілдері салыстырылады, олардың түбегейлі айырмашылықтары мен қиылысу нүктелері анықталады. Қазақстан Республикасының цифрлық кодексінің жобасына және жасанды интеллектті дамытудың 2024–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасына ерекше назар аударылады, бұл этикалық нормаларды, техникалық стандарттар мен құқықтық жауапкершілік тетіктерін біріктіретін тұтас құқықтық модель құру әрекетін көрсетеді. Мақалада ұлттық стратегияларда, нормативтік актілерде және этикалық декларацияларда көрсетілген реттеу философиясындағы айырмашылықтар ашылады. Жасанды интеллект жүйелерінің техникалық сипаттамаларын да, олардың дербестігі мен негізгі құқықтарға әсеріне байланысты тәуекелдерді де ескеретін икемді, бейімделгіш және көп деңгейлі құқықтық реттеу қажеттілігі туралы қорытынды жасалады. Зерттеу нәтижелері декларативті нормалардан АИ құқықтық мәртебесін, алгоритмдерді сертификаттауды, этикалық аудитті, шешімдердің ашықтығын және жауапкершілікті бөлуді қоса алғанда, операциялық механизмдерге көшудің маңыздылығын көрсетеді.

Тірек сөздер: жасанды интеллект, құқықтық реттеу, құқықтық субъектілік, цифрлық кодекс, этика, АИ стратегиясы, нормативтік-құқықтық база.

НУРМУХАМБЕТОВА К.К.,*¹

докторант.

*e-mail: kimbatjan_986@mail.ru

ORCID ID: 0009-0003-8260-4034

ИСМОИЛОВ Ш.А.²

д.ю.н., доцент.

e-mail: ismoilov.shuhrat80@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-0947-6163

¹Казахстанско-Американский
свободный университет
г. Усть-Каменогорск, Казахстан

²Ташкентский государственный
юридический университет,
г. Ташкент, Узбекистан

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Аннотация

Статья посвящена анализу правовой природы и регулирования искусственного интеллекта в контексте стремительного цифрового развития. В статье сравниваются подходы к правовому регулированию ИИ в Ка-

захстане, США, Европейском союзе и Китае, выявляются их принципиальные различия и точки пересечения. Особое внимание уделяется проекту Цифрового кодекса Республики Казахстан и Концепции развития искусственного интеллекта на 2024–2029 гг., которые отражают попытку построения целостной правовой модели, сочетающей этические нормы, технические стандарты и механизмы юридической ответственности. В статье раскрываются различия в философии регулирования, отраженные в национальных стратегиях, нормативных актах и этических декларациях. Делается вывод о необходимости гибкого, адаптивного и многоуровневого правового регулирования, которое может учитывать как технические характеристики систем искусственного интеллекта, так и риски, связанные с их автономией и воздействием на основные права. Результаты исследования указывают на важность перехода от декларативных норм к оперативным механизмам, включая правовой статус ИИ, сертификацию алгоритмов, этический аудит, прозрачность решений и распределение ответственности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, правовое регулирование, правосубъектность, цифровой кодекс, этика, стратегия ИИ, нормативно-правовая база.

Article submission date: 09.06.2025

3 CRIMINAL LAW, CRIMINAL PROCESS

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ҮРДІС

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

FTAXP 10.77.01

ӨОЖ 343.3/.7

JEL K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2025-1-2-45-52>

АКИМЖАНОВ Т.К.,*¹

З.ғ.д., профессор.

*e-mail: akimzhanovtk@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-6146-60051

КОШКИНБАЕВА А.С.,¹

PhD, қауымдастырылған профессор.

e-mail: a.koshkinbayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-9327-9869

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ ЖОҒАРЫ ЛАТЕНТТІЛІГІНІҢ СЕБЕПТЕРІ ТУРАЛЫ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасында ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы іс-қимылдың тиімділігін арттырудың теориялық және практикалық аспектілері қаралды. Авторлардың пікірінше, ұйымдасқан қылмыспен тиімді күресу үшін оны дер кезінде танып-біліп, бар екендігін анықтау қажет, себебі мұндай қылмыс жоғары латенттілікке ие және азаматтық қоғам мен мемлекетке дерлік көрінбейді. Ұйымдасқан қылмыстың осындай маңызды қыры – оның латенттілігі – терең ғылыми тұрғыда зерттелуі бұл құбылысқа жаңа қырынан қарауға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, ұйымдасқан қылмыстың мәнін оның жасырын сипаты тұрғысынан қайта бағалауға жол ашады, сондай-ақ оны әдеттегі қылмыстан ажырата отырып, тану мен қарсы әрекет етудің жаңа әдістерін әзірлеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар ұйымдасқан қылмысты латенттілік тұрғысынан қарастыру ғылыми ізденістер мен олардың апробациясына негізделген ұйымдасқан қылмыспен күрес процесінің құқықтық реттеу мәселелеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізуге мүмкіндік береді. Ұйымдасқан қылмысты дер кезінде анықтау онымен тиімді күресті ерте кезеңде ұйымдастыруға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде құқық қорғау органдары үшін түрлі тәуекелдерді және қылмыстық топтардың әрекетінен келетін ықтимал залалды азайтады. Мақалада қарастырылып отырған мәселе бойынша негізгі ғылыми гипотезалар, сондай-ақ ұйымдасқан қылмыспен күресті оның жоғары латенттілігін ескере отырып жетілдіруге бағытталған нақты теориялық тұжырымдар мен ұсынымдар тұжырымдалған. Авторлар ұсынған ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес жүйесіндегі жаңашыл тәсілдер Қазақстанда бұл бағыттағы іс-шаралардың тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы қазіргі заманғы ұйымдасқан қылмыстың жоғары латенттілік деңгейіне ықпал ететін негізгі себептерді анықтау, оларды жүйелеу және бұл латенттілікті төмендетуге бағытталған құқықтық және институционалдық тетіктерді ұсыну.

Тірек сөздер: жасырын қылмыс, ұйымдасқан қылмыстық, ұйымдасқан қылмыстықтың себептері, қылмыстық топ, ұйымдасқан топ, қылмыстық қоғамдастық, қылмыстық ұйым.

Кіріспе

Ұйымдасқан қылмыстылық қылмыстылықтың дербес түрі болып табылады. Сондықтан Қазақстан Республикасында ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері заңнамалық деңгейде нормативтік реттелгені кездейсоқ емес – 2012 жылғы 6 қаңтарда «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Осы Заңда көрсетілген ұлттық қауіпсіздікке қатерлермен қатар, оларға Қазақстан Республикасындағы қылмыстылықтың өзінің құрылымы мен динамикасында болып жатқан келеңсіз өзгерістер, оның ұйымдасқан нысандарын қоса алғанда, жатқызылған [1].

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында және алыс және жақын шет елдерде ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы іс-қимылдың белгілі бір тәжірибесі жинақталған, арнайы органдар қалыптастырылған және арнайы қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу заңнамасы қабылданған.

Алайда, ұйымдасқан қылмыстылықтың даму ауқымына қарамастан, мемлекеттің қылмыстың осы түріне көрсеткен назары және құқық қолдану қызметінің нәтижелері бойынша ұйымдасқан қылмысқа қарсы тиімді іс-қимылды толық көлемде қамтамасыз ету мүмкін емес.

Қазіргі заманғы қылмыстық-құқықтық саясат жеке адамның, оның құқықтары мен бостандықтарының, сондай-ақ қоғам мен мемлекеттің криминалдық қатерлерден қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған.

Қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасының тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған тетіктерді әзірлеу маңызды [2].

Жасырын қылмыстың түрі бола отырып, ұйымдасқан қылмыс қазіргі уақытқа дейін зерттелмеген және түрлі нысандарда, мысалы, көп бөлігі көрінбейтін айсберг түрінде ұсынылуы мүмкін.

Ұйымдасқан қылмыстың көрінбейтін, соттылыққа жатпайтын қоғамдық қауіптілігінің артуы да осында.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдіснамалық және әдістемелік негізін қылмыс қылмыстылығының, қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық қатынастардың дербес бөлігі ретінде ұйымдасқан қылмыстың мәні, олардың мазмұны, құрылымы, оның неғұрлым маңызды мүдделерін қорғаудың қажетті құралы ретінде мемлекеттің тіршілік әрекетіндегі құқық рөлі туралы заң және әлеуметтік ғылымның ережелері отырып қояды. Зерттеу авторлары әлеуметтік және құқықтық құбылыстар мен процестерді танудың объективті әдісін, оның ішінде олардың өзара байланысы мен өзара іс-қимылында саяси құқықтық әдісті басшылыққа алды.

Мақаланы жазу барысында авторлар құқықтың жалпы теориясының жалпы қабылданған іргелі ережелеріне, Қазақстан Республикасы мен таяу және алыс шет елдер ғалымдарының конституциялық, қылмыстық, қылмыстық-атқару құқығы, криминология жөніндегі еңбектеріне сүйенді.

Нәтижелер мен талқылау

Ю.М. Антонян, Т.К. Акимжанов, Е.О. Алауханов, О.В. Вербовая, А.Н. Волобуев, В.Г. Гриб, Е.А. Гришко, А.И. Гуров, А.И. Долгова, И.И. Карпец, Ю.Г. Козлов, В.В. Лунеев, Г.С. Мәуленов және т.б сияқты авторлар ұйымдасқан қылмыстылықтың теориялық проблемаларын зерттеуге елеулі үлес қосты.

Аталған ғалымдардың зерттеулерінің нәтижелері ұйымдасқан қылмыстылық феноменін түсіну үшін ғылыми негіз қалады. Қазіргі сәтте қылмыстық-құқықтық және криминологиялық ғылым ұйымдасқан қылмыстылық іс-әрекетке қатысты белгілі бір статистикалық және іс жүзіндегі материалды жинақтады, ол, сөзсіз, әлеуметтану мен криминология тұрғысынан ұйымдасқан қылмыстылықты зерделеу кезінде ескерілуге тиіс.

Қазақстанның белгілі заң ғылымдарының докторы, профессоры Б.М. Нұрғалиев және заң ғылымдарының докторы, профессоры Ғ.С. Мәуленовтың ұйымдасқан қылмыстылықтың теориялық аспектілерін зерттеуге қосқан үлестерін ерекше атап өткіміз келеді. Аталған

профессорлардың еңбектері көптеген отандық ғалымдарға, оның ішінде мақаланың авторларына да ұйымдасқан қылмыстылық сияқты феноменді зерттеуде теориялық негіз қалады.

Алайда, ұйымдасқан қылмыстылықты зерделеуге арналған жарияланымдардың көптігіне қарамастан, бұл проблема толық көлемде шешілмей отыр.

Мәселен, бізде ұйымдасқан қылмыстылықтың жалпы қабылданған анықтамасы жоқ, қылмыстылықтың осы түрін сипаттайтын белгілердің толық тізбесі жоқ. Сондай-ақ жалпы қылмыстылықты зерделеуден өзгеше және ұйымдасқан қылмыстылықтың толық көрінісін беруге мүмкіндік беретін арнайы зерттеу әдіснамасы жоқ.

Істің мұндай жағдайының басты себебі ұйымдасқан қылмыстылықтың пайда болу табиғатында жатыр, оның мәні – оның жасырын және көзге көрінбейтін сипаты, яғни жоғары жасырындылығы.

Қазақстан Республикасындағы ұйымдасқан қылмыстылықтың жоғары латенттілігінің табиғаты мынадай мән-жайлармен түсіндіріледі: біріншісі – осы проблеманың нашар ғылыми зерделенуі; екіншісі – қылмыстылықтың осы түрінің жоғары қоғамдық қауіптілігі мен латенттілігін айқындайтын табиғатының өзі; үшінші – ұйымдасқан қылмыстылықтың өз қызметін заңдастыруға ұмтылуы; төртінші – қолданыстағы заңнаманың жетілмегендігі; бесінші – ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы іс-қимылды қамтамасыз етуге шақырылған құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсібилігінің жеткіліксіздігі.

Ұйымдасқан қылмыстылықты зерттеудің болжамды кезеңдері Н.Ф. Кузнецова және Г.М. Миньковский редакциялаған криминология бойынша оқулықта берілген. Онда отандық криминологиялық зерттеулерде «ұйымдасқан қылмыстылық» ұғымы 1970 жылдардан бастап қолданыла бастағаны көрсетіледі. Алайда, проблеманы жан-жақты зерттеу 1980-жылдардың ортасынан басталды. Бұл күресті ұйымдастырушылық және құқықтық аспектілерде қамтамасыз ету одан да кеш – тек 1980-жылдардың аяғынан бастап жүргізіледі. Осы жылдары проблема оқу бағдарламаларында ерекшелене бастады [3, 341 б.].

Ресейлік ғалым Ю.А.Ворониннің пікірінше, ұйымдасқан қылмыстылық – қазіргі заманның өткір проблемаларының бірі, бірақ осы уақытқа дейін оның не екендігінің нақты тұжырымдамасы әзірленбегені өзіндік парадокс болып табылады [4, 171 б.].

Ресейлік ғалым С.М. Иншаковтың пікірінше, ұйымдасқан қылмыстылық – отандық криминология үшін салыстырмалы түрде жаңа зерттеу нысаны. Бір тұжырыммен түрлі факторлармен, оның ішінде этникалық, экономикалық факторлармен құрылған ұйымдасқан қылмыстың көптеген түрлерін айқындау мүмкін емес. Алайда, тұтастай алғанда, бұл құбылысты ішкі құрылымы бар ұйымдар мен басқа да топтар кең ауқымда жүзеге асыратын, заңсыз тауарлар мен қызметтер нарығын құру және пайдалану жолымен қаржылық пайда алатын және билікке ие болатын күрделі қылмыстық қызмет түрлері ретінде сипаттауға болады [5, 151 б.].

Көптеген адамдар мафияның шын мәнінде не екенін, немен айналысатынын және ұйымдасқан қылмыс әлемінде қандай орын алатынын түсінбейді. Жүз жылға жуық уақыт бойы ұйымдасқан қылмыстың табиғаты мен оның көздері белгісіз болып қалды, бұл онымен тиімді күресу мүмкіндігін жоққа шығарды [6].

Басқа ғалым И.В. Годунов өз жұмысының алғы сөзінде ұйымдасқан қылмыстылық дегеніміз не? Ғасыр белгісі ме, әлде заманымыздың обасы ма?! Қазіргі жағдайда бұл өзекті мәселе бүкіл әлемдік қоғамдастық пен әрбір жеке мемлекеттің алдында ғана емес; қандай да бір дәрежеде ол қазіргі өркениетті қоғамның әрбір адамына, әрбір мүшесіне қатысты [7, 4 б.].

Белгілі ғалым А.И. Долгованың пікірінше, ұйымдасқан қылмыс – бұл криминалдық реттіліктің жоғары көрінісі. Әңгіме оның күрделілігіне байланысты ғылыми, оқу әдебиеті мен нормативтік құқықтық актілерде көп мағыналы түсіндірілетін өте күрделі құбылыс туралы болып отыр [8, 326 б.].

Сексенінші жылдардың ортасынан бастап жылдан жылға пайда болып, өзгеріп келе жатқан ұйымдасқан қылмыстылық терминдерінің алуан түрлілігі осы теріс және қоғамдық қауіпті құбылыспен тікелей күресетін практикалық қызметкерлердің қызметін қиындатады.

Әрбір автор ұйымдасқан қылмыстылық ұғымын анықтай отырып, оның ерекшеліктерін бөліп көрсетуге, белгілерін көрсетуге және құбылыстың өзін сипаттауға ұмтылады.

Қазақстандық ғалым Е.О. Алауханов ұйымдасқан қылмыстылық деп төтенше қауіп-қатерге, өзін-өзі тексеруге және әлеуметтік ортаны өз мүддесі үшін мақсатты өзгертуге қабілеттілігі

жоғары криминалдық құбылысты түсінеді. Сонымен бірге ол өзі жұмыс істеуге тура келетін шарттарға сәйкес өзгереді. Сондықтан осы қылмыстылыққа қарсы күрес нақты уақыт-кеңістік жағдайларында оның сипаттамаларын жан-жақты талдауға негізделуі тиіс [9, 11 б.].

Осы жағдайлардың барлығы ұйымдасқан қылмыстылықтың шынайы көрінісін алуға немесе оны анықтауға мүмкіндік беретін ұйымдасқан қылмыстылықты зерделеу кезінде зерттеу жұмысында жаңа тәсілдерді іздеуді талап етеді.

Криминолог ғалымдардың пікірінше, криминологиялық аспектіде жасырын қылмыстылық деп қылмысты талдау кезінде енгізілмеген қылмыстардың жиынтығын белгілі бір сәтте олар туралы ресми мәліметтердің болмауының салдарынан статистикалық деректер деп түсіну керек [10, 144–145 бб.].

Басқа ғалымдар жасырын қылмыстылықтың егжей-тегжейлі сипаттамасын береді. Олардың пікірінше, бұл қылмыстылық жауапкертылыққа тартудың ескіру мерзімдері шегінде қылмыстылық әділет органдарымен анықталмаған және қылмыстық статистикамен ескерілмеген қылмыстардың және оларды жасаған адамдардың кумулятивті (жинақтаушы) массиві болып табылатын нақты қылмыстың белгілі бір кеңістіктік-уақыттық шекараларында (яғни белгілі бір жерде және белгілі бір кезеңде) нақты бар бөлігін білдіреді [11, 29 б.].

Ұйымдасқан қылмыс неғұрлым жоғары ұйымдастыру және орындау қылмыстарының жиынтығын білдіретіндіктен, қылмыстың осы түрінің жасырындылығы да тиісті деңгейде.

Сондықтан ұйымдасқан қылмыс жасырын қылмыстың бір түрі болып табылады деп сеніммен айтуға болады.

Ресейлік ғалымдар В.И. Хабалов пен А.А. Альхановтың пікірінше, сарапшылардың бір бөлігінің бағалауынша, біздің еліміздегі ұйымдасқан қылмыстың нақты көлемі оның статистикалық көрінісінен кем дегенде бір ретке асып түседі. Экономикалық саладағы ұйымдасқан қылмысқа қатысты оның жасырын бөлігі тіркелгеннен 300 еседен астам артық болуы мүмкін [12, 20–21 бб.].

Алайда, ғалымдардың ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес проблемаларын оның жасырындылығы себебінен зерттеуге көп көңіл бөлгеніне қарамастан, оны одан әрі зерделеу, оның үстіне оған қарсы күрес жауаптардан гөрі көбірек сұрақ туғызатынын атап өткен жөн.

Егер Қазақстан статистикасына жүгінетін болсақ, онда криминалмен байланысты ақша қаражаты айналымының мынадай ауқымын байқауға болады.

Егеменді даму жылдарында экономикалық дамуда қол жеткізілген табыстарға қарамастан, көптеген объективті және субъективті себептер бойынша әлеуметтік-экономикалық қатынастардың жетілмегендігі, қалыптасатын нарықтық қатынастардың күрделілігі, экономикалық саладағы қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың нашар ретке келтірілуі мен жүйесіздігі, сондай-ақ нашар кадрлық қамтамасыз ету және олардың жоғары сыбайлас жемқорлығы тән қазіргі заманғы қазақстандық экономика.

Аталған жағдайлар қазіргі заманғы Қазақстан экономикасына өзіндік виктимизм, экономикалық қатынастардың жосықсыз қатысушылары, түрлі алаяқтар мен ұйымдасқан қылмысты білдіретін қылмыстық контингенттер үшін оның криминологиялық осалдығының жоғары дәрежесін берді [13].

Нәтижесінде, қазіргі уақытта ҚР Президенті Қ.Ж. Тоқаевтың жүргізіп отырған құқықтық саясатының арқасында шаруашылық жүргізу және экономикалық даму саласында жол берілген бұзушылықтар туралы айқын фактілер анықталып, жария етілді. Нәтижесінде ел экономикасына экономикалық процеске «жосықсыз» қатысушылар тарапынан елеулі зиян келтірілді.

Осылайша, 2022 жылғы 26 қарашада ҚР Президенті К-Ж.Қ. Тоқаевтың «Заңсыз шығарылған активтерді мемлекетке қайтару жөніндегі шаралар туралы» № 3 Жарлығына қол қойылды, Бас прокуратура жанынан арнайы комитет, сондай-ақ премьер-министр бастаған арнайы комиссия құрылды. Комиссия құрамына бірқатар құқық қорғау органдарының басшылары, сондай-ақ Парламент депутаттары мен көрнекті қоғам қайраткерлері кірді. Комиссия құрамы құпия емес, ол жарияланған.

ҚР Президентінің осы Жарлығын іске асыру нәтижесінде Бас прокуратураның ақпараты бойынша 2023 жыл ішінде 945 млрд теңгенің оның ішінде шамамен 600 млн доллар активтері шетелден қайтарылды және бұл жұмыс қазіргі уақытта жалғасуда.

Ұйымдасқан қылмыстылыққа қатысты құқық шығармашылық қызметтегі кемшіліктер құқық қолдану қызметінде бірқатар проблемаларды туындатады. Барлық проблема ұйымдасқан қылмыстылық деп аталатын қылмыстардың жиынтығын қалыптастыру кезінде басты өлшем болып табылатын ұйымдасқан қылмыстық топ ұғымдарының нақты шекараларын білмей, бұл мәселеде айқындылыққа қол жеткізуге болмайтындығында.

Ұйымдасқан қылмыстылық ұғымы – топтасқан қылмыс – қылмыстық топ деп аталатын неғұрлым күрделі қылмысқа дейін, яғни егер оны ҚР ҚК 31-бабының 3-тармағына сәйкес ұйымдасқан топ, қылмыстық ұйым, қылмыстық қоғамдастық, трансұлттық ұйымдасқан топ, трансұлттық қылмыстық ұйым, трансұлттық қылмыстық қоғамдастық, террористік топ, экстремистік топ, банда немесе заңсыз әскерилендірілген құралым [14, 36 б.]

2014 жылғы ҚР ҚК 3-бабында банда (7-тармақ), қылмыстық әрекеттерді үйлестіру (22-тармақ), қылмыстық қоғамдастық (23-тармақ), қылмыстық топ (23-тармақ), қылмыстық ұйым (25-тармақ), ұйымдасқан топ (36-тармақ) ұғымдары берілген.

Ұйымдасқан қылмыстылық проблемаларының теориялық тұрғыдан пысықталмауы және заңнамалық бекітудің болмауы 80-жылдардың аяғында ішкі істер органдарының ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрестегі өз рөлін көтеруге ұмтыла отырып, кәдімгі топтық қылмыстарды ұйымдасқан қылмыстар қатарына қосуына, ал ұйымдасқан топтар жасайтын қылмыстардың дәлелденбеуі себебінен топтық қылмыстар қатарына өтуіне алып келді.

Бұл тәжірибе, өкінішке қарай, қазіргі уақытта да сақталып отыр.

Дегенмен, қосылған зерттеулерден алынған дәлелдер базасы толық емес екенін және қазіргі әдебиеттерде маңызды қауіп факторлары ескерілмеген болуы мүмкін екенін ескертеді. Осы жүйелі шолуға сапалық зерттеулерді қосу ықтимал қауіп факторларын кеңінен анықтауға мүмкіндік берді. Алайда, сандық зерттеулерден алынған дәлелдердің жетіспеуі бұл ұйымдасқан қылмысқа тартылуға ықпал ететін ықтимал факторларды алдын алу шараларына енгізуден бұрын одан әрі зерттеуді қажет ететінін көрсетеді [15].

Ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы күреске шақырылған Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдарын кадрлық қамтамасыз ету проблемасы көп қырлы сипатқа ие, өйткені ол объективті де, субъективті де сипаттағы әртүрлі факторлармен байланысты.

Мұндай жағдайдың проблемаларының бірі құқық қорғау органдарын кадрлық қамтамасыз етудің жай-күйі қазіргі заманның барлық талаптарына толық жауап бермейтіні және құқық қолдану практикасының қажеттіліктерін әрдайым қанағаттандырмайтыны болып табылады.

Ал криминалдық әлем, керісінше, құқық қорғау органдарына қол жетімсіз және кейде толығымен қол жетімсіз қызметтің барлық жаңа нысандарын ала отырып, табысты дамып келеді.

Ұйымдасқан қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ететін бөлімшелер үшін кадрлар даярлауға баса назар аударған жөн.

Бұл үшін жоғары оқу орындарының заң мамандықтары бойынша білім беру бағдарламаларында бітіру емтихандарында емтиханды енгізе отырып, ұйымдасқан қылмыстылықты зерделеу бойынша 50-60 сағат көлемінде арнайы курстарды көздеу қажет.

Ұйымдасқан қылмыстыққа қарсы күрес жөніндегі бөлімшелердің қызметкерлері үшін қайта даярлау курстарын жоспарлаған орынды (басқа қызметтерден ауысқан және лауазымға тағайындалған кезде).

Қазақстан Республикасында ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы іс-қимылды жандандыру үшін облыстық және аудандық деңгейлерде құрылымдық бөлімшелері бар тікелей Мемлекет басшысына бағынатын Қазақстан Республикасының дербес Агенттігін құру керек.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеуді ескере отырып, мынадай қорытындылар жасауға болады.

Ұйымдасқан қылмыстылық қылмыстылықтың неғұрлым қоғамдық қауіпті түрі болып табылады, алғалымдар осындай тәуелділікті анықтап, іс жүзінде растады, ұйым қылмыстылықты әзірлеу мен жасауда неғұрлым жоғары болса, оны анықтау пайызы соғұрлым төмен болады.

Ұйымдасқан қылмыстылықтың басым бөлігі қылмыстық заңнама аясынан тыс орналасқан, сондықтан жасырын болып табылады, ал жасырын бөлім мен тіркелетін ұйымдасқан

қылмыстылық арасындағы шекара жасырын бөлікті ұлғайту жағына қарай жүреді. Бұл көрініс Қазақстанның аумағында да, ТМД елдерінің аумағында да ұйымдасқан қылмыстық топтар жасайтын қылмыстарды статистикалық салыстыру кезінде байқалады.

Экономикадағы нарықтық қатынастар жалпы қылмыстылыққа да, оның ұйымдасқан бөлігіне де елеулі өзгерістер енгізді және олардың қозғаушы күшіне айналды.

Ұйымдасқан қылмыстылықтың басты міндеті – үстеме пайда табу, ал қазіргі заманғы нарықтық экономика оған заңды негізде қолайлылық танытып отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы. Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000527> (өтініш берілген күн: 25.02.2025)

2 Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674> (өтініш берілген күн: 20.02.2025)

3 Криминология: учебник / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, М. Миньковского. – М., 1998. – С. 341.

4 Воронин Ю.А. Введение в криминологию: курс лекций. – М.: Флинта: МПСИ, 2008. – С. 171.

5 Боков А.В., Солодовников С.А., Антонян Е.А. Криминология: учебное пособие для студентов вузов. – М., 2005. – С. 151.

6 Криминология / Под ред. Дж.Ф.Шелли / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2003. – С. 320.

7 Годунов И.В. Организованная преступность от рассвета до заката: учебное пособие для вузов. – М.: Академический проект, 2008. – 344 с.

8 Долгова А.И. Криминология / 3-изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2009. – 384 с.

9 Алауханов Е.О. Организованная преступность в Республике Казахстан: социальные и процессуально-правовые аспекты. Учебное пособие. – Алматы: Издательство «NURPRESS», 2012. – 152 с.

10 Акимжанов Т.К. Основы противодействия организованной преступности на современном этапе (криминологические и уголовно-правовые аспекты). Монография. – Алматы: Университет «Туран», 2018. – 304 с.

11 Бавсун М.В. Специальные вопросы соучастия в следственно-судебной практике Российской Федерации и Республики Казахстан: учебное пособие. – Омск: Омская академия МВД России, 2018. – 88 с.

12 Криминология: учебник / под общ. Ред. А.И. Долговой. 4-е изд., перераб и доп. – М.: Норма: Инфра – М., 2010. – 1008 с.

13 Эминов В.Е., Максимов С.В. Организованная преступность и коррупция: российские реалии и пути противодействия: монография. – Москва: Проспект, 2023. – 96 с.

14 Уголовный кодекс Республики Казахстан: практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2024. – 280 с.

15 Francesco Calderoni, Tommaso Comunale, Gian Maria Campedelli, Martina Marchesi, Deborah Manzi, Niccolò Frualdo. Organized crime groups: A systematic review of individual- level risk factors related to recruitment. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8833286/>

REFERENCES

1 Qazaqstan Respublikasynyñ ultiq qauipsizdigi turaly. Qazaqstan Respublikasynyñ 2012 jylǵy 6 qańtarдаǵy No. 527-IV Zańy. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000527> (otınısh berilgen kún: 25.02.2025). (in Kazakh).

2 Qazaqstan Respublikasynyñ qúqyqtyq saiasatynyñ 2030 jylǵa deiingi tújyrymdamasyn bekıtu turaly. Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 2021 jylǵy 15 qazandaǵy No. 674 Jarlyǵy. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674> (otınısh berilgen kún: 20.02.2025). (in Kazakh).

3 Kriminologija: uchebnik / Pod red. N.F. Kuznecovoj, M. Min'kovskogo. M., 1998. P. 341. (in Russian).

4 Voronin Ju.A. (2008) Vvedenie v kriminologiju: kurs lekcij. M.: Flinta: MPSI. P. 171. (in Russian).

5 Bokov A.V., Solodovnikov S.A., Antonjan E.A. (2005) Kriminologija: uchebnoe posobie dlja studentov vuzov, M. P. 151. (in Russian).

6 Kriminologija / Pod red. Dzh.F.Shelli / Per. s angl. SPb.: Piter, 2003. P. 320. (in Russian).

7 Godunov I.V. (2008) Organizovannaja prestupnost' ot rassveta do zakata: uchebnoe posobie dlja vuzov. M.: Akademicheskij proekt. 344 p. (in Russian).

- 8 Dolgova A.I. (2009) Kriminologija, 3-izd., pererab. i dop. M.: Norma. 384 p.
- 9 Alauhanov E.O. (2012) Organizovannaja prestupnost' v Respublike Kazahstan: social'nye i processual'no-pravovye aspekty. Uchebnoe posobie. Almaty: Izdatel'stvo «NURPRESS». 152 p. (in Russian).
- 10 Akimzhanov T.K. Osnovy protivodejstvija organizovannoj prestupnosti na sovremennom jetape (kriminologicheskie i ugovno-pravovye aspekty). Monografija. – Almaty: Universitet «Turan», 304 p. (in Russian).
- 11 Bavsun M.V. (2018) Special'nye voprosy souchastija v sledstvenno-sudebnoj praktike Rossijskoj Federacii i Respubliki Kazahstan: uchebnoe posobie. Omsk: Omskaja akademija MVD Rosii. 88 p. (in Russian).
- 12 Kriminologija: uchebnik / pod obshh. Red. A.I. Dolgovoj. 4-e izd., pererab i dop. – M.: Norma: Infra – M., 2010. 1008 p. (in Russian).
- 13 Jeminov V.E., Maksimov S.V. (2023) Organizovannaja prestupnost' i korrupcija: rossijskie realii i puti protivodejstvija: monografija. Moskva: Prospekt. 96 p.
- 14 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie. Almaty: «Izdatel'stvo «Norma-K», 2024. 280 p.
- 15 Francesco Calderoni, Tommaso Comunale, Gian Maria Campedelli, Martina Marchesi, Deborah Manzi, Niccolò Frualdo. Organized crime groups: A systematic review of individual- level risk factors related to recruitment. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8833286/>. (in Russian).

АКИМЖАНОВ Т.К.,*¹

д.ю.н., профессор.

*e-mail: akimzhanovtk@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-6146-60051

КОШКИНБАЕВА А.С.,¹

PhD, ассоциированный профессор.

e-mail: a.koshkinbayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-9327-9869

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

О ПРИЧИНАХ ВЫСОКОЙ ЛАТЕНТНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты повышения эффективности противодействия организованной преступности в Республике Казахстан. По мнению авторов, для эффективного противодействия организованной преступности необходимо своевременное распознавание и установление наличия организованной преступности, поскольку она обладает высокой латентностью и практически невидима как гражданскому обществу, так и государству. Научная проработка такого важного аспекта организованной преступности, как ее латентность, позволит по-новому взглянуть на само содержание организованной преступности через призму ее латентности, а также позволит выработать новые методики ее распознавания и противодействия, отличные от обычной преступности. Также рассмотрение организованной преступности через призму ее латентности позволит внести изменения и дополнения в вопросы правового регулирования процесса борьбы с организованной преступностью, основанного на научных изысканиях и их апробации. Своевременное распознавание организованной преступности позволит организовать эффективную борьбу с ней на более ранней стадии, что снизит различного рода риски со стороны правоохранительных органов и возможного ущерба от действий преступных групп. В статье сформулированы основные научные гипотезы рассматриваемой проблемы, а также конкретные теоретические выводы и рекомендации по совершенствованию противодействия организованной преступности с учетом ее высокой латентности. Предложенные авторами нововведения в организацию борьбы с организованной преступностью в Казахстане будут способствовать повышению эффективности противодействия организованной преступности. Цель исследования – выявить основные причины, способствующие высокому уровню латентности современной организованной преступности в Казахстане, систематизировать их и предложить правовые и институциональные механизмы снижения этой латентности.

Ключевые слова: латентная преступность, организованная преступность, причины организованной преступности, преступная группа, организованная группа, преступное сообщество, преступная организация.

AKIMZHANOV T.K.,*¹

d.l.s., professor.

*e-mail: akimzhanovtk@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-6146-60051

KOSHKINBAYEVA A.S.,¹

PhD, associate professor.

e-mail: a.koshkinbayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-9327-9869

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

ON THE REASONS FOR THE HIGH LATENCY OF MODERN ORGANIZED CRIME IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article discusses the theoretical and practical aspects of improving the effectiveness of countering organized crime in the Republic of Kazakhstan. According to the authors, in order to effectively counter organized crime, timely recognition and establishment of the presence of organized crime is necessary, since it has high latency and is practically invisible to both civil society and the state. The scientific study of such an important aspect of organized crime as its latency will allow us to take a fresh look at the very content of organized crime through the prism of its latency, and will also allow us to develop new methods of its recognition and counteraction, different from ordinary crime. Also, consideration of organized crime through the prism of its latency will make it possible to make changes and additions to the issues of legal regulation of the process of combating organized crime, based on scientific research and their approbation. Timely recognition of organized crime will make it possible to organize an effective fight against it at an earlier stage, which will reduce various risks from law enforcement agencies and possible damage from the actions of criminal groups. The article formulates the main scientific hypotheses of the problem under consideration, as well as specific theoretical conclusions and recommendations for improving the fight against organized crime, taking into account its high latency. The innovations proposed by the authors in the organization of the fight against organized crime in Kazakhstan will contribute to improving the effectiveness of countering organized crime. The purpose of the research is to identify the main factors contributing to the high level of latent organized crime in Kazakhstan, to systematize them, and to propose legal and institutional mechanisms for reducing this latency.

Key words: latent crime, organized crime, causes of organized crime, criminal group, organized group, criminal community, criminal organization.

Мақаланың редакцияға түскен күні: 12.11.2024

4 INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚ МЕЖДУНАРОДНОЕ И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

UDC 342.72/.73

IRSTI 10.19.61

JEL K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2025-1-2-7-53-62>

DYUSSEBAYEV Z.S.,*¹

PhD student.

*e-mail: z.dyussebayev@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0009-5137-9835

ALAYEVA G.T.,¹

c.l.s., professor.

e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0003-1672-2238

DZHUMABAYEVA K.A.,¹

PhD, associate professor.

e-mail: k.jumabaeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-5483-3783

STVOL M.,²

PhD, professor.

e-mail: gulasmz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6624-4505

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

²Gdansk University,

Gdansk, Poland

PERSONAL DATA AND DIGITAL SECURITY: PRACTICAL APPROACHES TO REFORMING KAZAKHSTAN'S LEGISLATION IN LIGHT OF THE GDPR

Abstract

This article examines the current state and development prospects of Kazakhstan's personal data protection system through a comprehensive comparative legal analysis with the European Union's General Data Protection Regulation (GDPR). The study identifies key deficiencies in Kazakhstan's legal and institutional framework, particularly the limited scope of enforcement mechanisms and the inadequacy of administrative penalties in deterring violations. Emphasis is placed on the extraterritorial reach, strict compliance requirements, and high sanctions under the GDPR, which collectively contribute to its global influence. Drawing from case studies, expert policy reports, and regulatory practices, the article underscores the importance of strengthening legal accountability, enhancing state oversight functions, and establishing proactive enforcement capabilities. Special attention is given to the role of digital sovereignty and the integration of internationally recognized standards into Kazakhstan's legislative environment. The analysis also highlights domestic corporate practices that are beginning to align with GDPR principles, using Air Astana as a pioneering example. The article concludes by offering concrete policy recommendations, including the

introduction of mandatory breach notification procedures and legislative reform to empower supervisory authorities. These measures are essential for creating a more transparent, secure, and rights-based approach to personal data governance in Kazakhstan.

Keywords: personal data protection, digital security, data breaches, legal accountability, state oversight, administrative fines, comparative law.

Introduction

The question of cybersecurity for citizens has emerged as one of the most pressing concerns on the global agenda, particularly in the context of the accelerating pace of digitalization. As digital technologies continue to evolve and permeate nearly every aspect of public and private life – from finance and healthcare to education, public administration, and interpersonal communication – their benefits are paralleled by significant risks. These include, most notably, the unauthorized access, misuse, or loss of sensitive data, which may result in severe infringements on individual rights and freedoms. Consequently, the development of reliable mechanisms to ensure cybersecurity is no longer a matter of technical infrastructure alone but has become a critical legal and policy issue for national governments and international institutions alike.

Cybersecurity is a multifaceted and interdisciplinary field that encompasses a wide range of technical, legal, social, and ethical dimensions. Given the complexity of the topic, it is not feasible to explore all aspects within the scope of a single study. Therefore, this paper concentrates on one of the most essential components of cybersecurity – the protection of personal data. This dimension is especially relevant in an era when data has become a new form of capital, and where its collection, processing, and exchange play a pivotal role in both commercial strategies and public governance.

The omnipresence of automated data processing in digital communication implies that vast quantities of personal information are constantly being generated, transmitted, and stored. These processes inherently involve legal and ethical questions, particularly regarding who controls the data, how it is used, and what safeguards are in place to prevent abuse. As information and communication technologies (ICTs) have become more sophisticated, the transmission of personal data has transcended national borders, raising complex issues of jurisdiction, legal accountability, and regulatory coordination. This transnational nature of data flows further underscores the need for harmonized legal approaches and the adaptation of international standards into national legislative frameworks.

In this context, personal data protection must be viewed not only as a matter of information security but as a fundamental human rights issue rooted in the right to privacy and the integrity of individual identity. The legal understanding of privacy has long preceded the formal codification of personal data protection laws. However, the exponential growth in the volume and sensitivity of data collected – often without the knowledge or informed consent of the data subject – has compelled lawmakers around the world to develop new legal instruments and regulatory bodies to oversee and enforce data protection regimes.

In Kazakhstan, the definition of personal data is codified in Article 1(2) of Law No. 94–V “On Personal Data and Their Protection,” enacted on May 21, 2013. According to the law, personal data refers to information relating to an identified or identifiable individual, recorded in electronic, paper-based, or other material formats [1]. This aligns conceptually with the definition set forth in the General Data Protection Regulation (GDPR) of the European Union, which describes personal data as any information relating to an identified or identifiable natural person – one who can be identified, directly or indirectly, through identifiers such as names, identification numbers, location data, online identifiers, or characteristics specific to the individual’s physical, physiological, genetic, mental, economic, cultural, or social identity [2].

Drawing comparisons between Kazakhstan’s national legal framework and European regulations is not only methodologically relevant but practically important. It allows for a comprehensive assessment of how personal data is protected under differing legal systems and provides a benchmark for evaluating Kazakhstan’s alignment with international best practices. Moreover, such comparative analysis can reveal gaps in the current regulatory environment and offer insights into how selected

elements of the GDPR might be integrated into Kazakhstan's legal system to enhance personal data protection.

In addition to legislative analysis, attention must also be paid to the institutional and procedural aspects of data protection. This includes understanding how laws are implemented in practice, the mandates and effectiveness of regulatory bodies, and the level of accountability among stakeholders involved in handling personal data. Recent developments in Kazakhstan suggest that improving accountability, especially among data controllers and processors, is vital to strengthening the country's data protection regime and ensuring public trust in digital governance.

Materials and methods

This study, entitled "Ensuring the Protection of Personal Data and the Need to Increase the Responsibility of Specific Stakeholders," employs a comprehensive methodological framework combining legal, empirical, and comparative research techniques. The aim is to evaluate the current state of personal data protection in Kazakhstan and identify pathways for regulatory improvement through the adoption of international best practices.

The method of legal analysis and synthesis forms the foundation of this research. This approach entails a detailed examination of Kazakhstan's key legislative act in the area of data protection – the Law No. 94–V "On Personal Data and Their Protection" – as well as the European Union's General Data Protection Regulation (GDPR). A systematic review of legal texts, secondary literature, and scholarly commentaries was conducted to identify core principles, definitions, and regulatory mechanisms. Analysis was used to deconstruct legal norms and examine their scope, content, and application. Synthesis, in turn, enabled the consolidation of findings into coherent arguments regarding the strengths and deficiencies of Kazakhstan's legal regime, as well as the practical steps necessary for its improvement.

The comparative legal method was applied to juxtapose Kazakhstan's legal provisions against those enshrined in the GDPR, one of the world's most advanced and influential data protection instruments. This method allows for a nuanced understanding of where Kazakhstan's legal framework aligns with or diverges from international standards. It also provides insights into which elements of the GDPR might be realistically adapted within the Kazakh context, taking into account local legal culture, institutional capacity, and socio-political considerations.

The systemic approach was utilized to conceptualize the personal data protection ecosystem as an integrated network of interdependent elements. These include individual data subjects, data controllers and processors, database owners, regulatory bodies, state monitoring institutions, legal liability mechanisms, and channels of redress. By treating these elements as a unified system, the method facilitates the identification of weaknesses or failures at specific nodes, thereby enabling targeted recommendations for improving data security and institutional accountability.

The empirical method, which includes the analysis of statistical data and enforcement practices, was employed to provide a quantitative basis for the research findings. Data on incidents of data breaches, administrative and criminal proceedings, and sanctions imposed for violations of data protection laws in Kazakhstan were collected and analyzed. Moreover, a selection of court rulings was examined to assess how legal norms are interpreted and enforced in practice. This component of the study serves to illustrate the real-world implications of legal frameworks and the extent to which they are capable of deterring misconduct and ensuring justice for affected individuals.

Taken together, these methodological tools ensure a holistic and multi-perspective analysis of the legal, institutional, and societal aspects of personal data protection in Kazakhstan. They also support the formulation of evidence-based policy recommendations aimed at improving the national regulatory framework and strengthening its compliance with international standards. Ultimately, the combination of normative and empirical research approaches enhances the study's relevance and applicability in both academic and policymaking contexts.

Results and discussion

The core objective of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Personal Data and Their Protection” – and the legal system constructed upon it – is to safeguard the fundamental rights and freedoms of individuals in the course of the collection and processing of their personal information [1]. This protection is intended to be achieved through a combination of legal, organizational, and technical measures, the effectiveness of which is guaranteed by the state itself. The Law outlines the responsibilities and obligations of various actors involved in personal data processes – including collection, accumulation, processing, storage, dissemination, cross-border transfer, usage, and destruction – ensuring that each stage is carried out in full compliance with national legal standards.

Among its key provisions, the Law establishes the rights and duties of personal data subjects, owners of databases, and data operators. However, the mere presence of legal norms is insufficient – their effective enforcement and rigorous oversight are vital. To this end, the Law delegates a range of competencies to an authorized public body, which is tasked with exercising state control over compliance with personal data legislation in Kazakhstan.

According to Order No. 169/NK issued on July 22, 2019, by the Acting Minister of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan, the Committee for Information Security – a subordinate body of the Ministry – is entrusted with regulatory, implementation, and supervisory functions related to information security in the field of digitalization, including the protection of personal data [3]. Within this institutional structure, the Department for Personal Data Protection (hereinafter – the Department of the Committee for Information Security under the Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry, or “PDP Department of CIS MDDIAI RK”) is directly responsible for the implementation of relevant state functions, including monitoring and control over compliance with the Law.

In this context, state control refers to the activities of supervisory bodies aimed at verifying and overseeing the compliance of data controllers and other subjects with the legal requirements established by Kazakhstan’s legislation [4]. Such control measures may be executed through both scheduled and unscheduled inspections. Scheduled audits are conducted based on an annually approved plan, while unscheduled inspections are initiated only upon receiving complaints from individuals or legal entities alleging violations of their rights, or upon instructions from law enforcement authorities [5].

In the event that legal violations are uncovered during these inspections, responsible entities may face administrative or criminal liability, depending on the gravity of the offense. Under Article 79 of the Code of Administrative Offenses (CAO RK), individuals or organizations that breach the provisions of the Law may be subject to administrative fines of up to 1,000 monthly calculation indices (MCI), amounting to approximately 3,692,000 tenge [6]. This constitutes the maximum non-criminal penalty applicable for data protection violations. For offenses of a more serious nature, criminal liability is established under Article 147 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (CC RK), which prescribes sanctions ranging from fines of up to 5,000 MCI (18,460,000 tenge) to corrective or community service, and even imprisonment of up to seven years [7].

However, the vast majority of data protection violations in Kazakhstan are classified as administrative rather than criminal offenses. As a result, most entities that fail to comply with the Law are penalized only through administrative fines, which, for large-scale commercial enterprises, may represent a negligible financial burden. The punitive effect of such sanctions is thus significantly diminished, particularly when weighed against the potential damage and financial harm caused to citizens through unauthorized data leaks or unlawful processing.

A recent example illustrates this disproportionality: in March 2024, the personal data of over two million Kazakh citizens – clients of the microfinance organization zaimer.kz (LLP “MFO Robocash.kz”) – was leaked. Although the incident affected a substantial portion of the population, the company was subjected only to the maximum administrative fine available under the CAO – 1,000 MCI (3,692,000 tenge), a figure unlikely to serve as a serious deterrent.

In contrast, the European Union’s GDPR regime establishes significantly more stringent standards for data protection and accountability. Article 83 of the GDPR sets out the framework for administrative fines. Under Article 83(4), for non-severe breaches related to the obligations of controllers and processors, fines may reach up to €10 million or 2% of the total worldwide annual turnover, whichever

is higher. In more serious cases – such as violations of data subject rights, fundamental data processing principles, or conditions for cross-border data transfers – fines can climb to €20 million or 4% of global annual revenue, again depending on which figure is greater [2].

This structure ensures that no upper ceiling exists for GDPR fines, thereby compelling organizations – especially multinational corporations – to invest in robust data protection mechanisms. In 2023, the tech giant Meta (formerly Facebook) received a record-breaking €1.2 billion fine for multiple GDPR violations committed between 2020 and 2023 [8]. Such precedents exemplify the EU's zero-tolerance approach to non-compliance and demonstrate how heavy sanctions can effectively influence corporate behavior.

By comparison, the difference in potential financial penalties between the EU and Kazakhstan – €20 million or 4% of annual global turnover versus a maximum of approximately €7,500 (equivalent to 3.7 million tenge) – renders any direct comparison futile. The rigorous enforcement and severe penalty structure embedded in the GDPR have contributed not only to its domestic effectiveness but also to its global influence. The GDPR is widely recognized as one of the most advanced and impactful legal instruments for personal data protection worldwide.

Comparative analysis of global data protection frameworks confirms the relative stringency of the GDPR, particularly in areas of consent, extraterritoriality, and enforcement. As noted by Olamide and James, the GDPR's clarity on data subject rights and its comprehensive penalty structure distinguish it from laws like the CCPA and China's PIPL [9].

Recognizing the shortcomings of Kazakhstan's current system, domestic experts have also called for legal reform. In October 2022, a policy study was conducted under the project "Institution for the Development of Personal Data Protection," led by Ruslan Daiyrbekov and Yelzhan Kabyshev and supported by the Eurasia Foundation through the "Social Innovation in Central Asia" program funded by USAID. Using comparative legal analysis, the study examined the procedural response mechanisms to data breaches in both Kazakhstan and foreign jurisdictions, focusing in particular on alignment with GDPR principles.

As a result of the study, the experts proposed a number of recommendations aimed at improving Kazakhstan's data protection system. One critical issue identified was the lack of legal authority for the authorized body (PDP Department of CIS MDDIAI RK) to initiate inspections independently. The current framework only allows for reactive, not proactive, oversight – a gap that undermines the overall effectiveness of enforcement.

Among the proposed legislative reforms was the introduction of a legal definition for the term "data breach" to enable the enforcement of data subject rights and facilitate the prosecution of violators. Furthermore, the experts advocated for the mandatory notification of all data breaches to both supervisory authorities and affected individuals, as well as the implementation of legal responsibility for failure to report such breaches [10]. These reforms are essential for establishing an accountable and transparent system of data protection and for fostering public trust in Kazakhstan's digital governance infrastructure.

In his article "Digital Sovereignty as a Fundamental Component of Contemporary Cybersecurity," A.M. Saitbekov provides a detailed examination of the role of state control within the digital sphere. The author argues that there is a critical need for the development of normative regulations that define the procedures and mechanisms of governmental oversight in cyberspace. According to Saitbekov, such regulatory efforts must primarily aim to protect individuals from unlawful interference and digital threats [11]. We fully endorse the author's position regarding the necessity of establishing a clearly structured framework for state oversight. The protection of personal data is inseparably linked to broader issues of digital security, and thus the incorporation of Saitbekov's research into the present analysis is both appropriate and justified.

This position aligns with broader academic discussions on digital sovereignty, where scholars argue that national regulatory systems must be recognized and integrated into the fabric of global digital governance. Singh contends that building a fair and effective digital architecture at the global level requires institutional mechanisms for mutual recognition of sovereign regulatory frameworks [12].

The global impact of the General Data Protection Regulation (GDPR) stems not merely from its content but from the scale and scope of its extraterritorial application. Although the GDPR formally applies only to the residents and citizens of the European Union, its influence inevitably extends

beyond EU borders. Any organization – regardless of geographic location – that seeks to offer services to EU citizens or process their personal data must comply with GDPR provisions [13]. This dynamic reflects a natural evolution of market behavior under conditions of global competition. In today's environment, compliance with robust data protection laws such as the GDPR is a prerequisite for accessing and maintaining a presence in the European market.

Multinational corporations including Google, Facebook (Meta), Amazon, Apple, and Microsoft have incorporated GDPR standards into their internal policies and privacy frameworks. For example, Apple's Privacy Policy explicitly regulates the cross-border transfer of personal data among its affiliated entities across different jurisdictions. Users are required to consent to the processing of their data by Apple entities located in other countries. However, for data originating from the EU, Apple enforces special contractual clauses developed in accordance with GDPR standards. These clauses govern data transfers and guarantee compliance with EU-level legal protections [14].

Organizations that adhere to GDPR requirements enjoy a distinct competitive advantage over those that fail to meet these legal standards. Not only does compliance reduce the risk of reputational damage and financial penalties, but it also signals corporate responsibility, transparency, and a commitment to user rights. Consequently, GDPR-aligned data protection practices have become a market differentiator and a hallmark of trustworthy governance.

In light of the significance and reach of the GDPR, its gradual adoption by Kazakhstani enterprises – particularly those engaged in international business – appears both expected and strategically sound. A notable example is the national airline Air Astana, which was among the first Kazakhstani companies to integrate GDPR norms into its corporate data governance documentation following the regulation's enforcement. The company's updated Privacy Policy now reflects the core principles of both the national Law of the Republic of Kazakhstan and the GDPR. For instance, the policy defines Air Astana JSC as the data controller for any personal information processed by the company. In cases where flight reservations include segments operated by partner airlines, those airlines are also designated as independent data controllers. The same designation applies to third-party service providers such as hotels, car rental agencies, or ticketing platforms like Ticketon [15].

These legal designations – distinguishing among multiple independent controllers – demonstrate a clear alignment with GDPR logic, where responsibilities are clearly apportioned, and legal accountability is structured. Air Astana's compliance model illustrates how the principles of the GDPR can be effectively adapted within Kazakhstan's legal and corporate contexts.

As noted by Edwards and Veale, the GDPR stands out for its structured, transparent approach to regulating data subject rights and its potential for global normative influence due to the universality of its principles [16].

Following Air Astana's lead, many other Kazakhstani companies – particularly those with operational or ownership ties to the EU – have also begun to implement GDPR-aligned standards within their own data processing frameworks. As Coche, Kolk, and Ocelík (2024) emphasize, understanding the legal diversity in national data governance regimes is crucial for effective digitalization and cross-border business operations [17]. Whether due to direct market engagement with the EU, affiliation with European partners, or the involvement of EU citizens in corporate structures, these companies have recognized the necessity of GDPR compliance. As a result, the European legal model of personal data protection is progressively becoming a benchmark for responsible business conduct in Kazakhstan.

Conclusion

In conclusion, the critical importance of further developing the domain of personal data protection cannot be overstated. At the heart of an effective data protection system lies a legislative foundation that is aligned with global standards, coupled with the proper implementation of legal norms and a heightened sense of accountability among all actors involved in data processing. Without these three pillars – legal adequacy, practical enforcement, and personal responsibility – data protection systems risk becoming nominal rather than functional.

In this regard, the personal data protection framework in Kazakhstan requires ongoing in-depth analysis, legal modernization, and structured engagement with international best practices. Comparative analysis with the European Union's advanced data protection regime – founded on the General Data

Protection Regulation (GDPR) – reveals a significant gap between Kazakhstan’s current model and globally recognized standards. The EU’s experience provides a practical and replicable model that can inform and guide meaningful reforms in Kazakhstan’s legal and institutional architecture.

Based on the comparative legal study of the legislation of the Republic of Kazakhstan and the European Union in the field of personal data protection, this research has identified a key vector for national reform: enhancing the level of responsibility among stakeholders involved in the collection, processing, storage, use, and transfer of personal data. Strengthening accountability is not merely a legal imperative, but a strategic priority that underpins data security, public trust, and digital sovereignty.

One of the most effective mechanisms for increasing accountability is the tightening of sanctions for violations of data protection laws. As demonstrated throughout this study, the current maximum administrative fine in Kazakhstan – set at approximately 3.7 million tenge – is largely symbolic and fails to reflect the scale of potential harm that can arise from unlawful data breaches or unauthorized processing of citizens’ personal information. In contrast, the GDPR has introduced a robust penalty regime that incentivizes compliance through the threat of proportionate and dissuasive financial penalties.

Substantial fines have proven to be a powerful driver of change, compelling organizations to implement comprehensive technological and organizational safeguards. This approach has been notably successful within the European context, and in many ways has exceeded expectations, as the influence of the GDPR now extends well beyond EU borders. Its principles have shaped corporate policies worldwide, thereby setting a de facto global standard for personal data protection.

As Kazakhstan continues to integrate into the global digital economy, aligning its national data protection framework with international norms – particularly those enshrined in the GDPR – represents not only a legal modernization effort but a fundamental step toward ensuring the rights of its citizens in the digital age.

REFERENCES

- 1 Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 г. № 94-V «О персональных данных и их защите». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000094> (дата обращения: 01.04.2025)
- 2 Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) // Official Journal of the European Union. 2016. No. 119. P. 1–88.
- 3 Приказ и.о. Министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан от 22 июля 2021 г. № 169/НҚ «Об утверждении Положения о республиканском государственном учреждении «Комитет по информационной безопасности Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33938407 (дата обращения: 01.04.2025)
- 4 Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V «Предпринимательский кодекс Республики Казахстан». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38259854 (дата обращения: 01.04.2025)
- 5 Дайырбеков Р., Кабышев Е. Сравнительно-правовой анализ национального и зарубежного законодательства по оперативному реагированию при утечке персональных данных. – Астана: Институт развития защиты персональных данных, Фонд Евразия, 2023. – 42 с.
- 6 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 г. № 235-V. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (дата обращения: 01.04.2025)
- 7 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=2351;-38#pos=2351;-38 (дата обращения: 01.04.2025)
- 8 Кабышев Е. Утечки персональных данных: мировой и казахстанский аспекты // Ландшафт цифровых прав и свобод. URL: <https://drfl.kz/ru/utechki-personalnykh-dannykh/> (дата обращения: 01.04.2025)
- 9 Olamide B., James A. Comparative Analysis of CCPA, GDPR, and Other Data Protection Regulations. 2023. URL: <https://www.researchgate.net/publication/389883174> (accessed: 01.04.2025)
- 10 МЕТА оштрафована за нарушение норм GDPR на рекордные 1,2 млрд евро: почему это произошло и чего ждать контролерам? – 2023. URL: <https://revera.legal/en/info-centr/news-and-analytical-materials/1333-meta-oshtrofovana-za-narushenie-norm-gdpr-pochemu-eto-proizoshlo-i-chego-zhdat-kontroleram/> (дата обращения: 01.04.2025)

- 11 Apple. Privacy Policy dated September 18, 2024. URL: <https://www.apple.com/legal/privacy/pdfs/apple-privacy-policy-ru.pdf> (accessed: 01.04.2025)
- 12 Политика конфиденциальности АО «Эйр Астана». URL: <https://airastana.com/kaz/ru-ru/Informatsiia/Pravila-i-usloviia/Politika-konfidentsialnosti> (дата обращения 01.04.2025)
- 13 Edwards L., Veale M. Navigating Privacy: A Global Comparative Analysis of the GDPR and Other Major Privacy Laws // *Computer Law & Security Review*. 2023. Vol. 50. DOI: 10.1016/j.clsr.2023.105832.
- 14 Coche E., Kolk A., Ocelik V. Unravelling cross-country regulatory intricacies of data governance: the relevance of legal insights for digitalization and international business // *Journal of International Business Policy*. 2024. Vol. 7. P. 112–127. DOI: 10.1057/s42214-023-00172-1.

REFERENCES

- 1 Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 г. № 94-V «О personal'nyh dannyh i ih zashhite». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000094> (data obrashheniya: 01.04.2025). (In Russian).
- 2 Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) // *Official Journal of the European Union*. 2016. No.119. P. 1–88. (In English)
- 3 Prikaz i.o. Ministra cifrovogo razvitija, innovacij i ajerokosmicheskoy promyshlennosti Respubliki Kazakhstan ot 22 ijulja 2021 g. No. 169/NK «Ob utverzhdenii Polozhenija o respublikanskom gosudarstvennom uchrezhdenii «Komitet po informacionnoj bezopasnosti Ministerstva cifrovogo razvitija, innovacij i ajerokosmicheskoy promyshlennosti Respubliki Kazakhstan». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33938407 (data obrashheniya: 01.04.2025). (In Russian).
- 4 Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 29 oktjabrja 2015 goda No. 375-V «Predprinimatel'skij kodeks Respubliki Kazakhstan». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38259854 (data obrashheniya: 01.04.2025). (In Russian).
- 5 Dajyrbekov R., Kabyshev E. (2023) Sravnitel'no-pravovoj analiz nacional'nogo i zarubezhnogo zakonodatel'stva po operativnomu reagirovaniju pri utechke personal'nyh dannyh. Astana: Institut razvitija zashhity personal'nyh dannyh, Fond Evrazija. 42 p. (In Russian).
- 6 Kodeks Respubliki Kazakhstan ob administrativnyh pravonarushenijah ot 5 ijulja 2014 g. No. 235-V. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (data obrashheniya: 01.04.2025). (In Russian).
- 7 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazakhstan ot 3 ijulja 2014 goda No. 226-V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=2351;-38#pos=2351;-38 (data obrashheniya: 01.04.2025). (In Russian).
- 8 Kabyshev E. (2023) Utechki personal'nyh dannyh: mirovoj i kazhstanskij aspekty // *Landshaft cifrovyyh prav i svobod*. URL: <https://drfl.kz/ru/utechki-personalnykh-dannykh/> (data obrashheniya: 01.04.2025)
- 9 Olamide B., James A. (2023) Comparative Analysis of CCPA, GDPR, and Other Data Protection Regulations. URL: <https://www.researchgate.net/publication/389883174> (accessed: 01.04.2025). (In English).
- 10 META oshtrafovana za narushenie norm GDPR na rekordnye 1,2 mlrd evro: pochemu jeto proizoshlo i chego zhdet kontroleram? 2023. URL: <https://revera.legal/en/info-centr/news-and-analytical-materials/1333-meta-oshtrafovana-za-narushenie-norm-gdpr-pochemu-eto-proizoshlo-i-chego-zhdet-kontroleram/> (data obrashheniya: 01.04.2025). (In Russian).
- 11 Apple. Privacy Policy dated September 18, 2024. URL: <https://www.apple.com/legal/privacy/pdfs/apple-privacy-policy-ru.pdf> (access date: 01.04.2025). (In English).
- 12 Politika konfidencial'nosti AO «Jejr Astana». URL: <https://airastana.com/kaz/ru-ru/Informatsiia/Pravila-i-usloviia/Politika-konfidentsialnosti> (data obrashheniya 01.04.2025). (In Russian).
- 13 Edwards L., Veale M. (2023) Navigating Privacy: A Global Comparative Analysis of the GDPR and Other Major Privacy Laws // *Computer Law & Security Review*. Vol. 50. DOI: 10.1016/j.clsr.2023.105832. (In English).
- 14 Coche E., Kolk A., Ocelik V. (2024.) Unravelling cross-country regulatory intricacies of data governance: the relevance of legal insights for digitalization and international business // *Journal of International Business Policy*. Vol. 7. P. 112–127. DOI: 10.1057/s42214-023-00172-1. (In English).

ДЮСЕБАЕВ Ж.С.,*¹

докторант.

*e-mail: z.dyussebayev@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0009-5137-9835

АЛАЕВА Г.Т.,¹

з.ғ.к., профессор.

e-mail: alaevagulnaz@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-1672-2238

ДЖУМАБАЕВА К.А.,¹

PhD, қауымдастырылған профессор.

e-mail: k.jumabaeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-5483-3783

СТВОЛ М.,²

PhD, профессор.

e-mail: gulasmz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6624-4505

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²Гданьск университеті,

Гданьск қ., Польша

ДЕРБЕС ДЕРЕКТЕР МЕН ЦИФРЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК: ҚАЗАҚСТАН ЗАҢНАМАСЫН GDPR АЯСЫНДА РЕФОРМАЛАУДЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы дербес деректерді қорғау жүйесінің қазіргі жағдайы мен даму перспективалары Еуропалық Одақтың Жалпы деректерді қорғау регламентімен (GDPR) салыстырмалы құқықтық талдау арқылы зерттеледі. Зерттеу нәтижесінде Қазақстанның құқықтық және институционалдық жүйесінде бірқатар кемшіліктер анықталды, атап айтқанда, мәжбүрлеу тетіктерінің шектеулігі мен құқықбұзушылықтардың алдын алуда әкімшілік айыппұлдардың жеткіліксіздігі. GDPR-дің экстерриториялық әсері, қатаң талаптары және жоғары санкциялары оның жаһандық ықпалын арттырады. Кейстік зерттеулер, сараптамалық есептер мен тәжірибелер негізінде құқықтық жауапкершілікті күшейту, мемлекеттің қадағалау функцияларын жетілдіру және тиімді мәжбүрлеу механизмдерін құру қажеттілігі атап өтіледі. Мақалада цифрлық егемендіктің маңызы мен халықаралық стандарттарды Қазақстан заңнамасына интеграциялау мәселесіне ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, GDPR қағидаттарына жақындап келе жатқан отандық корпоративтік тәжірибелер, мысалы, Air Astana компаниясының тәжірибесі талданады. Мақала міндетті түрде деректердің бұзылуы туралы хабарлау рәсімдерін енгізу және бақылаушы органдардың өкілеттіктерін кеңейтуге бағытталған заңнамалық реформалар сияқты нақты саясаттық ұсыныстармен қорытындыланады. Бұл шаралар Қазақстанда дербес деректерді басқарудың ашық, қауіпсіз және құқыққа негізделген тәсілін қалыптастыру үшін маңызды.

Тірек сөздер: дербес деректерді қорғау, цифрлық қауіпсіздік, деректердің таралуы, құқықтық жауапкершілік, мемлекеттік бақылау, әкімшілік айыппұлдар, салыстырмалы құқық.

ДЮСЕБАЕВ Ж.С.,*¹

докторант.

*e-mail: z.dyussebayev@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0009-5137-9835

АЛАЕВА Г.Т.,¹

к.ю.н., профессор.

e-mail: alaevagulnaz@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-1672-2238

ДЖУМАБАЕВА К.А.,¹

PhD, ассоциированный профессор.

e-mail: k.jumabaeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-5483-3783

СТВОЛ М.,²

PhD, профессор.

e-mail: gulasmz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6624-4505

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

²Гданьский университет,

г. Гданьск, Польша

ПЕРСОНАЛЬНЫЕ ДАННЫЕ И ЦИФРОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ: ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РЕФОРМЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КАЗАХСТАНА С УЧЕТОМ GDPR

Аннотация

В статье рассматривается текущее состояние и перспективы развития системы защиты персональных данных в Республике Казахстан на основе комплексного сравнительно-правового анализа с Общим регламентом по защите данных Европейского союза (GDPR). В ходе исследования выявлены ключевые недостатки в правовой и институциональной системе Казахстана, особенно в части ограниченных механизмов принуждения и недостаточной эффективности административных санкций в предотвращении нарушений. Особое внимание уделено экстерриториальному действию, строгим требованиям соблюдения и высоким штрафам, предусмотренным GDPR, что усиливает его глобальное влияние. На основе кейс-исследований, экспертных докладов и анализа регуляторной практики подчеркивается необходимость усиления юридической ответственности, расширения надзорных функций государства и создания действенных механизмов принудительного исполнения. Особый акцент сделан на значении цифрового суверенитета и интеграции международно признанных стандартов в законодательную среду Казахстана. Также анализируются отдельные примеры отечественной корпоративной практики, приближающейся к принципам GDPR, в частности деятельность компании «Air Astana». В завершение статьи даны конкретные рекомендации по государственной политике, включая введение обязательного уведомления о нарушении безопасности персональных данных и проведение законодательной реформы с целью расширения полномочий надзорных органов. Эти меры необходимы для формирования более прозрачного, безопасного и ориентированного на права человека подхода к управлению персональными данными в Казахстане.

Ключевые слова: защита персональных данных, цифровая безопасность, утечка данных, правовая ответственность, государственный контроль, административные штрафы, сравнительное право.

Article submission date: 29.05.2025

МРНТИ 10.27.01
УДК 347.21
JEL K15

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2025-1-2-63-72>

КАСЫМБЕКОВ Д.А.,^{*1}

докторант.

*e-mail: Kassymbekov.doszhan@gmail.com,

ORCID: 0009-0007-7586-6617

НУРАХМЕТОВА Г.Г.,²

к.ю.н., доцент.

e-mail: nurahmetova.74@mail.ru

ORCID: 0000-0001-7554-6268

КОСИНСКИ Э.,³

д.ю.н., профессор.

e-mail: eryk.kosinski@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2899-5228

¹Университет SDU,

г. Каскелен, Казахстан

²Казахский национальный

университет им. аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан

³Университет Адама Мицкевича,

г. Познань, Польша

НЕКОТОРЫЕ ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОПРЕСНЕННОЙ И СТОЧНОЙ ВОДЫ В ВОДОРОДНОЙ ЭНЕРГЕТИКЕ

Аннотация

В условиях стремления Казахстана к декарбонизации и нехватки пресной воды статья раскрывает потенциал применения опресненной морской и очищенной сточной воды в производстве «зеленого» водорода. Целью является выявление нормативных пробелов и формулирование правовых решений, упрощающих использование нетрадиционных водных ресурсов в электролизерах и ускоряющих становление водородного сектора. Исследование объединяет водную и энергетическую повестки, показывая, как недостаток регуляторных механизмов способен затормозить развитие отрасли даже при технологической готовности. Методология основана на сравнительно-правовом анализе казахстанского водного, экологического и энергетического законодательства, критическом обзоре стратегических документов и сопоставлении их с практиками ЕС, Австралии и Японии. Результаты демонстрируют отсутствие лицензирования, унифицированных стандартов качества и мониторинга «нетрадиционной» воды; обосновываются поправки в Водный кодекс, дифференцированные экологические стандарты и налоговые льготы для проектов, использующих вторичную воду. Предложенная нормативная архитектура одновременно снижает водную нагрузку и углеродный след. Выводы предназначены для министерств, инвесторов и муниципалитетов при проектировании водородных хабов, выпуске «зеленых сертификатов» и продвижении отечественного топлива на международном рынке.

Ключевые слова: водородная энергетика, альтернативные водные ресурсы, опреснение, сточные воды, законодательство, экологическая политика.

Введение

Водородная энергетика рассматривается как важное направление декарбонизации мировой экономики, особенно в странах, нацеленных на углеродную нейтральность. Казахстан не исключение: в декабре 2020 г. Президент РК объявил о достижении углеродной нейтральности к 2060 г., что потребовало стратегии развития водородной энергетики [1]. При этом производство «зеленого» водорода требует значительных водных ресурсов, а в Казахстане уже наблюдается дефицит пресной воды. Прогнозируется, что к 2040 г. дефицит может достичь 50% от потреб-

ностей, а к 2030-му – 13–14 млрд м³ [2]. В этих условиях использование опресненной морской воды и очищенных сточных вод для производства водорода представляется перспективным, однако эксперты подчеркивают необходимость анализа водного баланса [3].

В 2024 г. правительство РК утвердило Концепцию развития водородной энергетики до 2030 г. [4], стимулирующую инвестпроекты и решение экологических задач. Параллельно принята новая Концепция управления водными ресурсами (2024–2030 гг.), направленная на рационализацию водопользования [5]. Ранее в Концепции по переходу к «зеленой» экономике (2013) ставились задачи повышения повторного использования воды.

Нормативная база включает Водный кодекс (2003) [6], который рассматривает сточные воды как часть водных ресурсов и поощряет их повторное использование, и Экологический кодекс (2021) [7], закрепляющий принципы «наилучших доступных технологий» и «загрязнитель платит». Прямого регулирования водородной отрасли пока нет, однако основы задаются законами об электроэнергетике и ВИЭ.

ООН призывает к «новому поколению» водного менеджмента, основанному на повторном использовании воды [8]. Разрабатываются международные стандарты (ISO/TC 282) и руководства IDA. Научные исследования подчеркивают необходимость учета водного фактора в водородных проектах и внедрения водосберегающих технологий.

Необходимо совершенствовать правовую базу для развития водородной энергетики и рационального водопользования.

Материалы и методы

Исследование опирается на нормативно-правовые акты Республики Казахстан (Водный кодекс 2003 г., Экологический кодекс 2021 г., законы об электроэнергетике и ВИЭ) и стратегические документы 2013 и 2024 гг., соотнесенные с международными стандартами ISO/TC 282 и рекомендациями IDA. Количественная часть базировалась на официальной статистике Комитета водных ресурсов и базе IRENA.

Использованы взаимодополняющие приемы анализа и синтеза, индукции и дедукции, а также историко-логический подход для отслеживания эволюции норм. Сравнительно-правовой метод обеспечил сопоставление национальных и зарубежных требований.

Результаты и обсуждение

Водород в последние годы все чаще рассматривается как ключевой элемент перехода к «зеленой» экономике, в том числе в Казахстане. Его использование способно значительно сократить выбросы парниковых газов, поскольку при правильной технологической схеме (электролиз воды с помощью возобновляемых источников энергии) отсутствуют прямые выбросы CO₂. Благодаря высокой энергетической плотности и универсальности применения водород может служить фундаментом будущей «безуглеродной» системы, сочетающей в себе энергетическую безопасность и долгосрочную устойчивость. Для Казахстана, обладающего богатым потенциалом в сфере ВИЭ (ветра, солнца), внедрение водорода позволяет не только декарбонизировать внутреннее потребление энергии, но и расширить экспортный потенциал «зеленого» топлива. При этом водородная энергетика также укрепляет общую энергетическую безопасность, снижая зависимость от ископаемых ресурсов.

Однако, несмотря на очевидные выгоды водорода в борьбе с изменением климата, его широкомасштабное производство неразрывно связано с достаточно большим потреблением воды. Наиболее экологически чистый метод получения «зеленого» водорода – электролиз – требует значительных объемов воды, которая при традиционных сценариях берется из пресных источников. В засушливых регионах Казахстана, уже испытывающих повышенную нагрузку на водные ресурсы, возникает риск конкуренции с питьевым и сельскохозяйственным потреблением. Именно поэтому «Концепция развития водородной энергетики в Республике Казахстан до 2040 года» уделяет особое внимание поиску и внедрению альтернативных источников воды (опресненной, сточной), способных компенсировать дефицит пресных водоемов. Такое решение не только снимет потенциальные конфликты использования пресной воды, но и позволит

реализовать амбициозные цели по декарбонизации, заложенные в концепции, без ущерба для водной безопасности страны.

Опресненная морская или солоноватая вода становится особенно важной для водородной отрасли в тех регионах Казахстана, где пресные ресурсы крайне ограничены либо уже задействованы в приоритетных сферах, таких как сельское хозяйство и питьевое водоснабжение. Технологии опреснения требуют значительных капитальных вложений, специального оборудования и квалифицированного персонала, однако действующие нормы водного законодательства прямо не учитывают потребности водородных проектов, ориентированных на «зеленую» энергетику. Лицензионно-разрешительный порядок, предусмотренный Водным кодексом, в основном рассчитан на традиционные сценарии забора пресной воды, а административные и технические регламенты, связанные с опреснением, остаются фрагментарными. Между тем «Концепция развития водородной энергетики в Республике Казахстан до 2030 года» подчеркивает необходимость стимулировать технологии опреснения ради избежания конкуренции за пресную воду, однако не предлагает конкретных финансовых или законодательных механизмов, позволяющих операторам воспользоваться такими мерами поддержки. По нашему мнению, сама Концепция пока недооценивает локальные экосистемные риски: требуется ввести регионально-дифференцированные лимиты водопотребления и показатели восстановления водных объектов.

Сходные проблемы наблюдаются при использовании очищенных сточных вод, обладающих значительным потенциалом повторного применения. Нормативные акты, регулирующие санитарно-эпидемиологические требования, не уточняют возможности использования сточных вод в технологических процессах водородного производства и не закрепляют критерии, определяющие необходимый уровень очистки для электролиза. Более того, предприятия-очистные сооружения, часто находящиеся под управлением муниципалитетов, не обладают ясной правовой основой для передачи или коммерческой реализации сточной воды сторонним субъектам, таким как водородные установки. Хотя такой ресурс мог бы стать катализатором развития «зеленых» проектов и обеспечить экономию пресных водоемов, отсутствие правил для определения статуса «вторичной» воды, тарифов и процедуры заключения договоров фактически блокирует данное направление.

Таким образом, ни опресненная, ни сточная вода не имеют полноценного правового признания в энергетической и водной сфере Казахстана. Технологические решения, способные удовлетворить потребности водородной энергетики за счет минимизации нагрузки на пресные источники, упираются в недостаточность нормативных положений по сертификации оборудования, механизмы лицензирования и требования к качеству воды. В сочетании с фрагментарными нормами экологического контроля это создает правовой вакуум, существенно усложняющий реализацию проектов, отвечающих целям «Концепции по развитию водородной энергетики». Для преодоления данной неопределенности потребуется как внедрение специальных правовых актов, так и системная гармонизация законодательств в водной, экологической и энергетической отраслях.

Существующие нормативные акты, регулирующие водное, экологическое и энергетическое законодательство, в целом не предусматривают специализированного порядка для проектов, одновременно ориентированных на развитие возобновляемых источников энергии и использование альтернативных водных ресурсов. В новой редакции Водного кодекса РК от 07.07.2003 (в ред. 2025 г.) уже закреплено понятие «альтернативные источники воды» [Водный кодекс РК, ст. 1 п. 4], однако процедура их промышленного вовлечения пока не раскрыта. Комплексное правовое видение опресненной или сточной воды применительно к водородным технологиям попросту отсутствует, что приводит к фрагментарности норм и усложняет реализацию промышленных инициатив. Водный кодекс как основной документ, регламентирующий доступ к водным объектам, ориентирован преимущественно на пресные источники, а в энергетическом законодательстве доминирует логика поддержки традиционных ВИЭ (солнце, ветер, гидроэнергетика) без акцента на специфику водородного производства. В результате разрешение на специальное водопользование для электролизеров выдается по общему порядку (Водный кодекс РК, ст. 45), при этом впервые требуется пятилетний план перехода на обратное водоснабжение (тот же пункт). Данная разбалансированность вызывает риск конкуренции за пресную

воду с другими секторами – сельским хозяйством, коммунальным хозяйством, питьевым снабжением, что может препятствовать целям «зеленой» экономики и задаче масштабного внедрения водорода. Предлагается включить в Водный кодекс отдельную ст. 37-1 «Особые условия водопользования для водородной энергетики», определяющую порядок забора и повторного использования альтернативных вод.

Законодательство об энергетике Казахстана (прежде всего Закон Республики Казахстан «Об электроэнергетике» № 588-ІІ от 09.07.2004 г.) не содержит специальных положений о водородной энергетике. В тексте закона (ст. 1, 4) отсутствует термин «водородная энергия». Его ключевая задача – установление основ функционирования и регулирования электроэнергетического сектора в целом. Нормы этого закона, а также Закон Республики Казахстан «О поддержке использования возобновляемых источников энергии» № 165-ІV от 04.07.2009 г. ориентированы на традиционные ВИЭ (солнце, ветер, гидроэнергетика, биомасса), тогда как производство водорода пока остается вне прямого внимания законодателя. Концепция развития водородной энергетики до 2030 г. прямо рекомендует дополнить оба закона новыми статьями о «зеленом» водороде и мерах государственной поддержки.

В отдельных случаях могут действовать отсылочные нормы и подзаконные акты (например, при стимулировании инновационных проектов в энергетике), но они лишь косвенно затрагивают водород, не устанавливая конкретных правил по использованию воды в таких проектах [9]. Правила технологического присоединения к электрическим сетям, утвержденные Приказом министра энергетики РК № 143, не выделяют категорию «водородная электролизная установка» и применяются «как для обычных потребителей». Также нет отдельного порядка подключения «водородных установок» к сетям, поскольку водородная инфраструктура (при всей ее потенциальной интеграции с электроэнергетикой) не регулируется как самостоятельный объект.

Таким образом, любое упоминание о водороде в контексте энергетики обычно идет в рамках общих стратегических документов или программ («Зеленый Казахстан», «Концепция перехода РК к «зеленой экономике»»), а не в виде обязательных к исполнению норм закона. Соответственно, вопросы покупки, передачи, тарифообразования для «зеленого водорода» остаются недостаточно урегулированными, а аспекты водопользования в рамках электролиза вовсе не охвачены специализированными положениями. Необходимо внести изменения в Закон № 165-ІV (ст. 3, 7), расширив перечень ВИЭ за счет «водорода, произведенного с использованием возобновляемых источников энергии», и создать механизм «зеленых сертификатов» для подтверждения происхождения такого водорода.

С принятием нового Экологического кодекса Республики Казахстан от 02.01.2021 заложены более современные подходы к экологическим экспертизам и оценкам воздействия на окружающую среду (ОВОС). Теоретически запуск промышленной водородной установки (с использованием опресненной или сточной воды) подлежит экологической оценке, так как затрагивает выбросы, отходы и потребление воды (Экологический кодекс РК, ст. 71–74).

Однако прямых норм, обязывающих учитывать именно опресненную или сточную воду как «более экологичный» вариант, в Экологическом кодексе нет. Кодекс лишь общим образом стимулирует принцип рационального водопользования, без конкретизации льгот или обязательных процедур в пользу «альтернативных» источников воды. При подготовке материалов к экологической экспертизе инвестор должен обосновывать, каким образом использование нестандартной воды снижает нагрузку на пресные водоемы, но единых требований к объему анализа и критериям «экологической выгоды» не прописано. Считаем спорным, что критерии «водной выгоды» оставлены на усмотрение эксперта; целесообразно нормативно установить минимальный порог экономии пресной воды (например, $\geq 70\%$) как условие позитивного заключения ОВОС. Предлагается принять подзаконные правила к ст. 77 Экологического кодекса со специальным разделом «Опреснение и электролиз для водородной энергетики».

Кроме того, в экологическом законодательстве не установлены единые стандарты для оценки качества выходной воды после опреснения или очистки сточных вод в контексте производства водорода. Соответственно, орган, проводящий экспертизу, может руководствоваться общими нормами санитарно-эпидемиологического благополучия и охраны водных ресурсов,

что создает определенную неопределенность для компаний, планирующих масштабные «водородные» проекты.

Указ Президента от 19 июня 2024 г., внесший изменения в ряд законодательных актов по вопросам использования возобновляемых источников энергии, преимущественно фокусируется на стимулировании традиционных ВИЭ (ветра, солнца), а также на развитии нетто-потребителей, маломасштабных установок [10]. В документе не упоминаются вопросы водородной энергетики, равно как не рассматривается специфика использования опресненной и сточной воды. Следовательно, прямого влияния на правовой режим водородной отрасли данный указ не оказывает.

Проблема использования опресненной и сточной воды в водородных проектах усложняется коллизиями между экологическими и водными нормами. Процедуры ОВОС частично пересекаются с лицензионными требованиями к водопользованию, особенно при опреснении солоноватых вод или повторном использовании сточных. «Концепция развития водородной энергетики в Республике Казахстан до 2040 года» призывает к гармонизации стандартов, но конкретные инструменты устранения противоречий пока не предложены. Кроме того, из-за разрозненных компетенций государственных органов возникает риск двойной ответственности или пробелов, а это создает дополнительную административную нагрузку и правовую неопределенность, тормозя развитие «зеленого» водорода.

В концепции отмечено, что Казахстан должен адаптировать зарубежный опыт (ЕС, Япония, Австралия), уже учитывающий опреснение воды и повторное использование сточных ресурсов как стандартный элемент «зеленого» водорода. В стране планируется привлечь до 5 трлн тенге инвестиций и ввести до 10 ГВт водородных мощностей, где вопросы водоснабжения могут стать ключевыми. Предполагается создание водородных хабов или кластеров, совмещающих электролиз, опреснение и очистку сточных вод с поставками «чистой» электроэнергии от ветровых и солнечных станций. По нашему мнению, кластерный подход будет эффективен лишь при параллельном внедрении контрактов разницы на «зеленый» водород, иначе инвесторы рискуют не окупить инфраструктуру водоснабжения.

Одним из приоритетов предлагается внести в Водный кодекс отдельный раздел или даже принять специальный закон, регулирующий лицензирование, сертификацию и контроль качества воды для водородных проектов. Важно упомянуть не только пресную, но и морскую солоноватую и сточную воду как часть «зеленой» энергетики. Уже существуют предложения о введении в Кодекс статьи 37-1 «Особые условия водопользования в водородной энергетике», которая бы закрепила приоритетное использование опресненной и сточной воды, стимулируя планы по повышению водоеффективности [11].

Регламент специального нормативного документа (либо внесение новой главы в Водный кодекс), целенаправленно посвященного вопросам использования опресненной и сточной воды в производстве водорода, должен охватывать:

1. Лицензирование и разрешения: четко прописанные условия и порядок получения разрешений на забор солоноватой/морской воды, а также на использование очищенных сточных вод в технологических процессах.
2. Определение качества воды: введение минимальных стандартов для воды, пригодной к электролизу, с учетом потенциального влияния на производительность и безопасность оборудования.
3. Механизмы контроля и отчетности: установление системы мониторинга и обязательных отчетов об объемах забора воды, объемах и методах ее очистки, отходах, а также утилизации остатков (концентратов, осадков).

В результате должна сформироваться единая нормативная база, упрощающая согласование проектов и снижающая риски правовой неопределенности для инвесторов.

Использование «вторичных» водных ресурсов (сточных или опресненных) потенциально снижает нагрузку на пресные источники, однако в действующей экологической регламентации эта особенность не отражена. Предлагается:

1. Разработка дифференцированных норм: ввести отдельные критерии для проектов, где основной водный источник – опресненная или сточная вода, и учесть это при оценке воздействия на окружающую среду (ОВОС).

2. Уточнение экологической экспертизы: закрепить порядок проведения экспертиз с упором на водные балансы и безопасность обращения с отходами от процессов опреснения и очистки.

3. Упрощенная процедура для «экологически предпочтительных» проектов: проекты, дополнительно снижающие нагрузку на пресные воды, могут проходить процедуру экологической оценки по схеме «наименьшего риска» (fast-track), если соответствуют строго определенным технологическим параметрам.

Наряду с изменениями в водном законодательстве важную роль играют экономические стимулы и модели государственно-частного партнерства [12]. Государство могло бы предоставить налоговые преференции компаниям, обустривающим станции опреснения или переработки сточной воды, чтобы снизить первоначальные издержки и привлечь прямые инвестиции. Дополнительно следует рассмотреть внедрение так называемых «зеленых сертификатов»: они бы подтверждали, что водород произведен с использованием экологически чистой электроэнергии (из возобновляемых источников) и при минимальной нагрузке на пресные ресурсы. Подобные сертификаты могли бы выступать не только инструментом национальной отчетности, но и своеобразным маркером для международного рынка, где спрос на «зеленый» водород стремительно растет [13].

С учетом экологических аспектов стоит ввести дифференцированные требования к проектам, снижающим нагрузку на пресные воды. К примеру, облегченный порядок экологической экспертизы (fast-track) [14] позволил бы «экологически предпочтительным» инициативам быстрее проходить бюрократические согласования. В мировой практике есть примеры, когда использование вторичной воды – опресненной или очищенной сточной – расценивается как значительный вклад в экологическую устойчивость, и, следовательно, такие проекты получают приоритет при рассмотрении регулирующими органами. Для Казахстана подобные меры не только отвечают задачам «Концепции развития водородной энергетики», но и укрепляют позицию страны на глобальном рынке «зеленых» технологий.

Масштабное производство водорода из «вторичной» воды, будь то опресненная морская или очищенная сточная, способно дать мощный толчок развитию возобновляемой энергетики в Казахстане, не создавая при этом дополнительного давления на уже ограниченные пресные источники. Сокращая конкуренцию с сельскохозяйственными и бытовыми потребителями, такая модель повышает социальную приемлемость водородных проектов и минимизирует конфликт вокруг дефицитных водных ресурсов. Экологические выгоды состоят не только в снижении вредных выбросов парниковых газов, но и в более рациональном управлении водами: альтернативные источники помогают сохранить пресные озера и реки, что благоприятно сказывается на выполнении климатических обязательств, взятых Казахстаном на международном уровне.

В перспективе переход к «замкнутому циклу» (circular economy) [15] позволяет еще эффективнее распорядиться водным потенциалом. Предприятия, у которых образуется значительный объем сточных вод, могут передавать ее водородным установкам, для которых важен постоянный и недорогой источник жидкости, а взамен снижать свои экологические платежи и общий водный след. Такая модель требует не только межотраслевой координации и интегрированного управления ресурсами, но и четкой правовой регламентации. Нужны понятные нормы, закрепляющие ответственность и обязательства сторон, а также внедряющие поощрительные меры (налоговые льготы, субсидии или упрощенную процедуру согласования) для стимулирования подобных «замкнутых» технологий.

Подводя итоги обсуждения, можно отметить, что водные аспекты выступают одним из «узких мест» водородной отрасли, которая в Казахстане тесно связана с потенциалом возобновляемых источников энергии. Существующее законодательство остается фрагментарным и не успевает за инновационными запросами водородного сектора. «Концепция развития водородной энергетики... до 2040 года» действительно указывает на необходимость учета альтернативных источников воды, однако детальный механизм, позволяющий перейти от декларируемых целей к повседневной практике, пока не сформирован. Важно продолжить комплексные исследования на стыке экономики, права и экологии, чтобы разработать реальные рабочие решения для устойчивого водоснабжения водородных проектов. Кроме того, анализ международных примеров (ЕС, Япония, Австралия) и их адаптация под казахстанские реалии могли бы

способствовать созданию эффективных правовых и финансовых инструментов, усиливающих роль «зеленого» водорода в энергетическом балансе страны.

Заключение

Проведенное исследование показало, что действующая правовая база Республики Казахстан лишь фрагментарно регулирует вопросы использования опресненной и сточной воды при производстве водорода. Водное, экологическое и энергетическое законодательство содержат пробелы и коллизии, усложняющие реализацию проектов в сфере водородной энергетики, которые могли бы снять часть нагрузки с пресных водных ресурсов и ускорить переход к «зеленой» экономике.

Предложенные в ходе исследования рекомендации по созданию отдельного блока норм или подзаконного акта, совершенствованию экологических требований позволяют надеяться на качественную модернизацию правовой системы. Их реализация способна сделать водородную энергетику с опорой на альтернативные водные источники более привлекательной и прозрачной. Одновременно эти меры могут способствовать сокращению выбросов и сохранению пресной воды.

Учитывая междисциплинарный характер проблемы, дальнейшие научные изыскания следует вести на стыке права, экологии, экономики, инженерии и государственной политики. Важно также продолжить международные сравнительные исследования, чтобы заимствовать лучшие практики регулирования «зеленой» водородной энергетики и использовать их при адаптации законодательных норм к национальным реалиям. Такой подход обеспечит формирование действительно действенного правового механизма, позволяющего эффективно использовать опресненную и сточную воду в целях производства водорода.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Opakhai S., Kuterbekov K., Zhumadilova Z. Hydrogen energy in Kazakhstan: prospects for development and potential // *Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal*. 2024, no. 27(2), pp. 141–194. URL: <https://doi.org/10.33223/epj/188475>
- 2 Concept on Transition towards Green Economy until 2050 / Office of the President of the Republic of Kazakhstan. 2013. URL: <https://policy.asiapacificenergy.org/node/133>
- 3 Bayramov A. Analysis: Kazakhstan has to balance its Green Hydrogen mega-project with domestic and ecological constraints // *Commonspace.eu*. 8 May 2024. URL: <https://www.commonspace.eu/analysis/analysis-kazakhstan-has-balance-its-green-hydrogen-mega-project-with-domestic-and-ecological-constraints>
- 4 Министерство энергетики Республики Казахстан. Приказ Министерства энергетики Республики Казахстан № 342 «Об утверждении Концепции развития водородной энергетики в Республике Казахстан до 2030 года» (с изменениями от 06.12.2024). – 2024. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38912454
- 5 Правительство Республики Казахстан. Об утверждении Концепции развития системы управления водными ресурсами Республики Казахстан на 2024–2030 годы [Постановление № 66]. – 2024. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000066>
- 6 Правительство Республики Казахстан. Водный кодекс Республики Казахстан (Кодекс Республики Казахстан № 481). – 2003. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K030000481_
- 7 Республика Казахстан. Экологический кодекс Республики Казахстан (Кодекс Республики Казахстан № 400-VI ЗРК). – 2021. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2100000400>
- 8 Пошаговая методология мониторинга для показателя 6.4.2: Руководство по комплексному мониторингу для ЦУР 6. – 2017. URL: https://www.unwater.org/sites/default/files/app/uploads/2017/05/RU_Step-by-step-methodology-6-4-2_Revision-2017-01-18_Final.pdf
- 9 Забанова Я. Водородные амбиции. Выйдет ли Казахстан на мировой рынок зеленого топлива // *Carnegie Politika*. 25.09.2024. URL: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2024/09/kazakhstan-eu-hydrogen-technology?lang=ru>
- 10 Премьер-Министр Республики Казахстан. О мерах по реализации Закона Республики Казахстан от 19 июня 2024 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам минимизации рисков при кредитовании, защиты прав заемщиков,

совершенствования регулирования финансового рынка и исполнительного производства» (Распоряжение № 95). – 2024. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2400000095>

11 Проект Водного кодекса Республики Казахстан [Проект нормативного правового акта]. – 2024. URL: <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14382473>

12 Abuov Y., Zhakupov D., Suleimenova B., Ismagulov B., Kim A., Zholdayakova S. Realizing the benefits of a hydrogen industry in Kazakhstan // International Journal of Hydrogen Energy. 2023. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0360319923026496?dgcid=coauthor>

13 Tleubergenova A., Abuov Y., Danenova S., Khoyashov N., Togay A., Lee W. Resource assessment for green hydrogen production in Kazakhstan // International Journal of Hydrogen Energy. 2023, no. 48(43), pp. 16232–16245.

14 Samadi S., Fischer A., Lechtenböhmer S. The renewables pull effect: How regional differences in renewable energy costs could influence where industrial production is located in the future // Energy Research & Social Science. 2023, vol. 104, p. 103257. URL: <https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.103257>

15 Drago C., Gatto A. Policy, regulation effectiveness, and sustainability in the energy sector: a worldwide interval-based composite indicator // Energy Policy. 2022, vol. 167, p. 112889. URL: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.112889>

REFERENCES

1 Opakhai S., Kuterbekov K., Zhumadilova Z. (2024) Hydrogen energy in Kazakhstan: prospects for development and potential // Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal, no. 27 (2), pp. 141–194. <https://doi.org/10.33223/epj/188475>. (In English).

2 Concept on Transition towards Green Economy until 2050 / Office of the President of the Republic of Kazakhstan. 2013. URL: <https://policy.asiapacificenergy.org/node/133>. (In Russian).

3 Bayramov A. (2024, May 8) Kazakhstan has to balance its Green Hydrogen mega-project with domestic and ecological constraints. commonspace.eu. URL: <https://www.commonspace.eu/analysis/analysis-kazakhstan-has-balance-its-green-hydrogen-mega-project-with-domestic-and-ecological-constraints>. (In English).

4 Ministerstvo jenergetiki Respubliki Kazahstan. Prikaz Ministerstva jenergetiki Respubliki Kazahstan No. 342 «Ob utverzhdenii Konceptii razvitija vodorodnoj jenergetiki v Respublike Kazahstan do 2030 goda» (s izmenenijami ot 06.12.2024). 2024. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38912454. (In Russian).

5 Pravitel'stvo Respubliki Kazahstan. Ob utverzhdenii Konceptii razvitija sistemy upravlenija vodnymi resursami Respubliki Kazahstan na 2024–2030 gody [Postanovlenie No. 66]. 2024. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000066>. (In Russian).

6 Pravitel'stvo Respubliki Kazahstan. Vodnyj kodeks Respubliki Kazahstan (Kodeks Respubliki Kazahstan No. 481). 2003. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K030000481>. (In Russian).

7 Respublika Kazahstan. Jekologicheskij kodeks Respubliki Kazahstan (Kodeks Respubliki Kazahstan No. 400-VI ZRK). 2021. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2100000400>. (In Russian).

8 Poshagovaja metodologija monitoringa dlja pokazatelja 6.4.2: Rukovodstvo po kompleksnomu monitoringu dlja CUR 6. 2017. URL: https://www.unwater.org/sites/default/files/app/uploads/2017/05/RU_Step-by-step-methodology-6-4-2_Revision-2017-01-18_Final.pdf. (In Russian).

9 Zabanova Ja. (25.09.2024) Vodorodnye ambicii. Vyjdet li Kazahstan na mirovoj rynek zelenogo topliva // Carnegie Politika. URL: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2024/09/kazakhstan-eu-hydrogen-technology?lang=ru>. (In Russian).

10 Prem'er-Ministr Respubliki Kazahstan. O merah po realizacii Zakona Respubliki Kazahstan ot 19 ijunya 2024 goda «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam minimizacii riskov pri kreditovanii, zashhity prav zaemshhikov, sovershenstvovanija regulirovanija finansovogo rynka i ispolnitel'nogo proizvodstva» (Rasporjazhenie No. 95). 2024. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2400000095>. (In Russian).

11 Proekt Vodnogo kodeksa Respubliki Kazahstan [Proekt normativnogo pravovogo akta]. 2024. URL: <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14382473>. (In Russian).

12 Abuov Y., Zhakupov D., Suleimenova B., Ismagulov B., Kim A., Zholdayakova S. (2023) Realizing the benefits of a hydrogen industry in Kazakhstan // International Journal of Hydrogen Energy. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0360319923026496?dgcid=coauthor>. (In English).

13 Tleubergenova A., Abuov Y., Danenova S., Khoyashov N., Togay A., Lee W. (2023) Resource assessment for green hydrogen production in Kazakhstan // International Journal of Hydrogen Energy, no. 48 (43), pp. 16232–16245. (In English).

14 Samadi S., Fischer A., Lechtenböhmer S. (2023) The renewables pull effect: How regional differences in renewable energy costs could influence where industrial production is located in the future // Energy Research & Social Science, no.104, p.103257. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.103257>. (In English).

15 Drago C., Gatto A. (2022) Policy, regulation effectiveness, and sustainability in the energy sector: A worldwide interval-based composite indicator // Energy Policy, no. 167, p. 112889. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.112889>. (In English).

ҚАСЫМБЕКОВ Д.А.,*¹

докторант.

*e-mail: Kassymbekov.doszhan@gmail.com,

ORCID ID: 0009-0007-7586-6617

НҰРАХМЕТОВА Г.Г.,²

з.ғ.к., доцент.

e-mail: nurahmetova.74@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-7554-6268

КОСИНСКИ Э.,³

з.ғ.д., профессор.

e-mail: eryk.kosinski@amu.edu.pl

ORCID ID: 0000-0002-2899-5228

¹SDU университеті,

Қаскелен қ., Қазақстан

²әл-Фараби атындағы Қазақ

Ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

Алматы қ., Қазақстан

³Адам Мицкевич университеті,

Познань қ., Польша

СУТЕГІ ЭНЕРГЕТИКАСЫНДА ТҰЗСЫЗДАНДЫРЫЛҒАН ЖӘНЕ АҒЫНДЫ СУДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ КЕЙБІР ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Қазақстанның декарбонизация міндеттері мен тұщы су тапшылығы тұзсыздандырылған теңіз суы мен тазартылған ағынды суды «жасыл» сутегі өндіруге тарту қажеттілігін алға шығарады. Зерттеу нормативтік олқылықтарды анықтап, нетрадициялық су ресурстарын электролизерлерде пайдалану процестерін реттейтін құқықтық тетіктерді ұсынуға бағытталған. Жұмыс су және энергетика салаларын үйлестіре отырып, реттеу кемшіліктері саланың өсуін тежей алатынын айқындайды. Әдістемеге қазақстандық су, экологиялық және энергетикалық заңнаманы салыстырмалы-құқықтық талдау, стратегиялық құжаттарды мазмұндық зерделеу және оларды ЕО, Аустралия мен Жапония тәжірибесімен салыстыру кіреді. Нәтижелер «дәстүрлі емес» су үшін лицензиялау, сапа стандарттары және мониторинг міндеттері жоқтығын көрсетіп, Су кодексіне түзетулер, сараланған экологиялық стандарттар және екінші реттік суды қолданатын жобаларға салықтық ынталандырулар ұсынады. Ұсынылған құқықтық модель су жүктемесін де, көміртек ізін де қатар қысқартады. Тұжырымдар министрліктерге, инвесторларға және әкімдіктерге сутегі хабтарын жобалау, «жасыл» сертификаттар шығару және отандық отынды халықаралық нарыққа ілгерілету ісінде көмектесетін тиімді стратегиясын ұсынады.

Тірек сөздер: сутегі энергетикасы, баламалы су ресурстары, тұзсыздандыру, ағынды сулар, заңнама, экологиялық саясат.

KASSYMBEKOV D.A.,*¹

PhD student.

*e-mail: Kassymbekov.doszhan@gmail.com

ORCID: 0009-0007-7586-6617

NURAKHMETOVA G.G.,²

c.l.s., associate professor.

e-mail: nurahmetova.74@mail.ru

ORCID: 0000-0001-7554-6268

KOSIŃSKI E.,³

d.l.s., professor.

e-mail: eryk.kosinski@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2899-5228

¹SDU University,

Kaskelen, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University

Almaty, Kazakhstan

Almaty, Republic of Kazakhstan

³Adam Mickiewicz University,

Poznan, Poland

SOME LEGAL ASPECTS OF USING DESALINATED AND WASTEWATER IN HYDROGEN ENERGY

Abstract

Kazakhstan's drive to decarbonise and its chronic freshwater scarcity highlight the need to employ desalinated seawater and treated wastewater in "green" hydrogen production. The study identifies legal gaps and proposes regulatory tools that will facilitate the use of non-traditional water resources in electrolyzers and accelerate development of the hydrogen sector. By linking water-management and energy policy it demonstrates how missing rules can stall technological deployment even where the market is ready. The methodology combines a comparative legal review of Kazakh water, environmental and energy statutes, a content analysis of strategic documents and case studies from the EU, Australia and Japan. Findings reveal the absence of licensing, unified quality standards and monitoring duties for secondary water; amendments to the Water Code, differentiated environmental norms and tax incentives are therefore recommended. The proposed legal architecture simultaneously reduces freshwater stress and the carbon footprint. Insights support ministries, investors and municipalities when designing hydrogen hubs, issuing "green certificates" and positioning domestic fuel on global markets.

Keywords: hydrogen energy, alternative water resources, desalination, wastewater, legislation, environmental policy, renewables.

Дата поступления статьи в редакцию: 05.06.2025

INFORMATION FOR READERS

The scientific journal Eurasian Scientific Journal of Law is included in the List of scientific publications (List 2) recommended by the Committee for Quality Assurance in Science and Education of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan for publishing the main results of scientific activity, the «Law» section.

(Order of the Committee for Quality Assurance in Science and Education of the Ministry of Education and Higher Education of the Republic of Kazakhstan No. 893 dated **05.06.2025** «On Amendments to Order No. 603 dated July 12, 2024 «On Approval of the List of Scientific Publications Recommended by the Committee for Control in Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for Publication of the Main Results of Scientific Activity»).

ОҚЫРМАНДАРҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТ

Eurasian Scientific Journal of Law ғылыми журналы Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті негізгі ғылыми нәтижелерді жариялау үшін ұсынған ғылыми басылымдар тізіміне (2-тізім) енгізілді, «Құқық» саласы.

(ҚР ҒЖБМ Ғылым және жоғары білім саласында сапаны қамтамасыз ету комитетінің **05.06.2025 ж. № 893** бұйрығына сәйкес «2024 жылғы 12 шілдедегі № 603 бұйрыққа толықтыру енгізу туралы «Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ғылыми қызметтің негізгі нәтижелерін жариялау үшін ұсынған ғылыми басылымдар тізімін бекіту туралы»).

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ ЧИТАТЕЛЕЙ

Научный журнал Eurasian Scientific Journal of Law включен в Перечень научных изданий (Список 2), рекомендуемых Комитетом по обеспечению качества в сфере науки и образования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности, отрасль «Право»

(приказ Комитета по обеспечению качества в сфере науки и образования МНВО РК № 893 от **05.06.2025** г. «О внесении дополнений в приказ № 603 от 12 июля 2024 г. «Об утверждении Перечня научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности»)).

REQUIREMENTS FOR THE DESIGN OF ARTICLES PUBLISHED IN THE EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

Manuscripts are accepted in Kazakh, Russian and English through the official website of the journal (<https://esjl.turan-edu.kz/jour>), which provides with the detailed instructions for authors about the process of submitting articles, as well as publication fees.

The text of the article must be typed in **WINWORD XP** or *. RTF (Reach text format). **Times New Roman** font, size **14**, the text must be typed in one interval and not exceed **12** pages.

IRSTI, **UDC** and **JEL** are printed in the upper left part of the sheet.

Then, in the upper right part of the sheet, the author's surname and initials, place of work, academic degree and title, name of the country and city, and e-mail are printed in three languages (Kazakh, Russian, and English). If there are several authors, indicate the main author of the article (with the *sign). In the middle of the sheet, **the name of the manuscript** is printed in capital letters, followed by **key words** (5-7 words, including no more than two phrases) in three languages. Then there is the text that should be printed without hyphenation, observing the following field sizes: left-30 mm, right-10 mm, top-15 mm, bottom-20 mm. The paragraph indent begins with the third character. Formulas must be given in the **formula editor** application (Microsoft Equation). **Tables, figures, and diagrams** are printed without fills.

In the text, references to the literature used are given in **square brackets**, the list of references is printed at the end of the article comprising 5-15 titles. The reference presented in the Cyrillic alphabet is given in two versions – in the original and in the Romanized alphabet (**transliteration** – <http://www.translit.ru>).

A short abstract (150-200 words, 14 size) should be given in three languages after the list of references, which indicates the purpose of the article and the research methods used. Then **the title of the article** is also printed in three languages.

Authors of the journal should adhere to the following requirements concerning the structure of the article in accordance with the headings (**title, abstract, keywords, introduction, materials and methods, results, discussion, conclusion, information about funding (if available), references, transliterated list of references**).

The headings of the structural elements of the article should be given in bold.

The text of the article must be original, not previously published anywhere.

The article is subjected to “blind” review, the reviewers are appointed by the Editorial board of the journal.

At the end of the article, please indicate your full name, return address, phone numbers, fax, and e - mail address.

The author (s) is/are responsible for the content of the article. The opinion of the Scientific and Editorial Board does not always coincide with the opinion of the author (s). The Editorial Board reserves the right to publish or reject articles.

In order to identify and prevent scientific plagiarism, in accordance with the “Regulations on the organization of activities for the identification and prevention of scientific plagiarism at Turan University”, the Editorial board of the journal checks articles submitted for publication for anti-plagiarism.

A link to our publication is required when reprinting it.

Our address: **050013, Almaty, Satpaev ave. 1A, Turan University**

Phone: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Website: <https://esjl.turan-edu.kz/jour>

Editorial board

EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАНАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫ РӘСІМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Материалдар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде журналдың ресми сайты (<https://esjl.turan-edu.kz/jour>) арқылы қабылданады, онда авторларға мақалаларды жіберу үдерісі, сондай-ақ ақы төлеу туралы толық нұсқаулық бар.

Мәтін **WINWORD XP** немесе*. **RTF (Reach text format)** форматында терілуі тиіс. **Times New Roman** шрифт, **14** кегль. Жазба мәтіні бір жол аралығы арқылы теріліп, **12 беттен** аспауы тиіс.

Парақтың үстінгі сол жақ бұрышында **FTAMI, ӘОК** және **JEL** жазылады.

Одан әрі, парақтың оң жақ жоғары бөлігінде автордың тегі мен инициалдары, жұмыс орны, ғылыми дәрежесі мен атағы, ел мен қала атауы, e-mail үш тілде сөздер (қазақша, орысша және ағылшынша) жазылады, егер бірнеше автор болса – мақаланың негізгі авторын (* белгісімен) көрсетіңіз. Парақтың ортасына материалдың **атауы** бас әріптермен, одан әрі – **тірек сөздер** (5–7 сөз, екі сөз тіркесінен аспауы керек) үш тілде жазылады. Содан кейін мәтіннің келесі жиек мөлшерін сақтай отырып, **тасымалдаусыз** басу қажет: сол жақ – 30 мм, оң жақ – 10 мм, үстінгі – 15 мм, астыңғы – 20 мм сақтай отырып тасымалсыз жазылады. Азат жол үшінші белгіден басталады. Формулалар тек **формалар редакторы (Microsoft Equation)** қосымшасында терілу керек. **Кестелер, суреттер және схемалар** қосымша бояуларсыз жазылады.

Мәтінде **квадрат жақшалар** ішінде қолданылған әдебиеттерге сілтемелер, ал **қолданылған әдебиеттер** тізімі мақала соңына 5-15 атау көлемінде жазылады. Кириллицада ұсынылған әдебиеттер екі нұсқада - түпнұсқада және романизацияланған алфавитте (**транслитерация** - [http:// www.translit.ru](http://www.translit.ru)) беріледі.

Қолданылған әдебиеттер тізімінен кейін мақаланың мақсаты мен қолданылған зерттеу әдістері көрсетілген **андатпа** (150–200 сөз, 14 кегль) үш тілде жазылады. Одан әрі, мақаланың **атауы** үш тілде жазылады.

Журналдың потенциалды авторлары тақырыптарына сәйкес мақаланың құрылымы бойынша келесі ережелерді ұстануы тиіс (**атауы, андатпа, тірек сөздер, кіріспе, материалдар мен әдістер, нәтижелер, талқылаулар, қорытынды, қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса), әдебиеттер, транслитерацияланған әдебиеттер тізімі**).

Мақаланың құрылымдық элементтерінің тақырыптары қалың қаріппен көрсетілуі керек.

Мақала мәтіні еш жерде жарияланбаған түпнұсқалық нұсқада болуы тиіс.

Мақала жасырын рецензиялаудан өтеді, рецензенттерді журналдың редколлегиясы тағайындайды.

Мақаланың соңында толық аты-жөнін, кері мекенжайын, телефондарын, факсін, электрондық пошта мекенжайын (e-mail) көрсетуіңізді сұраймыз.

Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты. Ғылыми-редакциялық кеңестің пікірі әрдайым автордың (авторлардың) пікірімен сәйкес келе бермейді. Редакциялық кеңес мақалаларды жариялау немесе қабылдамау құқығын өзіне қалдырады.

Ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу мақсатында «Тұран» университетінде ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу жөніндегі қызметті ұйымдастыру туралы ережеге» сәйкес журнал редакциясы жариялауға ұсынылған мақалаларды антиплагиат бойынша тексерістен өткізеді.

Біздің басылымға қайта басылған кезде сілтеме міндетті.

Біздің мекен-жайымыз: **050013, Алматы қ., Сәтпаев көш., 16Аа, «Тұран» университеті.**

Анықтама телефоны: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: <https://esjl.turan-edu.kz/jour>

Редакциялық алқа

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ В ЖУРНАЛЕ EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

Материалы принимаются на казахском, русском и английском языках через официальный сайт журнала (<https://esjl.turan-edu.kz/jour>), в котором имеется подробная инструкция для авторов о процессе подачи статей, а также об оплате публикации.

Текст статьи должен быть набран в **WINWORD XP** или *. RTF (Reach text format). Шрифт **Times New Roman**, кегль **14**, текст должен быть набран через один интервал и не превышать **12** страниц.

В левой верхней части листа печатается **МРНТИ, УДК и JEL**.

Далее в правой верхней части листа печатаются на трех языках (казахском, русском и английском) фамилия и инициалы автора, место работы, ученая степень и звание, название страны и города, e-mail; если авторов несколько – указать основного автора статьи (знаком*). В середине листа прописными буквами печатаются **название** материала, далее – **ключевые слова** (5–7 слов, в том числе не более двух словосочетаний) на трех языках. Затем идет текст, который следует печатать **без переносов**, соблюдая следующие размеры полей: левое – 30 мм, правое – 10 мм, верхнее – 15 мм, нижнее – 20 мм. Абзацный отступ начинается с третьего знака. Формулы набирать только в приложении – **редактор формул (Microsoft Equation)**. **Таблицы, рисунки и схемы** печатаются без заливок.

В тексте в **квадратных скобках** даются ссылки на использованную литературу, **список литературы** печатается в конце статьи в количестве 5–15 наименований. Литература, представленная в кириллице, дается в двух вариантах – в оригинале и романизированным алфавитом (**транслитерация** – <http://www.translit.ru>).

После списка литературы должна быть **аннотация** (150–200 слов, 14 кегль) на трех языках, в которой указываются цель статьи и использованные методы исследования. Далее печатается **название статьи** также на трех языках.

Потенциальные авторы журнала должны в соответствии с заголовками придерживаться следующих правил по структуре статьи (**название, аннотация, ключевые слова, введение, материалы и методы, результаты, обсуждение, заключение, информация о финансировании (при наличии), литература, транслитерированный список литературы**).

Заголовки структурных элементов статьи должны быть выделены жирным шрифтом.

Текст статьи должен быть оригинальным, ранее нигде не опубликованным.

Статья проходит «слепое» рецензирование, рецензенты назначаются редколлегией журнала.

В конце статьи просим указать Ф.И.О. полностью, обратный адрес, телефоны, факс, адрес электронной почты (e-mail).

Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы). Мнение Научно-редакционного совета не всегда совпадает с мнением автора (авторов). Редакционный совет оставляет за собой право публикации или отклонения статей.

В целях выявления и предотвращения научного плагиата в соответствии с «Положением об организации деятельности по выявлению и предотвращению научного плагиата в университете «Туран» редакцией журнала проводится проверка на антиплагиат статей, представленных для публикации.

Ссылка на наше издание при перепечатке обязательна.

Наш адрес: **050013, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».**

Телефон для справок: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: **<https://esjl.turan-edu.kz/jour>**

Редакционная коллегия

**EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
(ESJL)**

**Scientific and practical journal
№ 2(11) 2025**

Computer layout: Zhuikova M.A.
Proofreader: Skuratova I.M.

Signed to the press on 20.06.2025
Offset paper No. 1,62 x 84/16. Density 80g/m².
Conditional printed sheets 9,5 Conditional publishing sheets 9,9
Circulation 500 copies
Order No. 16

Editorial Office address:
The original layout was prepared by the editorial and
publishing Department of Turan University

г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».
Тел.: 260-40-18, 260-70-00.

ДЛЯ ЗАМЕТОК
